

20-LETNICA OSVOBODITVE
20-LETNICA GIMNAZIJE
10. MATURA



idrijski razgledi

X. LETNIK
1 9 6 5

Št. 2

Izdaja Mestni muzej v Idriji — Uredniški odbor: Anica Munda, Slavko Poljanšek, Anton Bolko, Jože Čar. Odgovorni urednik Srečko Logar. Drugo število opremil Milan Božič, ilustriral Rafko Terpin. Izhaja vsake tri mesece. Celoletna naročnina 200 din, za inozemstvo 300 din. Naslov: Idrijski razgledi, poštni predal 11, telefon 76-035 Idrija, tekoči račun pri narodni banki Idrija št. 608-112/603-119, telegram: Idrija muzej. Tiska tiskarna CZP »Primorski tisk« Koper

Nikar naj vas ne moti nova obleka Idrijskih razgledov in tudi ne njihov obseg.

Takoj bomo razložili, čemu vse to.

Številka se je rodila iz stare neuresničene želje naših študentov-akademikov izdati almanah o Idriji, o idrijskem človeku in o njih samih.

Kar ni bilo moči uresničiti ob 20-letnici vstaje in 10-letnici ustanovitve višje gimnazije, se uresničuje ob 20-letnici osvoboditve in ob naši 10. maturi.

Številka Idrijskih razgledov ni almanah, a uresničuje tudi zamisli almanaha. Posvečena je gimnaziji, njenemu delu v preteklih dvajsetih letih in njenim uspehom.

Najdragocenejši uspehi šole so tisti, ki smo jih dosegli s svojimi dijaki. Zato je drugi del številke odprt njim samim. Odpustite nam, če boste v tem delu brali, morda ne brali stvari, ki se v ničemer drugem ne dotikajo Idrije kot v tem, da jih je napisal idrijski študent iz svojih trenutnih osebnih in študijskih zanimanj. Kakršnekoli so po vsebini, v njih glejte mladega idrijskega človeka in presodite, kakšen je njegov obraz.

Tudi oprema številke je v celoti v njihovi zamisli in izdelavi.

Ob koncu še iskrena zahvala:

najprej uredniškemu odboru Idrijskih razgledov, da nas je tako uvidevno vzel pod streho;

vsem podjetjem, ki so s prispevki za oglase omogočila razširjeni obseg izdaje;

vsem sodelavcem profesorjem, študentom in dijakom.

SLAVICA BOŽIČ

V borbi za srednjo šolo

Naše rudarsko mesto se ne more ponašati s posebno visoko starostjo. Njegove korenine segajo šele v prelom iz 15. v 16. stoletje, ko so bili odkriti prvi curki živosrebrnega bogastva, ki pomenijo začetek rudnika in začetek novega mesta v odročni in osamljeni dolini Idrijce. Čeprav mesto ni zelo staro, bo ob koncu tega stoletja praznovalo skupaj z rudnikom 500-letnico svojih prvih poganjkov.

Mesto nima prastarih tradicij, niti se ne more hvaliti z ostanki in spomeniki starih kultur, ki so hodile svoja pota izven naše doline in njenega osamljenega človeka. Ponaša pa se lahko s pečatom in grbom stalne borbe za napredek in z živim plamenom teženj po razvoju lastnega šolstva, posebno srednjega.

Cez petnajst let bomo praznovali 400-letnico osnovne šole, porojene v valu reformacije, ki je pljusnil tudi v idrijsko dolino. Komaj osemdeset let je poteklo od odkritja rudnika in že zacvete prva kulturna ustanova. Le borih štirideset nadaljnjih let je bilo potrebnih, da je dozorela misel in zahteva po prvi srednji šoli. Ta težnja je ostala živa skozi stoletja, neprestano je bila pričujoča v težkem rudniškem ozračju doline, živa tudi v temnih podzemeljskih rovih pod mestom. Od časa do časa je krepko zažarela, postala stvarnost, pa spet ugasnila in se skrila pod vročim pepelom želja in prizadevanj idrijskega človeka. Vedno bolj je ta človek spoznaval nujnost in potrebo po višjem znanju in napredku.

Z večstoletno borbo za srednjo šolo sta idrijsko mesto in njegov človek stopila krepko naprej v borbene vrste za kulturo in prosveto na Slovenskem. Če k tej borbi dodamo samo še močno in razgibano social-demokratsko delavsko gibanje v letih pred prvo svetovno vojno, potem moramo uvrstiti naše mesto in njegovega delovnega človeka med pionirje napredka na Slovenskem.

PRVA ZAHTEVA PO SREDNJI ŠOLI

Z odkritjem rudnika se je začelo ob njem razvijati tudi naše mesto. Razvoj in utrditev rudnika je bila dolgoletna osrednja naloga življa v idrijski kotlini. Tudi kronika piše skoro polnih dvesto let le o dogajanjih v zvezi z rudnikom. Le dva druga in važna dogodka sta v tem času pritegnila pozornost: zasedba rudnika s strani Benečanov leta 1509 in ustanovitev osnovne šole leta 1580.

Vsi drugi važnejši dogodki in njihove obletnice pa so vezane zgolj za rudnik. To so: Odkritje bogatih rudnih ležišč (1508), pristop avstrijske države k izkoriščanju rudnika, pričetek gradnje gradu proti turški nevarnosti (1520), pričetek žganja rude v pečeh z glinastimi retortami (1557), poddržavljenje rudnika ter ustanovitev rudniške uprave in vodstva (1580), gradnja rak (1596), ustanovitev idrijskega gospostva (1607), pričetek žganja rude v retortah iz litega železa (1635), ustanovitev Bratovske skladnice rudarjev (1696).

Tako je novo, 18. stoletje, našlo za tedanje čase in pogoje že prilično organiziran rudnik pa tudi že dokaj razvito mesto. Razvoj mesta je sedaj zahteval že nekaj več od življenja v kotlini in dela v rudniku. Proti koncu 17. stoletja najdemo v kraju organizirano osnovno šolo, niti polnih 40 let kasneje pa se pojavi tudi prva zahteva po ustanovitvi srednje šole.

To je bilo 7. julija 1716. leta. Tega dne je potovala na cesarski Dunaj prva prošnja idrijskih prebivalcev za dvorazredno gimnazijo. V prošnji so navedli in utemeljili potrebe po taki šoli ter obrazložili, s kakšnimi sredstvi jo mislijo vzdrževati. Sredstva za šolo bi zbirali z davkom na vino. Dunaj je takrat zahteval še številne druge podatke, ki naj bi podprli zahtevo po ustanovitvi gimnazije, toda vse to je bila le zavlačevalna taktika. Cesarska birokracija je prošnjo z vsemi dodatnimi prilogami molče vložila v arhiv, kjer leži nerešena še danes. Z gimnazijo torej takrat ni bilo nič, toda Idrijčani se niso pustili ugnati. Njihova težnja je živela in kljuvala dalje in neprestano terjala rešitve.

TRIRAZREDNA GIMNAZIJA

Več kot 60 let je poteklo od tedaj. Leta 1784 so se vendarle odprla vrata toliko želeni trirazredni gimnaziji, ki je živela 13 let, do leta 1797.

Prihod Francozov v naše kraje je obetal boljše čase tudi slovenskemu šolstvu. Našemu mestu so takoj dali gimnazijo-licej s slovenskim učnim jezikom. Pridobitev je bila zelo velika in pomembna, žal pa je gimnazija z odhodom Francozov prenehala.

Zavest o gimnaziji je pognala v mestu že tako globoko svoje korenine, da jih ni bilo več mogoče izrjaviti. Sledila so obdobja, ko je gimnazija v taki ali drugačni obliki spet

zaživela, pa spet začasno zamrla. Vse to dokazuje, da je borba za srednjo šolo trdoživa.

Deset let po odhodu Francozov je leta 1823 gimnazija spet pognala svoj cvet. Trirazredna srednja šola je živela štiri leta. Vse do leta 1844, ko je mladina spet stopila čez prag gimnazije, pa je Idrija ostala brez srednje šole. Tudi tokrat je bilo njeno življenje zelo kratko. Trajalo je le pet let in vrata gimnazije so se spet zaprla.

NIZJA REALKA

Ko je prejšnje stoletje prestopilo v svojo drugo polovico, so močnejše oživela prizadevanja Idrijčanov za pridobitev srednje šole.

Idrija je bila tedaj drugo mesto na Kranjskem in se je kaj krepko postavljala ob samo Ljubljano. V Ljubljani je bila štirirazredna, v Idriji pa trirazredna glavna šola. Idrijčani so se borili za njen četrti razred. Deželne oblasti temu niso bile naklonjene in so same predlagale Idriji, naj ustanovi nižjo realko. Ponudbo so v Idriji sprejeli in takoj stopili v akcijo. Predlog za ustanovitev realke so takole utemeljevali: Realka v Ljubljani ne more zadovoljiti vseh potreb. Idrija, drugo mesto na Kranjskem s 4.500 prebivalci, ima do realke tudi največ pravic. Rudarskim mladim talentom naj se tako odpre pot do boljšega kruha.

Zahteve po nižji realki so razvile med Idrijo in Ljubljano živahno papirnatno vojno. V ospredju so bila vprašanja o materialnih pogojih za vzdrževanje nove šole. Kakšni bodo stroški in ali jih bodo lahko krili iz lokalnih virov? Ali so potrebe po šoli res takšne, da bi jo bilo nujno ustanoviti?

Na vsa taka in podobna vprašanja je idrijska občina dala 4. septembra 1850 jasen in točen odgovor. Ugotovila je najprej, da je potreba po ustanovitvi šole nujna in očitna, kar pa zadeva vzdrževanje šole, je treba imeti pred očmi, da rudarji nimajo sredstev za šolanje svojih otrok. Tudi od revne občine ni mogoče zahtevati, da bi nosila taka bremena. Sredstva za vzdrževanje šole bi lahko dobili z uvedbo davka na vino. Tak davek ne bi bil nobeno breme za rudnik, pa tudi samemu prebivalstvu ne bi prinesel težjih posledic.

Predlog je bil odklonjen, občina z obstoječimi davščinami ni zmogla sredstev za šolo in deželne oblasti so prošnjo za ustanovitev nižje realke odklonile.

Idrijčani pa spet niso obupali.

UČITELJSKA ŠOLA

Oblasti so kmalu zatem hotele potolažiti Idrijčane in so leta 1852 odprle enoletni tečaj za učitelje podeželskih šol. Tečaj naj bi bil nadomestilo za realko. Novo šolo so v Idriji

res odprli, toda Idrijčani se realki niso odpovedali. Tečaji so trajali do leta 1866. Dovršilo jih je 208 učencev, novih učiteljev. Iz same Idrije je obiskovalo tečaje 64 učencev, iz ostale Kranjske pa še 128. Iz drugih krajev Slovenije so bili še 1 Korošec, 4 Štajerci, 10 Primorcev. Zanimivo je v zvezi s to šolo še to, da je bil predsednik izpitne komisije znani matematik in pedagog dr. Franc Močnik iz Cerkna.

Pomanjkanje sredstev za vzdrževanje je pokopalo tudi to šolo.

REALNA GIMNAZIJA

Na bojnem polju za srednjo šolo v Idriji je spet nastopilo daljše obdobje zatišja. Navidezno zatišje je bilo leta 1872 z veliko zatajevano silo prekinjeno.

Dne 9. julija tega leta je občinski odbor spet stopil v borbo s šolskimi oblastmi v Ljubljani. Na visoki deželni šolski svet je odbor poslal zahtevo po ustanovitvi realne gimnazije v Idriji.

Svojo zahtevo je odbor utemeljeval s potrebo po višjem znanju, ki omogoča hitrejši napredek in boljši standard ljudi.

Odbor je svetu očital vse premajhno skrb in prizadevanje za šolstvo na Notranjskem, ki je tedaj štela skoro 90.000 prebivalcev, ni pa imela nobene srednje šole. Osnovnih šol je bilo na Notranjskem 42 z 9.680 učenci. Štirirazredni šoli sta bili le v Idriji in v Postojni. Tako nezadovoljivo stanje šolstva na Notranjskem nujno narekuje ustanovitev srednje šole, realne nižje gimnazije za potrebe Notranjske.

Šola naj bi imela sedež v Idriji. Zakaj? Idrija je rudarsko mesto s skoro 5000 prebivalci, je za Ljubljano najobljudenejši kraj na Kranjskem, v mestu je poleg številnih uradov tudi svetovno znana rudarska industrija, ki omogoča šolarjem, da se laže in temeljiteje izobrazijo v industrijskih panogah. Sedež šole v Idriji so utemeljevali tudi s trditvijo, da so Idrijčani nadarjeni in za višjo izobrazbo zelo dojemljivi in bi Idrija tako lahko dala večje število inteligence; da bi se ob šoli izboljšalo življenje v mestu. Tudi za tuje učence, utemeljujejo, so dobri pogoji za stanovanje, hrano in oskrbo. Obstoječe razmere bi zadovoljile tako same dijake kot tudi njihove starše. Ugodne pogoje za novo šolo predstavlja tudi dober učni kader in humano vodstvo glavne šole. Prav zaradi takih pogojev prihaja v Idrijo vedno več učencev iz Tolmina, Gorice, Trsta, Vipave in od drugod, čeprav delujejo v vseh teh krajih enake šole.

Še več drugih utemeljitev, ki so govorile v prid realni nižji gimnaziji, je navedlo

soglasno vseh 30 občinskih odbornikov v svoji spomenici na višje šolske organe.

Iz Ljubljane je prošnja romala na Dunaj. Ta pa ni pristal na ustanovitev šole. Dve leti so reševali zadevo, nato pa je ministrstvo za prosveto in pouk 21. oktobra 1874 predlog za ustanovitev državne nižje realne gimnazije v Idriji odbilo z utemeljitvijo, da ni dokazana njena potreba in da občina ni pripravljena prispevati k njenemu vzdrževanju.

MESTNA NIZJA GIMNAZIJA

Spet je prešlo dvajset let. Občinski odbor je končno sprevidel, da s tujo pomočjo Idrija ne bo nikdar imela svoje srednje šole. Zato je na seji dne 4. julija 1894 sklenil na lastne stroške ustanoviti mestno nižjo gimnazijo v Idriji.

Občinski odbor se je že od vsega začetka zavedal, da bo uresničitev sklepa zelo težavna, bo pa za občino neprecenljive vrednosti.

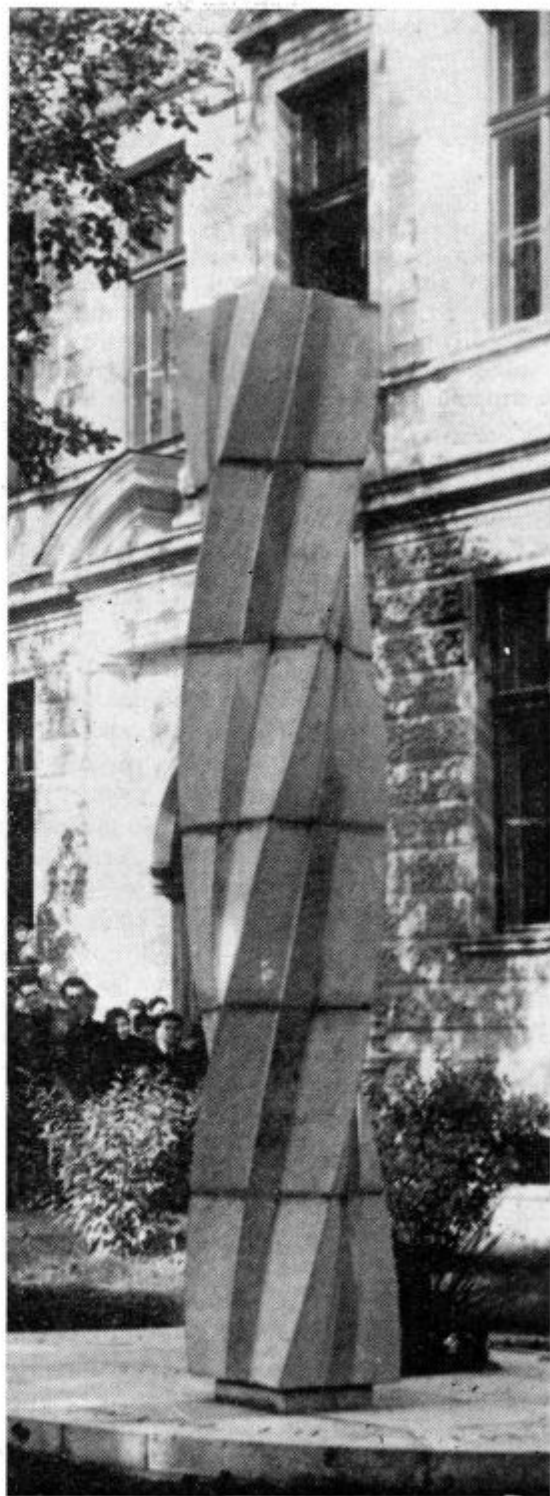
Predlagatelji so ugotavljali, da šolstvo v mestu zaostaja za šolstvom v drugih krajih in da ni prave skrbi za vzgojo izobraženstva. Postavljali so vprašanja: Kam z mladino, ki konča pet razredov osnovne šole? Kam tudi z rudarskimi otroki? Kam naj pošlje rudar svojega otroka, če nima sredstev? Nadarjene mladine je v mestu dovolj, zakaj naj bi čakala na usodo svojih očetov? Rešitev je v ustanovitvi nižje gimnazije. Kje dobiti sredstva za njeno vzdrževanje? V mestu, so dejali, imamo rudnik, ki je kaj velik in dober plačevalec davkov. S pomočjo rudnika bi kmalu imeli ne samo nižjo, tudi višjo gimnazijo. Rudnik daje letno milijon čistega dobička. Če bi država dala od milijonov, ki jih je že prejela, in od tistih, ki jih bo še prejela, le malenkost za Idrijo, bi bilo to pravično in koristno za delavske družine.

Predlog je bil v občinskem odboru sprejet z večino glasov. Do njegove uresnitve pa ni prišlo, ker so glasovali proti predlogu konservativci, to je rudniški oskrbnik, župan in še dva odbornika.

Spet je preteklo skozi mesto mnogo Idrijce, dokler ni zapihal na občini nov veter. To pa je bilo leta 1896, ko je bil izvoljen nov občinski odbor in napreden župan. Prvi ukrep novega odbora je bila uvedba slovenščine kot uradni jezik v občinskem poslovanju. Oživel je tudi delo za ustanovitev gimnazije. Vse zapreke pa še niso bile odstranjene. Proti ustanovitvi gimnazije je imel pomisleke celo tedanji deželni poslanec Idrije.

Občinski odbor pa je delal dalje. Ob koncu leta 1899 je iz svoje srede izvolil poseben šolski odbor z nalogo, da se bori za ustanovitev srednje šole.

Na seji 14. avgusta 1900 je občinski odbor ustanovil še poseben odsek, ki je moral dokončno preučiti vse možnosti za ustanovitev srednje šole in poročati odboru že na prihodnji seji.



Mladina idrijskemu rudarju
1716—1956

Foto: L. Canžek

Čez štiri dni je bila ponovna seja občinskega odbora. To je bila zgodovinska seja: Občinski odbor je sklenil ustanoviti mestno nižjo gimnazijo. Stroške vzdrževanja je prevzela občina na lastna ramena. Župana so zadolžili, naj poskrbi za vsa potrebna dovoljenja, za učne moči in prostore nove gimnazije. Zavod naj bi začel z delom v letu 1901.

REALKA NAMESTO GIMNAZIJE

Napredne delavske sile, ki so postajale v mestu vedno močnejše, pa niso bile zadovoljne s sklepom občinskega odbora o ustanovitvi gimnazije. Postavili so zahtevo po ustanovitvi realke. V mestu sta nastala dva tabora. Prvi je zagovarjal gimnazijo, drugi realko. V prvem taboru so bili konservativci, v drugem pa napredni ljudje.

Samo od avgusta pa do decembra leta 1900 je trajala javna borba okoli gimnazije in realke. Na seji 28. decembra istega leta je o zadevi ponovno sklepal občinski odbor in v svoji odločitvi krenil za naprednimi delavskimi silami v mestu. Ovrigel je svoj sklep o ustanovitvi gimnazije in sklenil ustanoviti mestno nižjo realko. Na isti seji je občinski odbor sprejel sklep o uvedbi doklad k neposrednim davkom in o uvedbi doklade na meso, vino in vinski mošt. Ti dohodki naj bi služili vzdrževanju novega srednješolskega zavoda.

Nasprotniki realke pa še niso mirovali, tako da je moral o stvari spregovoriti javni delavski shod, ki je bil 26. maja 1901 v gostilni pri »Črnem orlu«.

Na shodu, ki ga je vodil social-demokrat Rinaldo, so sprejeli resolucijo, ki izraža zahtevo po ustanovitvi realke.

V resoluciji so zborovalci ugotovili, da je nujno širiti znanje, brez katerega ni mogoče živeti. Brez izobrazbe delovno ljudstvo ne bo moglo doseči spremembe žalostnih družbenih razmer. Nujno je, da mesto dobi srednjo šolo. V odločanju med gimnazijo in realko pa menijo rudarji, da je realka pomembnejša od gimnazije. Prirodne znanosti in tehnika so se že tako razvile, da vedno bolj vplivajo na človeško življenje. Gimnazija s svojim učnim programom nima prav nobenega pomena za ljudstvo, ki si služi z znanjem svoj vsakdanji kruh. Gimnazija je pomembna le nekaterim posameznikom. Gimnazija tudi ni več vabljava za mladino, ker se vedno bolj razvija industrija. Podlago za praktično življenje daje ne le posamezniku, tudi družbi, samo realka in nikakor gimnazija.

Delavski shod se je izrekel za ustanovitev realke.

Na shodu — tako poudarja resolucija — so sklenili, da morajo dobiti prost vstop v srednje in višje šole tudi otroci rudarjev in ostalih siromašnih prebivalcev mesta. Srednja šola mora biti odprta za vse otroke, ki imajo za to potrebne sposobnosti. Realke naj bi poleg fantov obiskovala tudi dekleta. Bremena za vzdrževanje šole pa naj ne padejo na ramena delavcev, prevzame naj jih država.

PO DOLGIH BOJIH: PRVA SLOVENSKA REALKA

Delavska javnost je torej rekla svojo zadnjo besedo in jeseni 1901 so se odprla vrata prvi slovenski realki v Idriji. Začela je kot mestna nižja realka in leta 1905 prerasla v višjo mestno realko s pravico do zrelostnih izpitov. Leta 1908 so se od zavoda poslovili njeni prvi maturanti. Naslednje leto je realko prevzela država, vendar je zavod še vedno ostal slovenski, to se pravi s slovenskim učnim jezikom.

Tako je bila končana skoro dvestoletna borba Idrijčanov za srednjo šolo.

Realka je živela polnih 25 let. V lastni zgradbi, ki jo je zgradila občina in odprla v šolskem letu 1903/04, je postala ponos mesta ter bližnje in daljne okolice, slovela pa je tudi po vsej Sloveniji.

V polnem četrtnem stoletju življenja je realko vodilo sedem ravnateljev, med njimi kar 13 let dr. Stanko Bevk. V vsem razdobju je na njej poučevalo 78 učnih moči, profesorjev in pomožnih učiteljev. Zavod je posečalo 3993 dijakov, od katerih je bila dobra polovica iz Idrije in njene okolice. Na rednih in izrednih maturah je maturiralo 416 dijakov, od katerih je bilo okrog 180 idrijskih rojakov. Povprečno je v enem letu maturiralo 22 dijakov, od teh 9 iz Idrije. Podatki jasno kažejo vlogo realke tako za idrijsko kot za ostalo slovensko mladino.

ŠE ENKRAT NIŽJA GIMNAZIJA

Prva slovenska realka je v polnem delu in razcvetu, ob velikih težavah, s katerimi se je borila med prvo svetovno vojno, dočkala le italijansko okupacijo.

Takratna Italija je ohranila slovensko realko in spoznala celo za umestno, da ustanovi v Idriji še nižjo gimnazijo s slovenskim učnim jezikom in s tremi razredi. To je bila seveda neiskrena poteza tedanjih italijanskih oblasti, ki so se hotele pokazati velikodušne in zveste obljubam, da bodo spoštovale slo-

venske narodne pravice. V resnici pa so porinile novo slovensko srednjo šolo v odročno in obmejno Idrijo v prepričanju, da bo kmalu zamrla. Nižja gimnazija res ni imela večjega obiska in se ni mogla razviti.

KONEC SREDNJIH ŠOL

Že leto dni po prihodu fašizma na oblast je zglasila Gentilejeva šolska reforma leta 1923 ukinito slovensko šolstvo. Obsodba je zadela slovensko realko in tudi nižjo gimnazijo, ki je bila ustanovljena pred komaj štirimi leti. Realke je obdržala še tri višje razrede in je postopno odmirala. Zadnji razred je živel do leta 1926, ko je opravil maturo. To je bila zadnja matura idrijske realke. Zavod je

tako prekinil, njegova vrata so se zaprla za ponovnih dvajset let.

Realke res ni bilo več, živela pa je misel nanjo. Spominjali so se je domačini, ki so živeli pod okupatorjem, spominjali so se je njeni bivši dijaki, razkropljeni po vsem svetu. Ob raznih obletnicah so se bivši študentje sestajali in oživljali spomin na slovensko realko v Idriji.

Leta osvobodilne borbe so tudi idrijskemu rudarju in mnogim učencem bivše idrijske slovenske realke podala puške v roke. Mnogi med njimi so v bojih žrtvovali življenja za svobodo naših narodov. Ko pa je posijalo sonce svobode tudi v idrijsko kotlino, so v tej novi, pravi svobodi oživele stoletne korenine srednje šole in pognala je nova socialistična srednja šola, sodobna gimnazija.

Vinko Vršec in Janez Istenič:

Življenje nižje gimnazije

1945/46

Dne 6. julija 1945 je prosvetni odsek Okrajnega INOOV poslal dopis, da bo v Idriji ustanovljen Okrožni dijaški dom. Takoj se je začel tudi tečaj za tiste, ki so nameravali vstopiti v srednjo šolo. Oskrba za revne dijake je bila v domu brezplačna. Dne 28. septembra 1945 je bila z odredbo 1062/45 od PNOO v Ajdovščini ustanovljena v Idriji srednja šola enotnega tipa.

Prvo vpisovanje je bilo 7., 8. in 10. oktobra. Še pred tem pa so bili razredni in sprejemni izpiti. Šola je dobilačasne prostore v II. nadstropju osnovne šole, ki pa je bila še opustošena od vojne. Dijaki so pod vodstvom profesorjev popravili prostore, mizarška zadruga pa je dobavila šoli novo pohištvo za 6 oddelkov. Po kasnejšem vpisu, sprejemnih in razrednih izpitih, ki so bili ob koncu oktobra, je bilo vpisanih 176 učencev; formirani so bili trije prvi razredi in po en drugi, tretji in četrti razred. K sprejemnim in razrednim izpitom se je prijavilo 47 kandidatov, izdelalo pa le 20. Prijavil se je skoraj celoten V. razred osnovne šole. Mnogi so se javili k izpitom nepripravljeni, kar dokazuje, da so šolo jemali premalo resno; zato je bil tudi rezultat pri izpitih slab.

Dne 1. oktobra 1945 je Poverjeništvo PNOO v Ajdovščini imenovalo za delegata prof. Jožeta Makuca. V oktobru so bili poslani na šolo še tov. Lucijan Janež, Božidar

Černelč, Erna Česnik in Marija Velikonja. Skupno je bilo v začetku šolskega leta na šoli le 5 učnih moči, kar je bilo za 6 oddelkov srednje šole vsekakor premalo. Nujno bi potrebovali še 2 slavista, 1 zgodovinarja, 1 matematika in 1 biologa. Poleg tega je bil še 20. oktobra Lucijan Janež razrešen in premeščen v Postojno.

Slovesen začetek šolskega leta je bil 28. oktobra 1945. V dvorani hotela Nanos je bila svečana akademija, na kateri je govoril delegat prof. Jože Makuc. Pouk se je začel 29. oktobra v učilnicah, ki so bile še brez klopi, oken in vrat; klopi so bile samo v eni učilnici, po drugih pa so dijaki stali ali sedeli na tleh. Poleg delegata sta pričela ob začetku pouka z delom le dva profesorja, ker je bil eden na bolezenskem dopustu. Šola ni imela niti učnega načrta, knjig pa niti za profesorje. Prav tako ni bilo drv, razredi so bili nezaščiteni. Čez nekaj dni so uredili še tri učilnice in kmalu nato še četrto. Zaradi hudega pomanjkanja učnih moči je bil pouk skrčen, ostali profesorji pa so bili preobremenjeni z delom. Veliko pomanjkanje in pogosto premeščanje učnih moči je negativno vplivalo na pouk.

V novembru so bili na novo nastavljeni prof. Janko Kumer, Srečko Logar, Sonja Rojic, Ana Musar in Grozdana Udovič, medtem ko je bil tov. Božidar Černelč premeščen v Postojno. Šele sedaj se je pouk začel v vseh



predmetih. Pri učencih so se močno kazale posledice vojnih let; znanje je bilo povsod minimalno. V prvih razredih mnogo učencev ni poznalo poštevanke. Tudi niso znali seštevati in ne deliti. Vsi ti dijaki so obiskovali italijanske osnovne šole, ki so jih jemali neresno. Ker v njih ni bilo discipline, je bilo sedaj težko naenkrat uvesti red in disciplino. Vendar pa so dijaki v naši novi šoli pokazali veliko dobre volje in veselja do dela. Že takoj v začetku je bila pod vodstvom prof. Erne Česnik ustanovljena organizacija srednješolske mladine z razrednimi odbori. Po prvih težavah so začeli dobro delati, zato se je tudi disciplina zboljšala.

Ob prvi redovalni konferenci 3. januarja 1946 je bil uspeh zadovoljiv. V januarju sta nastopila službo na zavodu še tov. Marija Treven in Albin Vončina. Tedaj je bilo v vseh razredih že 208 dijakov. V tem mesecu je bilo izdelano tudi šolsko pohištvo; odslej je imel vsak oddelek svojo učilnico, zato so imeli vsi oddelki lahko pouk le dopoldne.

V marcu so Mestni NOO in delegat nižje gimnazije začeli z akcijo, da se odpre 5. razred gimnazije, za katerega se je javilo 17 dijakov. Poverjenišтво PNOO je odgovorilo, da je ta razširitev že predvidena v načrtu za šolsko leto 1946/47. Zato je pričakovati, da ne bo nobenih ovir.

Profesorji in dijaki so zelo živahno delovali tudi izven šole. Mladinska organizacija je pod vodstvom profesorjev pripravila proslavo oktobrske revolucije, II. zasedanja AVNOJ, Prešernovega in Vojkovega dne. Delegacija 30 dijakov se je tedaj udeležila prenosa posmrtnih ostankov narodnega heroja Janka Premrla-Vojka v Vipavo. Dijaki so se udeležili tudi slovesne predaje zastave Vipavskega vojnega okrožja idrijskim rudarjem.

V začetku aprila je bil kulturno-prosvetni teden; nastopil je tudi gimnazijski mladinski pevski zbor. V okviru tega tedna je bil Župančičev večer. Poleg tega je igralska skupina gimnazije pripravila Finžgarjevo igro »Razvalina življenja«. Delo, ki ga je režirala prof. Makucova, so v tem tednu še enkrat ponovili. Prav tako so dvakrat priredili šolski večer, kjer je dramska gimnazijska skupina uprizorila igrici »Izdajalec« in »Razredni izpit«.

Praznik OF 27. aprila so dijaki praznovali s telovadnim nastopom. Dva dni kasneje so šli skoraj vsi dijaki na proslavo 1. maja v Trst, kjer so sodelovali pri telovadnem nastopu. V tekmovanju za največjo udeležbo v Trstu je med vsemi telesnovzgojnimi društvi zmagalo Telovadno društvo Idrija, ki je zato dobilo prehodni pokal. Maja je šola praznovala dan zmage in rojstni dan maršala

Tita. Igralska skupina gimnazije pa je gostovala z igro »Razvalina življenja« v Tolminu in Mostu na Soči, kjer je doživela zelo lep uspeh. Ob koncu junija pa je ta igralska skupina nastopila z isto igro tudi v Szentjakobskem gledališču v Ljubljani; gledalci so bili z odlično igro idrijskih dijakov zelo zadovoljni.

Ob koncu junija je nastopil s samostojnim koncertom na Trgu maršala Tita gimnazijski pevski zbor pod vodstvom tov. Završnika. Odličen zbor, v katerega je vložil pevovodja mnogo truda, je zapel 25 pesmi, s katerimi so bili poslušalci nadvse zadovoljni. Z istim programom je odšel v začetku julija ta 75-članski pevski zbor na turnejo po Gorenjski, pel je na Bledu in v Kranju. V začetku julija je na zaključni šolski prireditvi nastopil dramski krožek, ki je štel 40 dijakov, z »Večerm za velike in male«; s to prireditvijo je krožek nastopil še enkrat za javnost na prostem v Mejci. Prireditve je bila dobro obiskana in je odlično uspela. Čisti dobiček 10.000 lir je šel za obnovo v vojni hudo prizadete partizanske vasi Vojsko.

1946/47

Šolsko leto 1946/47 se je pričelo 23. septembra. V petih razredih in šestih oddelkih je bilo 200 dijakov, učnih moči pa 8; učili so isti kot ob koncu šolskega leta 1945/46. Konec septembra sta nastopili službo na zavodu prof. Marija Fröhlich in Natalija Bonča. V novembru je bil razrešen službe in premeščen v Postojno prof. Franc Jalen. Sredi decembra pa je bil razrešen še delegat prof. Jože Makuc. Delegatske posle je za njim prevzela prof. Erna Česnik. V začetku januarja je prevzel pouk telovadbe na gimnaziji tov. Rado Mejovšek. Dne 17. februarja je bil z odlokom Poverjenišťa PNOO v Ajdovščini št. 550/1 z dne 8. februarja 1947 ukinjen 5. razred gimnazije, ker za njegov obstoj ni bilo zakonite in stvarne osnove (le 12 dijakov!). Ukinitve 5. razreda in s tem prekinitev postopnega ustanavljanja višje gimnazije ni vznemirila samo prizadetih dijakov in njihovih staršev, ampak vse Idričane, ki so v novo nastajajoči višji gimnaziji videli naslednico idrijske realke. Po ukinitvi so dijaki tega razreda deloma prestopili v gimnazijo v Postojno, nekaj pa jih je ostalo doma. Ukinitvi 5. razreda je takoj sledila nestalnost in tudi pomanjkanje učnih moči, kar je precej oviralo delo na šoli. Sredi februarja sta bili premeščeni na učiteljske v Portorož prof. Erna Česnik in Marija Velikonja. V marcu je nastopila službo še tov. Bogomila Grgurevič, ki je poučevala ruski jezik. Dne 20. marca pa je bila nameščena prof. Amalija Malovrh, ki je prevzela tudi ravnateljske posle.

Tudi v tem šolskem letu je zaradi pogostih personalnih sprememb (pri ruščini so se predavatelji menjali trikrat) in pomanjkanja učnih moči zelo trpelo delo na šoli. Učne moči so učile tudi predmete, za katere niso bile kvalificirane. Manjkali so predavatelji za fiziko, matematiko in ruščino. Delo je bilo naporno, ker dijaki niso imeli osnovnih pojmov iz prejšnjih let; poleg tega pa ni bilo učnih knjig zlasti za zgodovino, zemljepis in matematiko. Profesorski zbor se ni ustrašil nobenega truda, kljub temu da je bil tudi to leto prezaposlen z izvenšolskim delom; profesorji so predavali na večerni gimnaziji, na poštne in gospodinjstvom tečaju, na obrtni šoli in na oficirskih tečajih. Materialni pogoji šole so bili tudi v tem šolskem letu zelo slabi. Gimnazija je še vedno gostovala v II. nadstropju osnovne šole v zatohlih in nehiigienskih prostorih. Šola je bila utesnjena in je imela na razpolago le 5 večjih in en manjši razred, v katerih je bilo prostora le za 120 dijakov. Poleg tega so imeli še kabinet za učila, zbornico in pisarno. Pohištvo je bilo zelo skromno, inventar slab, zato so bila potrebna stalna popravila. Zaradi slabih materialnih razmer so morali dijaki sami čistiti prostore. Vsak dan so jih pometali, vsakih 14 dni pa ribali.

Mladinska organizacija se je tudi v tem letu trudila, da pomaga pri izboljšanju učnih uspehov na šoli. Petošolci so živahno sodelovali tudi v diskusijskem in marksističnem krožku. Mladinska organizacija je organizirala razne proslave; januarja je bil smučarski tečaj na Vojskem; vodil ga je tov. Mejovšek. Profesorski zbor je kljub preobremenjenosti v mesecu marcu skupno z mladinsko organizacijo pripravil program za Prosvetni teden (recitacije, igre, balet). V maju so dijaki pogozdovali v Čekovniku in posadili 6000 smrek. Proslavili so 100-letnico Njegoševega »Gorskega vijenca«, Gregorčiča, Prešerna in Lola Ribarja. Maja je na koncertu v Postojni skupno s postojanskimi dijaki nastopilo 100 dijakov naše gimnazije. V tem letu je zaživel prirodoslovni krožek, v katerem je delalo okrog 20 dijakov. Na sestankih so sami predavali in prirejali izlete v idrijsko okolico. Dopisovali so si tudi s prirodoslovnim krožkom iz Kranja. Člani kranjskega prirodoslovnega krožka so pod vodstvom prof. Polenca prišli v Idrijo in skupno z idrijskimi prirodoslovci so odšli na ekskurzijo na Koševnik in k Divjemu jezeru.

Na šoli je delovala tudi šolska zadruga, ki je razdelila med revne dijake šolske potrebščine v znesku 5000 lir. Zelo razgiban je bil fizikolturni aktiv; v njem je bilo vključenih 60 % dijakov. Udeležil se je vseh tekem v teku, smučanju, namiznem tenisu in nogo-

metu. 50 % dijakov se je udeleževalo društvene telovadbe. Dijaki so često sodelovali pri udarniškem delu; skupno so opravili 4600 udarniških ur, od tega 500 za stenčes in 500 za čiščenje razredov. Mladinska organizacija je bila najboljša mladinska organizacija na Primorskem in je zato prejela tudi prehodno zastavo.

1947/48

Pouk se je začel 15. septembra. Dijakov je bilo 229, razredi štirje, oddelkov šest. Ravnateljica je bila prof. Malovrh-Seliškar. Profesorski zbor so sestavljali: Marija Fröhlich, Sonja Rojic, Marija Treven, Grozdana Udovič, Albin Vončina. Učnih moči je bilo za 6 oddelkov in za takratni predmetnik premalo. Pouk je bil zaradi tega reduciran. Za matematiko in ruski jezik ni bilo predmetnih učiteljev.

Ko je bila prof. Malovrh-Seliškar 20. IX. razrešena in premeščena v Kranj, je ravnateljstvo prevzel tov. Albin Vončina. V septembru so bili nameščeni še prof. Marija Puc, Franciška Kenda, Stanko Uršič. 29. XI. je postala ravnateljica gimnazije prof. Marija Puc.

Pomanjkanje najosnovnejših šolskih in učnih pripomočkov je silno oviralo delo. Največje težave pa so povzročale česte spremembe v učnem kadru. V decembru je bil razrešen prof. matematike in fizike Stanko Uršič, ki so ga premestili v Postojno. Kmalu je bila razrešena na gimnaziji tudi tov. Marija Treven in premeščena na Glasbeno šolo, ki ji je grozila ukinitve zaradi pomanjkanja učnih moči.

Ko so v januarju in februarju nastopili službo prof. Elizabeta Tütinger, Mila Grgurevič in Janko Trošt, se je delo na šoli uredilo in učni uspehi so se izboljšali.

Delo mladinske organizacije je bilo spet živahno. V letu priključitve Slovenskega Primorja in Istre k Jugoslaviji so bile proslave dneva republike, jugoslovanske armade in Leninove, Prešernove, Župančičeve, Marxove obletnice slovesnejše. Mladina je s prostovoljnimi delom pomagala graditi športno igrišče, pripravljala drva za prosvetni dom, zatirala koloradskega hrošča. V tekmovanju s cerkljansko in tolminsko gimnazijo je razvijala delo v krožkih (učni krožki, modelarski, politični, recitatorski, fizikalni in posebno delaven prirodoepisni krožek, ki ga je vodila prof. Pucova). Izdali so 14 številč stenskega časopisa.

1948/49

Šolsko leto se je začelo 6. IX. Vpisanih je bilo 225 dijakov v 6 oddelkih. V tem letu so učili: ravnateljica Marija Puc, Zora Fröhlich,

Rado Mejovšek, Sonja Rojic, Duška Škerlj, Elizabeta Türinger, Janko Trošt, Albin Vončina.

Se vedno pogoste personalne spremembe, pomanjkanje učnih knjig, veliko število dijakov v razredih — težki pogoji za delo, zato slabi učni uspehi.

Med polletnimi počitnicami je bil na Vojskem smučarski tečaj. Po polletju je začela delovati mlečna kuhinja za 68 dijakov. Mladinska organizacija je delala v tesni povezavi s profesorskim zborom in si prizadevala, da skupno z njim izboljša učni uspeh in disciplino na zavodu. Sodelovala je pri vseh proslavah in prireditvah. Tako so v tednu čistoče predavali dijaki o čistoči in o nalezljivih boleznih. V tednu knjige so dijaki izdelali parole in si ogledali razstavo knjig; v tednu tehnike so si ogledali domača podjetja. Proslavili so dan ustanovitve Komсомola, oktobrske revolucije, II. zasedanja AVNOJ in 30. obletnice ustanovitve KPJ. V začetku novembra so se po zastopnikih udeležili prenosa 150 padlih borcev na Vojšćici, v juniju pa župančičevega pogreba.

Ob novoletni jelki so dijaki uprizorili lutkovno igro »Pavliha in policaj«, ki jo je režiral tov. Trošt. Tretji razred pa je nastopil z igro »Dedek Mraz«. V II. polletju je mladinska organizacija sodelovala pri Prešernovi proslavi.

Pionirji in mladinci so sodelovali tudi pri udarniškem delu. V začetku oktobra je pogođovalo 151 dijakov v Beli in Slanicah in posadilo v 3 urah okrog 6300 drevesc. Zbrali so okrog 2000 kg starega železa. V maju pa je 70 dijakov delalo udarniško na fizikalnem igrišču. 12. junija je Idrijo razveselil lep telovadni nastop, ki ga je pripravil živahni športni delavec prof. Rado Mejovšek. Sodelovalo je 176 dijakov.

1949/50

Ob začetku šolskega leta je bilo na šoli 7 učnih moči, dijakov pa v 3 razredih in 5 oddelkih 227. V 3. razredu, zadnjem razredu nižje gimnazije, je bilo 58 dijakov. Zaradi pomanjkanja učnih moči, zaradi prenatrpanosti razredov (46 do 50 učencev) in reduciranega pouka so bili učni uspehi slabi.

Mladina je živahno delala na dramskem področju. Ob tednu matere in otroka je priredil lutkovni krožek igro »Pavliha in policaj«, režiser prof. Trošt. Ob obletnici II. zasedanja AVNOJ so lutkarji zaigrali igrice »Janko in Metka«. Vse delo je vodil prof. Janko Trošt, ki je sam izdelal tudi lutke in sceno. Z režiserjem Božičem in scenaristom Troštom so ob novem letu igrali Golievo

»Sneguljčico«, ki so jo v tednu matere in otroka ponovili tudi svojim materam.

Dijaki so sodelovali na vseh telovadnih prireditvah. Jesenskega kroša se je udeležilo nad 200 dijakov. Sodelovali so v šahovskem četverboju in zasedli 3. mesto. Sodelovali so v fizikalnem tekmovanju v Cerknem. Izvedli so fizikalni nastop v Črnem vrhu in skupno s šolo učencev v gospodarstvu tudi v Idriji. Vse te prireditve je pripravil in vodil prof. Mejovšek. Udarniško delo je dijake vezalo na pogozdovanje: v oktobru je 132 dijakov posadilo 4000 sadik. V marcu pa 142 učencev 8300 sadik. Najboljši pionirjidelavci so bili nagrajeni s knjigami.

Športno življenje je bilo otežkočeno, ker je telovadnica, last osnovne šole, premajhna in nehiđienska. Orodja je sicer dovolj, a je last TVD, gimnazije in osnovne šole. Športno igrišće pa je precej daleč.

S telovadnimi rekviziti je šola precej dobro oskrbljena. Zbirka šteje 171 komadov, od tega je bilo v letošnjem letu nabavljenih 91 komadov. Prirodopisna zbirka je v tem letu štela 472 predmetov; 227 nagačenih prirod. preparatov, 181 preparatov v tekoćini, 37 modelov in okostij, 87 slik, mikroskop in 58 mikroskopskih preparatov. V glavnem je zbirka lepa dedišćina stare realke. Kemijska zbirka je štela 54 kemijskih posod in 48 vrst kemikalij. Fizikalna zbirka je štela 263 ućil; od teh jih je bilo nabavljenih v tem šolskem letu 19. Mnogo ućil te zbirke je nerabnih, vendar pa je marsikaj mogoće popraviti, v glavnem pa so vendarle tudi zelo dobra dedišćina stare realke. Zemljepisna zbirka je imela 50 stenskih zemljevidov, od katerih je precej starih italijanskih, ki ne ustrezajo več. Novih zemljevidov je le malo. V zgovodinski zbirki sta bila le dva stara italijanska zemljevida Italije in en zemljevid Evrope.

Geometrijska zbirka je bila zelo skromna: štela je le dva para trikotnikov, šestil in kotomerov in 5 geometrijskih modelov.

V profesorski knjižnici je 587 del, od katerih so bila 103 nabavljena v letošnjem šolskem letu.

22. iunija je bila velika proslava 450-letnice idrijskega rudnika. Slovesnostim je prisostvoval tudi ćlan CK KPS in minister za prosveto tov. Ivan Regent. Ko ga je obiskalo posebno zastopstvo rudarjev in MLO in mu izrazilo željo, da bi bila v Idriji ustanovljena višja gimnazija, je tov. minister obljubil delegaciji svojo pomoć.

Pri vpisovanju so 27. junija sprejemali tudi prijave za 4. razred gimnazije (za prvi razred višje gimnazije). Za ta razred se je tedaj prijavilo 24 dijakov. 17. julija 1950 je

dopis Ministrstva za prosveto LRS (MP II št. 2439) odklonil ustanovitev višje gimnazije v Idriji, za katero se poteguje OILO Idrija, množične organizacije in priporoča Poverjenstvo za prosveto za goriško oblast. Ministrstvo za prosveto ni odobrilo ustanovitve gimnazije z utemeljitvijo, da šoli manjkajo šolski prostori, strokovni kader za višjo gimnazijo in tudi vpis je premajhen.

1950/51

Ob začetku šolskega leta 1950/51 je bil strokovni učitelj tov. Mejovšek premeščen v Crni vrh, tov. Janko Trošt pa upokojen. Zaradi pomanjkanja učnih moči je tov. Trošt prevzel honorarno pouk matematike. Ker je bilo ob začetku pouka na šoli le 5 rednih učnih moči, smo morali urnik (sh, ru, pe, te) reducirati kar za 32 tedenskih ur. Sredi septembra je nastopila službo na zavodu tov. Dora Treven. 1. oktobra je prevzel pouk matematike tov. Trošt. 23. X. pa je prišla na šolo še tov. Marija Pavliha.

Ob začetku šolskega leta je bilo vpisanih 225 dijakov. Tudi to leto so bili razredi močni in je bilo delo v njih težko. V 3. razredu je bilo celo 62 dijakov; razred so lahko delili šele potem, ko je 1. X. prevzel pouk matematike tov. Trošt. Vrzal po odhodu tov. Mejovška je izpolnil tov. Franc Karčnik, ki je honorarno poučeval telovadbo od 1. X. do 22. XI. 1950. Pouk petja pa je 2. X. prevzel tov. Ivan Rijavec, učitelj na Glasbeni šoli. V začetku decembra je nastopil službo na šoli strokovni učitelj za telovadbo tov. Jože Hladnik; šele odslej dalje je veljal stalni predmetnik.

23. marca 1951 je prejela gimnazija od Ministrstva za prosveto pri VLRS št. 1281/1-51 od 20. marca 1951 dopis, da se na predlog OLO Idrija, MLO Idrija in množičnih organizacij odpre v naslednjem šolskem letu 4. razred gimnazije (1. razred višje gimnazije), ki pa bo veljal v šolskem letu 1952/53 le kot zaključni razred nižje gimnazije.

7. maja je bil ustanovljen pripravljalni odbor za vpis v 1. razred višje gimnazije. V juniju pa je začelo ravnateljstvo šole s pismeno agitacijo po vseh šolah, ki gravitirajo na Idrijo. Nižja gimnazija, ki s koncem šolskega leta 1950/51 zaključuje svoj obstoj, je uživala dober sloves povsod, kamor so odhajali njeni dijaki. To pa daje najboljše spričevalo tudi njenemu učiteljsstvu.

V juniju so bili sprejemni izpiti za vstop v višjo gimnazijo; od 44 prijavljenih kandidatov jih je 40 z uspehom opravilo izpit.

Pionirska in mladinska organizacija sta tudi v tem letu ob pomoči učiteljskega zbo-

ra sodelovali na vseh proslavah. Najbolj delavni so bili fizikulturni, šahovski, filatelistični in dramski krožek. V počitnicah je odšlo 50 učencev na letovanje v Celje, Crni vrh in Banjolo. Precej dijakov pa je taborilo v dveh izmenah v Srednji Kanomlji.

Ob koncu julija je bila v čast 50-letnice idrijske realke odprta razstava, ki je prikazala zgodovino oziroma arhiv te šole in pomembnejša dela njenih nekdanjih učencev na področju slikarstva, kiparstva, zgodovine mesta Idrije ter izdelke čipkarske zadruge. Ob tej priložnosti so se Idrijčani temeljito pripravili na proslavo. V vsaki hiši, kjer so včasih stanovali študentje, so priredili gostom prisrčen sprejem. Povsod je vladała topla domačnost in slavnostno razpoloženje. V teh slavnostnih dneh so Idrijo obiskali med drugimi tudi predsednik Sveta za prosveto in kulturo LRS Boris Ziherl, podpredsednik prezidija Ljudske skupščine LRS Ivan Regent, akademski slikar in rektor Akademije za upodabljanje umetnosti Božidar Jakac, bivši ravnatelj idrijske realke dr. Stanislav Bevk in predsednik pripravljalnega odbora za proslavo 50-letnice idrijske realke Alojz Kumer.

Pred realčnim poslopjem je pozdravil vse navzoče goste predsednik MLO Stanko Murovec, ki je v govoru poudaril potrebo po ustanovitvi popolne gimnazije v Idriji. Nato je krenil sprevod na Trg maršala Tita, kjer je bila odkrita spominska plošča zaslužnemu idrijskemu rojaku in bivšemu dijaku idrijske realke kiparju Nikolaju Pirnatu; tu je v imenu Akademije govoril Božidar Jakac; pri odkritju spominske plošče Zorku Prelovcu je govoril skladatelj Matija Bravničar, pri odkritju plošče slikarju Ludviku Grlicu pa je govoril v imenu Zavoda za zaščito kulturnih spomenikov dr. Emilijan Cevc. Pri slavnostnem kosilu je pozdravila navzoče goste predsednica SPK pri OLO Idrija Zinka Turk; nato je govoril predsednik Boris Ziherl, ki je tedaj izpil čašo v čast bodoči popolni gimnaziji. Bivši dolgoletni ravnatelj dr. Stanko Bevk je opisal borbo za ohranitev tega slovenskega zavoda, ki je dal celo vrsto tehnikov, ki zavzemajo danes, v borbi za socializem, visoka in odgovorna mesta. Bivša idrijska realka je dajala dobro izobrazbo sinovom idrijskih rudarjev, ki so si slovenski zavod najbolj želeli in ga zato najbolj cenili. Zvečer je bil v rudniški dvorani slavnostni koncert, na katerem so nastopili domači orkester in pevski zbor, slovenski vokalni kvintet in solisti.

Po teh dneh se je začela ravnateljica Marija Puc potegovati za preselitev gimnazije v poslopje bivše idrijske realke. To je bila tudi želja vseh Idrijčanov.

1951/52

Konec avgusta je pomagalo 60 dijakov pri selitvi gimnazije iz poslopja osnovne šole v poslopje bivše idrijske realke. Zaradi pomoči dijakov so bili zelo znižani selitveni stroški. Dela je bilo mnogo, predvsem z drobnim inventarjem, z zbirkami. Zato se moramo prav tem dijakom in njihovi dobri volji zahvaliti, da so bile vse stvari urejene še pred pričetkom novega šolskega leta.

V začetku septembra so bili popravni izpiti, katere je od 22 prijavljenih kandidatov uspešno opravilo 21. Tem so sledili še naknadni sprejemni izpiti za višjo gimnazijo; od 17 prijaviteljev je te izpite uspešno opravilo 12 kandidatov. Ob začetku šolskega leta je bilo v vse štiri razrede skupno vpisanih 256 dijakov. Ob začetku šolskega leta sta bili šoli dodeljeni dve novi učni moči: Rupretova za slovenščino in Marija Bevc za matematiko. Začasno je bila dodeljena šoli tudi prof. Helena Jaklič, ker gimnazija v Črnem vrhu zaradi pomanjkanja učnih moči še ni pričela z delom. Tov. Jakličeva je ostala na šoli le do 8. oktobra. Zaradi velikega pomanjkanja učnih moči je bila na šolo honorarno nameščena tov. Frančiška Kenda, ki je prevzela pouk slovenščine. Učno obveznost je dopolnjevala Marija Treven z Glasbene šole.

Novembra je bil sestavljen roditeljski svet. Novoletno jelko so pionirji praznovali

z igrico. Pionirje so podjetja obdarovala s 30.000 dinarjev. Recitirali so na prireditvi slepih v januarju. V januarskem odmoru je bil organiziran na Javorniku smučarski tečaj, ki ga je vodil tov. Hladnik.

Na mladinskem festivalu v Tolminu je nastopil pevski zbor, tekmovalci v lahki atletiki in na orodju pa so dosegli prva mesta. Fizični krožek je imel slabe pogoje za delo, a je bil med najživahnejšimi: telovadci so tekmovali v atletiki z Rudarsko industrijsko šolo, Cevljarsko šolo v Zireh in gimnazijo v Tolminu. Pozimi so sodelovali na vseh smučarskih tekmah in dosegli lepe uspehe. Sodelovali so pri telovadni akademiji Telovadnega društva v Idriji, na telovadnem nastopu v Tolminu, Ajdovščini in Črnem vrhu.

Dne 3. VI. je odšlo zastopstvo Idrije, v katerem so bili sekretar MK KPS in tajnik OLO Stanko Murovec, predsednica SPK OLO Zinka Turk in ravnateljica gimnazije Marija Puc k ministru za prosveto Francu Kimovcu-Zigi, da bi razložili in utemeljili potrebo po gimnaziji v Idriji. V dolgi vrsti potov za višjo gimnazijo v Idriji je bila ta zadnja. 26. VI. je SPK LRS odločil (2534/21. VI. 1952), da se ustanovi v Idriji višja gimnazija. Idrijčani so bili zelo navdušeni. Končali so dolgoletno borbo za ustanovitev višje gimnazije.

Slavica Božič:

Pogled v nastajanje gimnazije Jurija Vege 1952-1965

KORENINE SO V REALKI

Kdor поблиže pozna Idrijo, ve, kaj pomeni v miselnosti Idrijčana zavest o stari realki. Res je, da je danes v misel na realko tesno vpleten ponos nad nečim velikim, vrednim in da je čustveno ogreta s toplim spominom na nekaj lepega. Vendar je Idrijčanu zavest o stari realki mnogo več kot to: je izraz stremljenja po napredku, je dokaz uspešnosti borbe za napredek, je luč, ki sveti naprej: Kot včeraj, je tudi danes, bo tudi jutri izraz zbujele potrebe odpirati mladini vrata k znanju, k izobrazbi. Še posebej je živa ta potreba po srednji šoli zaradi nasilnega udara, s katerim je bil italijanski fašizem realko, že simbol nacionalne svetinje ukinil. Osvoboditev bi Idrijčanom ne bila prava osvoboditev, če si ne bi bili priborili tudi pravice imeti srednjo šolo.

Globoko v bistvo vsega življenja, v kotel pod Hleviške planine, Zagodov vrh in Kopalove planine zaprtega, svojsko se razvijajočega, je

torej zakoreninjena tudi potreba po srednji šoli. Odtod že prvi dan, ko se je približnila svoboda, v ospredju tudi zahteva po gimnaziji, ne vsiljiva, a vztrajna. V tej zavesti so korenine današnje gimnazije, odtod izvira njen dolg do družbe.

OKOLJE, KI GA ZAJEMA

Višja gimnazija je začela živeti z začetkom šolskega leta 1952/53. Šola je takrat imela 10 oddelkov, 8 nižjih in 2 višja. Že v svojem začetku je vpis v peti razred, to je prvi razred višje gimnazije zarisal okoliš nove šole. Med petošolci, ki so postali pozneje prvi maturantje povojne srednje šole v Idriji, ste poleg idrijskih in cerkljanskih lahko opazili študente z Bovškega, s Kobariškega, iz tolminskih vasi, iz Baške grape, pa iz Hotedršice in visoko izpod Javornika. Gornja Soška dolina — Bovško in Kobariško — je ostalo celo desetletje vir svetlih, razgibanih mladih ljudi, od katerih so mnogi že visoko kvalificirani strokovnjaki vseh psovod

po Primorski. Šola je bila s svojim širokim zaledjem povezana ne le preko dijakov in njihovih staršev, temveč tudi s svojim kulturno-prosvetnim delom. Naši igralci, pevci, folklorna skupina so vsako leto tudi po večkrat napolnili zlasti kobariško in bovško dvorano, kjer so bili odnosi najpristržnejši, najtoplejši. Odkar je bila ustanovljena gimnazija tudi v Tolminu, se je šolski okoliš na tej strani umaknil v glavnem v občinske meje, malo bolj pa se je za nekaj časa odprl proti Ajdovščini in Vipavski dolini. V šolskem letu 1964/65 ima šola 11 oddelkov, ki v 91 % zajemajo mladino domače občine.

Ze geografska slika našega širšega in ožjega okoliša nam pove, da je šoli poverjena naloga izobraževati v srednjo in visoko strokovno stopnjo otroke delavsko-kmečkih družin. Skozi vsa leta se kaže skoraj nespremenjena slika socialnega sestava dijaštva. V absolutni večini so naši dijaki delavsko-kmečki, največ rudarski sinovi. Statistična slika bo govorila o razmerjih v višjih razredih gimnazije:

Sol. leto	Delavci v %	Od teh ru- darji v %	Kmetje v %	Obrtniki v %	Namedščenci v %
1952/53	44	15	26	—	30
1953/54	45	33	24	1	30
1954/55	39	48	25	9	27
1955/56	44	48	20	9	27
1956/57	51	52	16	8	25
1957/58	56	58	8	8	28
1958/59	55	58	14	4	27
1959/60	60	53	9	6	25
1960/61	57	55	13	3	27
1961/62	56	53	16	7	21
1962/63	52	73	11	8	29
1963/64	57	61	13	5	25
1964/65	53	50	13	5	29

Zanimivo je, kako se je v desetih letih spremenil odnos do izobraževanja v rudarskih družinah. Prva leta se je le malo rudarskih sinov vpisalo v višjo gimnazijo ali na srednjo strokovno šolo. V zavesti rudarske družine je nudila edino jama varno in zanesljivo zaposlitev, zato si je rudarski moški otrok po dovršeni šolski obveznosti izbral najbližjo pot v rudnik. Le nekateri so se preko nižje rudarske šole usposobljeneje spustili v jamo, le nekateri preko srednje tehnične šole, malokateri preko gimnazije in fakultete. V gimnazijo so prišla le dekleta. Tudi zgornja statistika to delno pokaže. Če upoštevamo, da so tudi v rubriki »Obrtniki« prikazani v bistvu delavci, saj navaja obrtnike, ki so zaposleni v združnih in servisnih delavnicah, in da so kmečki sinovi v največji meri bajtarski ali pa otroci malih kmetov s strmih bregov, potem nam je jasno, da je šola tu zaradi tega, da iz družbenih korenin potegne najboljše sokove.

Odtod spet izvira naša družbena zadolžitev, da iz delavskih in kmečkih vrst poiščemo, razvijemo, izobrazimo in vzgojimo sposobne mlade ljudi v novo, v življenju dela zakoreninjeno delavsko inteligenco, ki bo ustvarjalno preobrazila našo socialistično stvarnost.

USTVARJANJE MATERIALNE OSNOVE ZA DELO SOLE

Ko je bila 1947. leta ukinjena tehnična srednja šola, so se v stavbi realke sprostili prostori, čeprav so v njej delovale še vajenska šola, nižja rudarska šola in otroški vrtec. Gimnazija se je bila že v poletju 1952. leta, v pripravi na prvi razred višje gimnazije, preselila iz osnovne šole in začela svojo novo življenjsko pot.

Odprtih vprašanj ni bilo malo, čeprav so realčna stavba in ostanki njenih kabinetov dajali prijetno izhodiščno varnost. Šola je bila vse do šolskega leta 1961 okrajna ustanova in tudi to dejstvo je bilo za njen razvoj srečna okolnost.

Občina, ki je kot predstavnik lokalne skupnosti najbolj zainteresirana za obstoj šole, je bila prosta osnovnih dajatev zanj, zato pa je od časa do časa mogla tudi finančno podpirati potrebe šole.

Rudnik, takrat v začetkih gimnazije res edino podjetje, ki je zaradi števila zaposlenih in v svoji gospodarski pomembnosti predstavljalo celotno mestno skupnost, je bil spriču svojega položaja v kraju in iz lastnih kadrovskih potreb naraven podpornik nove srednje šole.

Navedene srečne okolnosti so drugovale prvim korakom nove popolne gimnazije in ji pomagale brez večjih zaostankov prekopati se preko otroške dobe.

Slika investicijske potrošnje bo bolj z navedbo namembnosti investicijske naložbe kot z višino sredstev ilustrirala načrtnost dograjevanja šole. Proračunska sredstva v tej sliki niso upoštevana, ker so bila vseskozi tako stisnjena, da so komaj reševala personalne izdatke in dnevne drobne materialne potrebe šole.

FUNKCIONALNO USPOSABLJANJE ŠOLE

V dosedanjem razvoju gimnazije se kažejo štiri razdobja njene rasti:

I. 1952/55: leta 1952, 1953, 1954: Urejanje osnovnih materialnih pogojev.

Investicijska sredstva:

Ministrstvo za finance	2,000.000
OLO Tolmin	4,900.000
MLO Idrija	7,000.000
RZS	1,000.000
	14,900.000

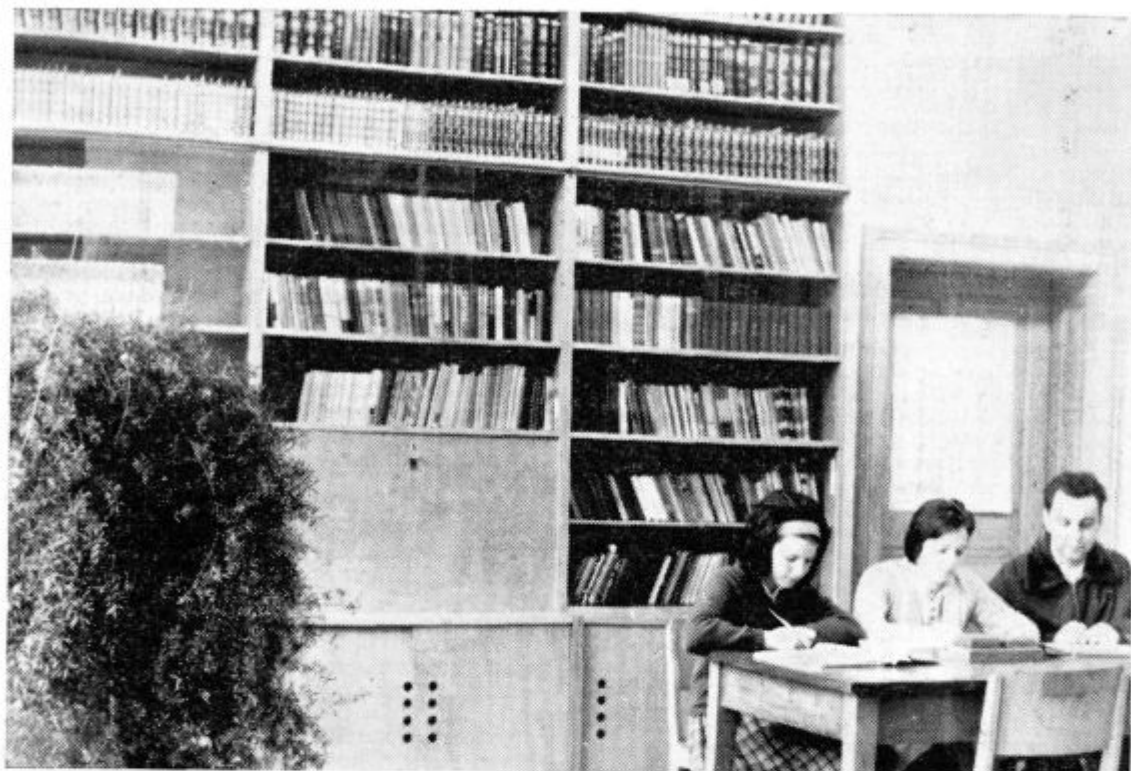
Opravljen dela: Kotlarna in centralna kurjava, ureditev kletišča in kanalizacije, ureditev električne napeljave, popravilo strehe; zemeljska dela na šolskih vrtovih, ograja, ureditev telovadnega igrišča; oprema za fizikalno-kemično predavalnico, oprema za knjižnico in dve učilnici, popravilo opreme v učilnicah in kabinetih; učila: predvsem strokovna literatura in klasično leposlovje, diafilmi in diapozitivi ter popravilo realčnih učil.

II. 1955/58: leta 1955, 1956, 1957: Urejanje pogojev za dvig kvalitete pouka.

Investicijska sredstva:

OLO Gorica	3,000.000
RZS	1,000.000
ObLO	3,000.000
	7,000.000

Opravljen dela: Ureditev vodovodne napeljave, instalacija vode v učilnice in kabinete, postavitev parketa, modernizacija sanitarij, ozvočenje stavbe; učila: dopolnitev učnih zbirk



V študijski knjižnici

Foto: Foto-krožek

za vse učne predmete, izpopolnitev strokovne in leposlovne knjižnice, knjižna zaloga podporne knjižnice.

III. 1958/61: leta 1958, 1959, 1960: Razvijanje laboratorijskih in seminarskih pogojev dela.

Investicijska sredstva:

OLO Gorica	1,700.000
ObLO Idrija	3,400.000
RZS	2,000.000
	7,100.000

Opravljen dela: Generalno popravilo ostrešja, celotne šolske stavbe, obnovitev fasade; ureditev botaničnega vrta, akvarij, alpinetum, Scopoliana, zasilna prireditev učilnice za telesno vzgojo; učila: instrumentarij za pouk fizike in biologije, zvočne aparature, učna sredstva za jezikovni pouk.

IV. 1961/65: leta 1961, 1962, 1963, 1964: Dopolnjevanje verifikacijskih zahtev.

Investicijska sredstva:

ObLO Idrija	3,800.000
RZS	4,000.000
Lastna amort. sred.	3,141.000
	10,941.000

Opravljen dela: Adaptacija delavnice za lesno stroko in zasilne delavnice za kovinsko stroko, adaptacija telovadnice; oprema delavnic; orodje in stroji za delavnice, ureditev botaničnega vrta — učilnice na prostem; učila: za fizikalni praktikum, za biološki praktikum, za geografsko učilnico; strokovna literatura (za seminarsko delo) za zgodovino, likovno vzgojo, biologijo; tuja literatura za pouk ruščine, nemščine, angleščine.

V. Peto razdobje je že odprto pred nami: Prehod na kabinetni pouk, laboratorijsko in seminarsko delo. Popisali ga bomo čez novih deset let, ko bomo spet analizirali prehojeno pot.

Razvoj vsega našega družbenega življenja, neposredno pa naš ekonomski razvoj terjajo novega človeka, drugače izobraženega strokovnjaka, ustvarjalno živega raziskovalca in oblikovalca sveta. Vse to zahteva novih metod dela tudi v šoli. Samo z novimi učnimi načrti te naloge ne bomo opravili. Vse to zahteva novih delovnih metod. Laboratorijsko in seminarsko delo, ki dijaka potegneta v individualno in kolektivno aktivnost, je šele v osnovah — pri nekaterih predmetih nekoliko dalj, pri drugih v začetkih. Za laboratorijsko in seminarsko delo so potrebna nova delovna in učna sredstva. Vsako delo rabi svoje orodje.

Zato: Tudi peto in naslednja razdobja razvoja šole bodo rabila še mnogo naše skupne dobre volje.

Sola je v obravnavanem obdobju, v katerem korenini naših deset maturantskih generacij, doživela tri vidnejše kvalitativne spremembe:

1. Od ustanovitve višje gimnazije 22. VI. 1952 je šola rastle iz nižje v popolno gimnazijo, kar je dosegla v šolskem letu 1955/56, ko so dozoreli naši prvi maturantje. Leto naše prve mature je padlo ravno na 240. obletnico, odkar je Idrija prvičrat zahtevala srednjo šolo. Idriji v zahvalo za stoletno vztrajno borbo, ki jo je v končni stopnji dobojeval idrijski rudar, je mladina postavila pred šolsko stavbo spomenik z napisom: Mladina idrijskemu rudarju: 1716—1956

Profesorski zbor je ustvarjalno gradil šolo v organsko celoto tako s sredstvi učnega načrta kot z izvenšolskimi dejavnostmi dijakov. V okviru mladinske organizacije in z njo poveza-

nega pionirskega odreda Jožeta Mihevca-Rudarja so že v šolskem letu 1953/54 nastale tudi organizacije in društva, ki so povezovale celotno šolo. Kulturno-prosvetno dejavnost je n. pr. povezovala MKUD »Zorko Prelovec«, tudi knjižnica; ljubitelje prirode je pritegnila taborniška družina Belih brez, mladinski klub OZN je pozneje povezoval dijakke, ki so jih zanimala družboslovna vprašanja, druge združbe pa spet tehnika, pa športnike in podobno. Šola se je notranje utrdila in je pomenila za učečo se mladino in za okolje pomemben kulturni center. V majhnem kraju je to še celo važno, prav nujno je. S kulturno-prosvetnimi prireditvami, s predavanji, s taborjenji je razgibavala kraj in tako sebi ustvarjala zahtevnejše vzgojno ozračje. Z dramskimi prireditvami, s folklornimi plesi, z nastopi pevskega zbora pa se je povezovala tudi s svojim širšim šolskim okolišem — v gornjo Soško dolino, pa k sosedu v Žiri in po Primorski.



Jamarji na terenu

Foto: J. Podobnik

2. Zaradi reforme osnovnega obveznega osemletnega šolanja se je v šolskem letu 1958/59 izločila pižja gimnazija. Šolska leta 1958/61 so bila v nekem smislu kritična leta. Šola s štirimi, petimi oddelki, z zelo majhnim številom dijakov, pod pogoji novega financiranja šolstva glede na njegovo družbeno koristnost in uporabnost ni imela svetlih perspektiv. Bil pa je čas razgibanega študija. Šolski odbor je pritegnil v aktivno razmišljanje o podobi srednje šole v Idriji ves svoj šolski okoliš. Z anketami o potrebah strokovnega kadra v gospodarstvu in z anketami o usmerjenosti učencev osnovnih šol, s posvetovanji ne le v občinskem obsegu, tudi v okrajnem, smo skušali priti do najsmiselnejše rešitve za primorske razmere. Niti v okrajnem niti v občinskem merilu pa se takrat še ni bilo mogoče nasloniti na kak trdnejši perspektivni načrt gospodarstva, na osnovi katerega bi bil lahko zasnovan

realen načrt razvoja šolstva. Anketni odgovori so kazali, da bodo v neposrednih desetih letih podjetja v idrijski in zgornji Soški dolini potrebovala le malo strokovno specializiranega srednjega kadra. Čeprav iz objektivnih in subjektivnih razlogov te številke niso bile realne, vendar je postajalo kmalu jasno, da bi bila usmeritev na tehnično srednjo šolo kakršnega koli tipa neutemeljena, če ne bi slonela na potrebah širšega okolja, morda okraja, ne samo občine.

Ker v okrajnem merilu ni moglo priti do širše razgledanega perspektivnega načrta razvoja šol II. stopnje, sta se morala šolski odbor in profesorski zbor po razpravah s pristojnimi organi občinskega ljudskega odbora odločiti za rešitev, ki se je kazala za najprimernejšo z občinskih vidikov. Vse ankete o usmerjenosti naših dijakov, o usmerjenosti učencev zaključnih razredov osnovnih šol in tudi odločitve dosedanjih maturantov v nadaljnji študij so kazale, da je ena tretjina težej odprta v tehniko, druga tretjina v medicinske poklice, preostala tretjina v druge poklice, med njimi največ za filozofijo, za ekonomsko fakulteto, za pravo, le nekateri v službe takoj po maturi.

V sedanjí razvojni stopnji šolstva je za gospodarsko manj razvite kraje gimnazija — reformirana gimnazija — še vedno najprimernejša oblika drugostopenjskega izobraževanja. Dovolj široka je in primerno poglobljena v svojih izobraževalnih programih, da najlaže nudi možnosti za prilagajanje in specializacijo na delovnem mestu pa tudi za notranjo diferenciacijo v šoli sami. Novo izobraževalno področje, tehnična vzgoja s proizvodnim delom, nudi šoli celo možnosti za prilagajanje k potrebam občinskega gospodarstva po srednjem strokovnem kadru.

Tako smo se odločili za gimnazijo v konceptu, kakor so ga pozneje izrazila pravila o delu in notranji ureditvi šole (sprejeta dne 25. V. 1962):

Glede na usmerjenost mladine in glede na potrebe okolja so naloge te gimnazije v področjih, kakor jih navaja Resolucija, posebno tele:

za dijakke, ki se usmerjajo v tehniko in realne stroke, poglobiti v naravoslovno-matematičnem področju znanja iz fizike in matematike;

za dijakke, ki se usmerjajo v medicinske poklice, poglobiti v naravoslovno-matematičnem področju znanja iz biologije in kemije;

za dijakke, ki se usmerjajo v filozofske poklice oz. v splošno družbene stroke, razširiti in poglobiti študij tujih jezikov.

Kot zaključna šola II. stopnje uvajati v skladu z vsakokratnimi potrebami gospodarstva in javnih služb v okolišu strokovne predmete, ki bodo strokovno usposabljali absolvente za določene strokovne službe, oziroma odpirati oddelke strokovnih šol II. stopnje za določen tip srednje kvalificiranega strokovnega kadra. Trenutno je sestavni del šole tudi oddelek ESS, kot dislocirani oddelek ESS v Ajdovščini.

Odpirati za potrebe državljanov, ki se hočejo nadalje strokovno izobraževati, različne oblike študija iz splošnoizobraževalnega ali strokovnega področja.

Mladinska organizacija je postala medtem že cel mož. Preko vseh oblik dijaške samouprave je razgibavala in razgibala celoten mladinski kolektiv v ustvarjalno sodelovanje pri odločanju o bodoči podobi šole, v razgibano so-

delovanje pri upravljanju posameznih delovnih področij (upravljanje knjižnice, šolskih vrtov, mlečne kuhinje), pri upravljanju nekaterih skupnih šolskih nalog (dežurstva na hodnikih, dežurstvo v knjižnici in čitalnici, problemi učenja in učnih uspehov, zdravstva in socialnega varstva) in razvijala po interesih mnogostrano ideološko-politično, strokovno in rekreacijsko dejavnost (Mladinsko kulturnometniško društvo Zorko Prelovec, Tribuna mladih, debatni klub, mladinski klub OZN, Klub mladih tehnikov, Šolsko športno društvo Merkur poleg planincev, tabornikov, jamarjev in še katerih).

3. Razdobje 1961/65 je v znamenju reforme gimnazije (Rezolucija republiške skupščine o vlogi in nalogah gimnazije, 28. decembra 1961), v drugem delu pod vtisom verifikacijskih pogojev (Navodilo sveta za šolstvo LRS o verifikaciji in o pogojih za verifikacijo gimnazij 24. maja 1962). Oba osnovna akta o reformi gimnazije nas nista zatekla nepripravljene, iz vsega doslej povedanega je to razvidno, vendar so jima sledila zelo napeta šolska leta. Kratek rok za izpolnitev osnovnih verifikacijskih pogojev (do 1. X. 1962) nas je silil zelo koncentrirano in hitro delati. V letu, ko so v kolektivu zgoščena tudi druga življenjska vprašanja (samoupravno sproščanje je odkrivalo mnoga protislovja), ni bilo vedno lahko.



25. maja 1961. leta ob odkritju spomenika v NOB padlim dijakom vseh šol, ki so bile kdajkoli delovale v gimnazijskem poslopju, v počastitev 20. obletnice vstaje smo odprli občanom prvi del opravljenih nalog: botanični vrt Scopoliana, zarodek fizikalnega laboratorija in knjižnico s čitalnico. To so temeljne smeri in

temeljna vzgojno izobraževalna središča naše šole, pogojena v usmerjenosti dijakov ter v naravi kraja, kjer ni drugih večjih kulturnih institucij. Botanični vrt je v rokah prof. Marije Bavdaževe zasnovan in voden kot znanstvena biološka učilnica na prostem. Fizikalni laboratorij se bo skozi zamisli prof. Jožeta Karčnika razvijal v praktikum naših bodočih tehničnih strokovnjakov. Knjižnica je zamišljena kot študijski in kulturno-prosvetni center šole in kraja; pod vodstvom prof. Anice Munda jo upravlja knjižničarski odbor dijaške skupnosti. Iz spredaj objavljenih investicijskih dejavnosti se vidi, da so bili ti rezultati plod dolgoletnega načrtnega dela.

Najtrši oreh in popolnoma nov problem je bilo naši šoli že v tezah o reformi gimnazij pa tudi ob izdelanih pogojih za verifikacijo novo učno-vzgojno področje na gimnazijah: tehnični pouk s proizvodnim delom. Študijsko nas je ta problem zaposloval že v šolskem letu 1960/61 in kot rezultat tega je bil ponesrečeni poizkus proizvodnega dela pri rudniku v počitnicah 1961. Sistematični študij o vsebini, metodah in sredstvih novega vzgojno-izobraževalnega področja pa se je z vso poglobljenostjo začel v šolskem letu 1961/62. V študiju — vodila ga je posebna komisija šolskega odbora, sestavljena iz članov proforskega zbora in strokovnjakov iz proizvodnje — so sodelovali proforski zbor, šolski odbor in strokovni sodelavci iz gospodarskih podjetij. Samo v ilustracijo povedano: Problem tehničnega pouka in proizvodnega dela je bil v šolskem letu 1961/62 in 1962/63 šestkrat na dnevnem redu sei proforskega zbora in petkrat na sejah šolskega odbora.

Prvi osnutek učnega načrta je izdelal ing. Franc Flander, vodja elektrostrojnega obrata RŽS. Njegov načrt je bil osnova za vse nadaljnje študijsko delo na tem področju. Ob koncu šolskega leta 1961/62 smo z dvomesečnim teoretičnim tečajem, ki ga je vodil rudarski inženir Uroš Bajželj, napravili uvod v nov poizkus proizvodnega dela drugošolcev in tretješolcev. Dijaki so delali v treh skupinah pri rudniku (mehanična delavnica in kemijski laboratorij), v tovarni pohaštva pa v obrtnih delavnicah Simplex. Poizkus je uspel. Šoli je dokazal, da bo ob boljši pripravi dela, ob preišlienejši izbiri delovnih mest, ob stalnem strokovnem in pedagoškem nadzoru poteka dela možno dosežati s proizvodnim delom smiselne izobrazbene in vzgojne rezultate. Podjetjem na je poizkus dokazal, da dijaško delo v proizvodnji ne bo samo mučno breme in zavora v proizvodnem procesu; razblijil je strahove in zadržanost, nekatera podjetja so dijake celo vabila na počitniško delo. Skrb stalne strokovne učne moči za tehnični pouk je še tesneje povezala sodelovanje med šolo in gospodarskimi podjetji. Nove izkušnje in nova spoznanja so gradila, dopolnjevala in spreminjala naš koncept in učni načrt tehničnega pouka. Spreminjala na je podobo tega vzgojno-izobraževalnega področja tudi razvijajoča se materialna baza.

Investicijske naložbe v delavnico lesne stroke vaienske šole in v zasilno šolsko delavnico za obdelavo kovin, še boli na v šolskem letu 1962/63 dediščina ukinjene vaienske šole, so materialno bazo tehničnega pouka ugodno oplemenitile. Ustvarjalno pionirstvo predmetnega učitelja Lojzeta Jurieviča in neumorna delavnost strokovnega učitelja Martina Majcna sta vgradila nov temeljni kamen v podobo naše šole.



V šolski delavnici

Foto: Foto-krožek

Ko je bilo zaključeno tudi delo na pripravi novih učnih načrtov, smo dne 20. XII. 1962 vložili pri Svetu za šolstvo LRS zahtevek po verifikaciji.

Gimnazija Jurija Vege v Idriji je bila z odlokom republiškega sekretariata za šolstvo LRS dne 26. VI. 1963 verificirana (Ur. list SRS št. 21/63).

VRAŠČENOST IN ZAVESTNO VRAŠČANJE SOLE V SVOJE OKOLJE

Iz prednje slike je lahko zaključiti sodbo: uspešen razvoj šole je bil tesno povezan z njeno vraščenoostjo v okolje, iz katerega in zaradi katerega je nastala.

Šola je bila devet let okrajna ustanova, vezana na proračun okrajnega ljudskega odbora Tolmin (1952/55) oz. Gorica (od jeseni 1955 do januarja 1961), vendar sta tako občina kot rudnik vedno vedela, da je šola funkcionalni sestavni del idrijske skupnosti, čeprav ima tudi širše naloge. Navašam za primer zdravega in edino naravnega odnosa do šolstva pismo Rudnika živega srebra Idrija z dne 26. VI. 1953, ko je bil delavski svet sprejel pokroviteljstvo nad gimnazijo:

Višji gimnaziji Jurija Vege, Idrija

Delovni kolektiv Rudnika živega srebra v Idriji, zavedajoč se kulturno-delavske tradicije mesta, toplo pozdravlja ustanovitev popolne gimnazije in vam iskreno čestita k doseženim uspehom na kulturno-prosvetnem polju.

Idrijski rudar prav posebno občuti veličino sedanjega slovesnega trenutka in nehote se v spominu povrne v težke minule čase italijanske okupacije, ki je z načrtnim raznarodovanjem slovenskega življa hotela zatreti slovensko besedo in tako uničiti narodno zavest našega človeka. Sledile so aretacije, internacije, konfinacije in druga mučenja, vendar je slovenska beseda, kot čuvana dediščina v silno težkih pogojih, našla svojo slavno pot skozi NOB in prišla do vas, srečna mlada generacija, čista in kipeča, polna narodnostnega zanosa in svetle perspektive.

Naša ljudska revolucija je ustvarila take družbene odnose, ki našemu delovnemu človeku zagotavljajo vsestranske možnosti uveljavitve naravnih sposobnosti. Gimnazija ni več ustanova privilegiranega razreda, temveč kovačnica novih ljudi, katerih smoter je služiti narodu.

Rudarji mesta Idrije se zavedamo, da je hkrati z graditvijo ekonomske osnove novega družbenega razreda razvojno nujno ustvarjati kadre, ki bodo v polnem zanosu svoje narodno-proletarske zavesti nadaljevali ono, kar so ustvarili nepopisni napor in prelita kri naših borcev — proletarcev in narodnjakov.

Zaradi navedenega rudnik sprejema pokroviteljstvo nad Višjo gimnazijo Jurija Vege v Idriji in s tem zagotavlja, da se zaveda moralne vrednosti sprejetega pokroviteljstva in da bo vse storil za uresničitev zaupane mu naloge.

Kolektiv rudnika vam želi obilo uspehov v borbi za čim kvalitetnejši pouk pod geslom »Kadri so vse«.

Za rudnik živega srebra, Idrija — direktor: Kenda Jože, l. r.

Ta duh v odnosih, ne le rudnik — šola in obratno, temveč v vseh smereh in z vseh strani občinske skupnosti, je plodil delo in podeseterjal rezultate. Iz zgodovine šole bi lahko navajali in navajali cele stolpice primerov, ki v svojem bistvu izražajo isti nazor. Gotovo je med nazor-nimi primeri skupnega reševanja skupnih vprašanj tisti, kako smo pred leti, ko je bila Idrija prometno le še slabo povezana s »svetom«, reševali težko, a izobrazbeno izredno važno vprašanje ekskurzij. Takrat ni bilo delovne organizacije, ki pri tem ne bi sodelovala.

Pa novejši primer: Teze o reformi gimnazije iz leta 1960/61 so tipale za možnostjo, da bi s proizvodnim delom gimnazijcev prispevali k povezavi teorije in prakse v njihovi zavesti. Še v istih počitnicah smo skupno z rudniškimi inženirji (prvi poizkus samo skupno z rudnikom) organizirali proizvodno delo dijakov v rudniku. Saj takrat nismo uspeli. Namesto proizvodnega dela, na katerem bi se teorija srečala s prakso, je nastala plačana počitniška zaposlitev s fizičnim delom. Niti šoli ni bilo čisto jasno, kako vključiti dijaka v proizvodno delo, da bo začutil vzročno povezanost med teorijo in prakso. Bil pa je led prebit. Naslednja leta so dijaki delali že v vseh večjih podjetjih komune, vedno več je smiselnih zaposlitev. Koncept proizvodnega dela, iz tega tudi koncept tehničnega pouka, se je poglobljal v skupnem iskanju ljudi iz gospodarstva in ljudi iz šole. Problem ni bil več šolski v starem pomenu besede; šolski problem »proizvodno delo« je postal družbeni problem, šolski v novem smislu besede.

Pa tudi s strani šole je bilo mnogo storjenega za njeno vraščanje v okolje. Pomembno vlogo so v tem pogledu odigrali (1955/64) šolski odbori kot organi družbenega upravljanja, in že tudi prej (1952—1955) šolski sveti kot roditeljski sveti. Šolski odbori so imeli v svojem devetletnem delovnem obdobju, ko so predstavljali najvišji organ družbenega upravljanja šole, skupno 68 sej; skoro 8 sej povprečno na šolsko leto. Ta podatek bi bil lahko zelo formalnega značaja, če ne bi izražal vsebinsko povezanega delovanja ljudi izven šole s problemi znotraj šole in če ne bi pripovedoval o prizadetem iskanju pravih odgovorov na pereča družbena vprašanja, kot so vprašanja izobraževanja in vzgoje. Vsi šolski odbori so odigrali v svoji mandatni dobi vlogo ustvarjalnega činitelja na relaciji družba — šola in šola — družba. Z opisanimi primeri, kako smo skupaj iskali svojo družbeno utemeljeno podobo, je to dovolj izpričano. Čeprav tudi oni niso mogli rešiti slabe ekonomske baze šole in se je marsikdaj delo utrudilo ob vezanosti sklepov na nikdar jasno finančno perspektivo in čeprav niso mogli odstraniti zavirajoče administrativne finančne od-

visnosti, pa so bili ustvarjalni sodelavci šole vsaj v tem smislu, da so z drugih gledišč ugodno vplivali na pravilnejše sklepanje o življenjskih vsebinskih in ekonomskih vprašanjih šole ter v iskanju drugotnih virov za razvoj šole. Ker dela šola v ekonomsko manj razvitem okolju, se v zadnjem letu, ko je samoupravljanje prešlo družbeno upravljanje, pozna odsotnost družbenega, nešolskega činitelja pri odpiranju šolskih vprašanj v javnem življenju komune. Odsotnost šolskega odbora se pozna tudi v delu za pritegovanje staršev v ustvarjalno sodelovanje s šolo. V starših so zakopane ogromne ustvarjalne sile, ki ob pravilni usmeritvi in pravočasni mobilizaciji pomenijo ne le tretjo silo na šoli, tudi prvo za nekatera vprašanja.

Ker je samoupravljanje spričo ekonomskih pogojev v svojem prvem samostojnem nastopu zelo usmerjeno v subjektivna vprašanja, so razumljivo, gotovo le za krajši čas, stopila v ozadje mnoga objektivna šolska vprašanja, med njimi tudi zavestna, načrtna večja mobilizacija dijakov in staršev v ustvarjanje in razvoj šole. Ogromna ustvarjalna moč, ki jo je v rast šole vložil v preteklih letih profsorski zbor, ko je bila prav ta sila centralna nosilka napredka na šoli, daje zagotovilo, da bodo nadaljnje izkušnje v samoupravljanju povezale celotni delovni kolektiv s skupnostjo dijakov in skupnostjo staršev v enoten živ organizem, ki bo uspešno zraščel s svojim okoljem premagoval težave in dograjeval funkcionalnost šole.

Z mladostno vneto pa je šola vraščena v svoje okolje preko dijaških organiziranih dejavnosti, kakršnokoliže ime so nosile in nosijo. Prostovoljne dejavnosti dijakov — vezane v okvir mladinske organizacije ali pa tiste v okviru dijaške samouprave so kraju, občini, tudi šolskemu okolišu izven občine vsa leta posredovale svoj nemir iskanja, svoja veselja, svoje stvaritve. Z njimi so resda prvenstveno strokovno in oseb-

nostno rastli dijaki sami, vendar so mnogokdaj bili tudi edino kulturno izživetje kraja, v katerem so nastopali. Osnovna ocena tega vzgojno-izobraževalnega področja šole pa velja predvsem njegovemu prispevku k podobi šole, njegovemu vzgojnemu učinku na šolsko mladino neposredno, posredno pa tudi na vso ostalo mladino. Ta učinek je bil in je dobrodejen. Kraj, v katerem naša srednješolska mladina dorašča v izobražence, ki bodo morali nositi del odgovornejših nalog v družbi, je majhen, kulturno premalo razgiban, preveč statičen, da ne bi uspaval v samozadovoljstvo in da bi spodbujal k spremenjanju nezadovoljivega. Naloga šole v majhnem kraju je (hočeš-nočeš) ustvariti pogoje za živahno izvenšolsko delo mladine. To delo sicer ne more nadomestiti kulturne razgibanosti velikih mest, odpira pa misel, vznemirja duha, ostri kritičnost, utrjuje samozavest. Blagodejen učinek tega vzgojno-izobraževalnega področja na šoli lahko čisto jasno vidimo pri generacijah naših dijakov, ki so že na univerzi, tam dobro delajo in hkrati že vrsto let s predavanji, z razpravami, s tekmovanji, z izleti podpirajo svoje mlajše tovariše na šoli; z organizacijo kulturno-prosvetnih prireditev na najvišji ravni pa pomenijo najuspešnejše prosvetne delavce v kraju.

Na temeljnih kamnih našega zavoda so tudi s te strani napisana imena profsorskega zbora: v dramatikah zlasti profesorjev Avguste Ropretov, Janka Flandra, Vinka Cudermana; v pevski kulturi posebno profesorjev Stanka Tavžlja, Maksa Pirnika, Ivana Rijavca; med lutkarji prof. Silve Severjeve, med ljubitelji fotografije prof. Ludvika Čanžka; v folklori učitelja Staneta Kiklja; v športu prof. Borisa Leskovca; med taborniki strokovnega učitelja Viktorja Gabrovška. Med imeni zunanjih sodelavcev pri izvenšolski dejavnosti mladine pa srečujemo v naših temeljih pri šahistih sodnika Danila Severja, pri jamarjih upravnika muzeja Srečka Logarja,



V kemijskem kabinetu

Foto: Foto-krožek



7 V prirodoslovni učilnici

Foto: Foto-krožek

pri fotoamaterjih rentgenskega tehnika Valija Trevna in vse mogoče borce, ki so spremljali vsakoletne naše partizanske pohode v šir in počez po gozdovih in kotanjah naše slavne polpretekle zgodovine.

DOSEDANJI PLODOVI SOLE

V višjo gimnazijo se je v vseh dosedanjih letih vpisalo skupno 310 dijakov in od teh maturiralo 226. Največji osip doživlja prehod iz 1. v 2. razred predvsem v letih, odkar je gimnazija štiriletna in smo v letih 1958/59, 1959/60, 1960/61, 1961/62, 1962/63 opustili sprejemne izpite. Zaradi velikega porasta absolventov osnovnih šol pa pomanjkanja učnih in delovnih mest, kamor bi se učenci vključevali po dovršeni osnovni šoli, smo kot edina šola II. stopnje v občini reševali družbeno zagato s tem, da nismo omejevali vpisa. V tem je poleg potrebe po srednjem ekonomskem kadru pogojen tudi vpis v razrede ESS, ki smo jih v šolskih letih 1961/62 in 1962/63 odprli kot dislocirane oddelke ESS v Ajdovščini. Osip iz 1. v 2. razred je zato čisto naraven, saj so se v 1. razred vpisovali tudi učenci, ki niso vedeli kam, a v upanju, da se jim bo med letom odprlo primernejše učno mesto.

V desetih zaključnih izpitih je dala šola 226 maturantov, katerim se z 10. maturo letos pridružuje še 31 gimnazijcev in 24 absolventov ekonomske srednje šole.

Po opravljeni maturi so se absolventi odločili:

za vpis v filozofsko smer (filozofska fakulteta in VPS)	34 ali 15 %
v tehnično stroko (fakulteta in višje šole)	63 ali 28 %
v medicinske poklice (fakulteta in višje šole)	45 ali 20 %

v študij družbenih ved (visoke in višje šole)	37 ali 16 %
v druge visoke in višje šole	19 ali 9 %
v službo	28 ali 12 %

Od vpisanih na višje in visoke šole so doslej diplomirali:

Sol. leto	Maturirali	Vpisali na		Diplomirali na		Diplomirali skupno v %
		visoko šolo	višjo šolo	visoki šoli	višji šoli	
1955/56	34	18	9	13	9	82
1956/57	29	21	2	19	2	91
1957/58	25	9	7	3	4	43
1958/59	17	11	4	6	4	66
1959/60	23	20	2	3	2	
1960/61	36	26	7	—	7	
	164	105	31	44	28	

V zadnjih dveh navedenih letnikih vpisani na visoke šole seveda še niso mogli diplomirati, zato odstotek opravljenih diplom ničesar ne pomeni

V idrijski komuni je sedaj že zaposlenih: 12 visoko kvalificiranih absolventov naše gimnazije, 13 višje kvalificiranih absolventov naše gimnazije, 15 srednje kvalificiranih absolventov naše gimnazije.

V prihodnjih letih bo pritok domačih strokovnih kadrov večji, ker je bilo med absolventi gimnazije kasnejših let vedno več idrijskih dijakov.

NAJBЛИЗЈЕ PERSPEKTIVE SOLE

Zelo razgibani koncept nove gimnazije ima v praktičnih znanjih, tehničnem pouku s proizvodnim delom in prostovoljnih dejavnostih dijakov široke možnosti notranje tako diferencirati pouk, da bo šola mogla zadovoljivo usposablјati široke profile srednje kvalificiranih kadrov ter pripravljati dijake v vse smeri višjega in visokega študija. Kakršnakoli bo bodoča reforma šol II. stopnje, vsaka bo morala graditi bolj na širši splošni izobrazbi kot na ozki strokovni specializaciji. Hiter razvoj moderne indu-

strije rabi širše razgledane srednje in visoke strokovne kadre, naša socialistična družba pa bo mogla dalje razvijati samoupravljanje le s širše razgledanimi upravljavci. Naša šola ima v sedanjih zasnovah ugodne perspektive, vendar ne v starih tirih. Če naj ostane bodočemu razvoju še potrebna, mora v kabinetni pouk, mora v laboratorijsko in seminarsko delo, mora k modernim metodam dela.

Prav ta kvalitetni, res da tudi revolucionarni preskok stoji neposredno pred nami v najbližjih naslednjih letih. Ni samo od šole, od dobre volje in usposobljenosti njenih notranjih delavcev odvisno, koliko ji bo to uspelo.

Kot doslej leži tudi nadalje moč za rast šole samo v njeni zasidranosti v interesih celotne naše komunalne skupnosti.

Draga Urbas:

Deset let življenja in delovanja MKUD »Zorko Prelovec«

Letnica rojstva: 1954.

Za nami je že deset rodov, ki so se v društvu učili, rasli, se izpopolnjevali in posredovali človeku v naši Grapi marsikaj novega. V tej dobi dozorevanja in rasti je mlademu človeku skorajda vse pomembno — blizu njegovim željam in hotenjem. Vse, kar doživeto sprejme vase, je skrito v njegovi zakladnici izkušenj: o tem razmišlja, spoznanja pa ga silijo na delovanje. Njegovo duhovno območje se veča, sam postaja globlji — boljši. Delček pri tej rasti je marsikateremu članu društva prispevalo tudi delo v njem.

Gotovo je, da je spodbuda za ustanovitev društva zrasla iz vrst samih dijakov. Za torišče svojega delovanja so si izbrali umetnostno področje, razumljivo v okvirjih možnosti in sposobnosti, ki jih tak mlad človek poseduje. Zato tu ne iščimo vrhunskih uspehov, toda že to je veliko, da so mladi ljudje obstali pred neizmerno močjo lepe besede, pesmi ali gibov. V njih so se dogajale velike spremembe, stkale so se ljubeče niti, ki mladega človeka povezujejo z vsemi umetnostnimi zvrstmi. Kaj ni to morda celo več kot pa vrhunski uspeh?

Pri ustanovitvi je društvo štelo 86 članov. Štiri skupine (dramska, folklorna, pevski zbor in orkester) so delovale pod strokovnimi vodstvi prof. Janka Flandra, strokovnega učitelja Staneta Kiklja in strokovnega učitelja Mitje Žnidaršiča.

Delo skupin je bilo široko zasnovano. Ustavimo se najprej ob folklorni, ki je, žal, danes nimamo več. Izberimo tiste bisere,

ki jih še sedaj nosijo v svojih srcih naši folkloristi; nekateri med njimi se niso mogli odpovedati ljubezni do prvinskih oblik narodnih umetnin in so se s prihodom na visoko šolo takoj vključili pri »Akademiku« v skupino »France Marolt«. Vrste se nastopi doma in drugod. V spominu jim bo ostalo tekmovanje v Novi Gorici in lep uspeh v Ajdovščini. Najuspešnejša leta pri delovanju folkloristov so gotovo 1957, 1958 in 1959.

V letu 1959 uspel prisrčen nastop pred skupino Nizozemcev v Bovcu, sledila je nepozabna turneja po Dolenjski in Beli krajini: Novo mesto, Trebnje, Metlika, Črnomelj in še zaključna nastopa v Sevnici in Litiji. Na tej turneji so se izkazali tudi solisti — člani orkestra. Orkester je bil v prvih letih delavnejši, zato je bil tudi program dokaj obsežen: z dobrimi skladbami je sodeloval na proslavah in tako poglobljal glasbeno razgledanost naše sredine. Po nekajletnem presledku se je orkester obnovil leta 1962 in od tedaj tudi strnjeno dela. Vaditeljstvo je prevzel najstarejši član skupine. Tudi izbor skladb je prepuščen le njim samim. Skladbe so odraz njihovega mladostnega navdušenja.

Zapojmo še mi! Življenje pevskih zborov na šoli spremljajo obsežni izbori partizanskih, narodnih in umetnih pesmi. Naštevati bi lahko uspehe, ki so jih dosegli mešani, ženski ali moški zbori pod vodstvom Mitje Žnidaršiča in ki jih danes dosega naš mešani zbor pod vodstvom Ivana Rijavca. Spomnimo

se navdušenja, ki je prevzelo vse člane zbora, ko so leta 1960 dosegli prvo mesto na okrajnem tekmovanju in se takrat udeležili tudi republiškega tekmovanja v Celju. Vsako leto nas znova navdušijo, posebno z lepimi solističnimi točkami ob spremljavi celotnega zbora. Pesem zazveni iskreno, globoko, lepo in ubrano ob ljubečem vodstvu tov. Rijavca. Iz srca jim želimo še veliko lepega!

Mlad človek ljubi tudi lepo besedo, zato mu je dejavnost v recitacijski in dramski skupini blizu. Rad tudi igra in to pripravljenost je v prvih letih uspelo pravilno usmeriti prof. Janku Flandru. Z vso ljubeznijo in vero v mladega človeka se je zagrizel v delo z njimi. Delo je bilo usmerjeno v razčlenjevanje dramskih stvaritev in v igranje na odru. Prva pomembna stvaritev je bila Galsworthyjeva »Srebrna tobačnica«, sledili sta v naslednjih letih »Triglavska roža« (52 igralcev) in Hodgova »Srca v cvetju«. Del niso uprizarjali samo na domačem odru, temveč so z njimi tudi gostovali. Najraje so se oglasili v Žireh in bili vedno prisrčno sprejeti. Na področju dramatike je potem nastopil krajši premor — ponovni ognjeni krst je sledil čez dobro leto (25. maja 1958) s Fodorjevo »Maturo«. Sledila so gostovanja v Bovcu, Kobaridu in Črnem vrhu. Povsod so »Maturo« lepo sprejeli. Za kulturni praz-

nik so pripravili Molièrovo »Šolo za žene«, pozneje pa gostovali v Cerknem in Žireh. Pri delu so zašli v težave, ker se je od njih poslovil prof. Janko Flander. Sledi znova krajše zatišje. Ponovno so se najbolj navdušeni »dramatiki« lotili Kislingerjeve igre »Na slepem tiru«. Kljub temu, da se v zaključnih poročilih nizajo misli o doseženih uspehih, »saj so nam potrdilo, da lahko mnogo naredimo, če je naš kolektiv enoten, in pričakovati smemo, da bomo drugo leto z vztrajnim delom odpravili tudi letošnje napake,« se ta želja po delovanju nekoliko razblini v letu 1959/60. Za kulturni praznik so se četrtošolci poslovili s proslavo »Ciril Kosmač in naša dolina«. Z referati, recitacijami in pesmijo, z barvnimi diapozitivi in magnetofonskimi posnetki ljudi in krajev iz Kosmačeve ožje domovine so lepo predstavili našega človeka.

Dobro pripravljen večer je dal pobudo dramski skupini za delo. Vrste se uprizoritve komedije »Pero«, četrtošolci se predstavijo z Rozmanovo »Komedijo o komediji«, ostali člani MKUD z Marinčevo »Ad acta«.

Uspešnim uprizoritvam sledi spet krajši premor, potem pa poglobljena dejavnost z letom 1962. Vodstvo dramske skupine prevzame prof. Vinko Cuderman. Najuspešnejše uprizoritve so bile: lastna priredba Kajuhovega in Kosovelovega večera, N. Krasne



Folklorna skupina

Foto: D. Skočir

»Draga Ruth«, Smaskova priredba francoske farse »Burka o jezičnem dohtarju« in predvsem letošnja Kovačičeva »Jama« v svojsveni izvedbi.

Za tako bogato delovanje na kulturno-prosvetnem področju je MKUD »Zorko Prelovec« prejel dve vidnejši priznanji. Že v letu 1956 je na predlog sveta za prosveto in kulturo in sveta za šolstvo z dne 20. VI. 1956 ter sklepa OLO Idrija z dne 27. VI. 1956 društvo bilo pohvaljeno in nagrajeno. Iz utemeljitve je razvidno, da »društvo zajema gimnazijsko mladino, ki že nekaj let vodi razgibano kulturno-prosvetno dejavnost med svojimi člani. Društvo dviga kvaliteto svoje dejavnosti iz leta v leto in nastopa javno v našem mestu, z gostovanji pa tudi na področju ostalega goriškega okraja. Člani društva se udeležujejo v prosvetni dejavnosti — poleg svojega rednega šolskega dela in učenja — v prostem času«.

Drugo priznanje, ki je letos razveselilo člane MKUD, je Kosovelova nagrada druge stopnje za leto 1964 — okrajne zveze kulturno-prosvetnih organizacij — nova spodbuda za uspešno nadaljevanje dejavnosti.



»Matura«

Foto: D. Skočit

Boris Leskovec:

Športna aktivnost na šoli

Misel o zdravem, krepkem in harmonično razvitem telesu sega daleč nazaj. Zgodovina je zabeležila ime pedagoga Komenskega, ki je prav za razvoj šolske telesne vzgoje izredno pomembna osebnost. Bil je prvi, ki je na dotlej prazno mesto v predmetniku šole zapisal novi pojem — »telesna vaja«. Določil mu je mesto in ga postavil na enakovredno raven z ostalimi oblikami vzgoje.

Komenski v svojem delu »Velika didaktika« (Didactica magna) pojasnjuje, da celotna vzgoja mora doprinesiti zdravju duše. Ker pa je telo »stanovanje« duše in tudi njeno orodje, mora ostati zdravo. Da pa ostane zdravo, ga moramo vzgajati. To pa dosežemo s telesnimi vajami, kot so: tek, skoki, razne igre in izleti v naravo.

Postavljeni so bili torej temelji šolske telesne vzgoje, ki se je v začetku zvijala v krčih starega sveta, iz katerega smo jo tudi mi prevzeli, jo popravljali in pleskali, tako da je dobila z novo razporeditvijo družbenih sil, novimi medsebojnimi odnosi in novo dialek-

tično metodo našim razmeram ustrezajočo podobo.

Atomski tempo, v katerem žive in se razvijajo današnje generacije, je z razvojem tehnike in znanosti prinesel nove spremembe v življenju človeštva. Prav ta hitri razvoj pa gotovo najbolj občuti prav šolska mladina.

Materija učne snovi dobiva vse večji obseg, postaja zahtevnejša; dan na dan se pišejo naloge, stalno se hiti v šolo, a po končanem pouku se dijaki neodpočiti — brez vmesnega razvedrila vrnejo domov, da bi pod umetno svetlobo nadaljevali z učenjem. Stalno isti položaj telesa, v šoli nad šolskimi klopki, doma nad študijsko knjigo, stalno iste skrbi, stalno isti zvok šolskega zvonca. Tako mladi in najmlajši občutijo novi ritem življenja. Premočan utrip znanosti in tehnike zahteva od njih večjo psihično napetost.

Mladi so začeli iskati tisto, česar jim v začetku šola ni mogla dati. Mlad organizem ni prenesel vsega, kar je šola od njega zahtevala, tako da to ne bi škodovalo njegovemu normalnemu razvoju.



Na šolskem telovadišču

Foto: Foto-krožek

Bila je to spontana mladinska pobuda za aktivno sodelovanje v športu.

Naša gimnazija je bila že od prvih maturantov dalje v športu izredno aktivna. V takratne športne krožke je zbirala posameznike, ki so se po osebnih nagnjenjih in sposobnostih pripravljali za razna tekmovanja.

Prve uspehe so zabeležili prvi maturanti (1955/56). Njihova panoga je bila odbojka. Ta dinamična in lepa igra je bila tudi edina izmed športnih iger, ki so jo maturanti sistematično in z veseljem gojili. Njihova samoiniciativna dejavnost je prinesla šoli prvi uspeh; prvenstvo Primorske je osvojila gimnazija. Maturantje 1956/57 so vnesli v športno dejavnost močno razgibanost in pestrost. Polje telesnovzgojnega udejstvovanja se je razširilo, ni bilo športne panoge, v kateri ne bi preizkušali svojega znanja in borbenosti. K velikim uspehom in množičnosti je pripomogla njihova volja za lepim in pomembnim. Bili so samoiniciativni, dobri organizatorji in odlični športniki.

Uspehi te generacije niso ostali neopaženi. Najpomembnejše bom skušal registrirati in s tem še enkrat opozoriti na športnike-maturante.

Vsakoletna atletska tekmovanja v Novi Gorici so prinesla lepe uspehe. Rezultat 6,14 m v skoku v daljavo je vsekakor najpomemb-

nejši. Tudi met krogle (9,80 m), tretje mesto (12,0) na 100 m in drugo mesto v štafeti štirikrat sto metrov so rezultati, na katere smo lahko ponosni.

V tradicionalnem štafetnem teku z baklami okrog mesta Idrije je prvo mesto pripadlo ekipi tabornikov družine »Bele breze«, drugo mesto pa ekipi gimnazije. Taborniki se lahko pohvalijo tudi z osvojenim prvim mestom v streljanju z lokom v republiški konkurenci. Zlet slovenskih tabornikov v Ljubljani pa jim je prinesel odlično drugo mesto v postavljanju in podiranju šotorov, sedmo mesto v signalizaciji in tretje mesto v odbojki. Med primorskimi taborniki pa so bili brez konkurence.

Primorska prvenstva v smučanju so bila vedno močno zasedena prav zaradi sodelovanja gimnazijskih športnikov. Prvo, drugo in tretje mesto v mladinski konkurenci je vedno pripadalo smučarjem-gimnazijcem.

Sodelovali so tudi na republiških srednješolskih prvenstvih v smučanju. V močni republiški konkurenci so bili vedno pri vrhu. O tem imamo potrdilo v odličnem tretjem mestu v veleslalomu. Marca 1956 se je naš smučar na tem največjem smučarskem srednješolskem tekmovanju uvrstil med najboljšo slovensko smučarsko elito.

Nogometno moštvo gimnazije je sodelovalo na zelo zanimivem in po konkurenci iz-

redno močnem tekmovalju delavskih organizacij. Tega verjetno doslej največjega in množičnega nogometnega turnirja se vsi spominjamo pod imenom nogometni turnir »Med obrati«. Mladim nogometašem gimnazije je pripadlo odlično drugo mesto.

Težko je verjeti, da so prav maturanti te generacije botrovali tem uspehom. Objektivni smo, če spomnimo na imena Laharnar, Gruntar, Šimac, Šuler, Velikajne, Koler, Leskovec in če trdimo, da ni bilo športnega uspeha, kateremu ne bi botrovala prav ta imena.

Tudi prva rokometna tekma v Idriji datira v leto 1957. Bila je tik pred začetkom mature. Zadnjič je zbrala športnike maturante v borbeno celoto. Proti takrat že znani ekipi gimnazije iz Ajdovščine so srečanje izgubili. Neobjektiven bi bil, če bi trdil, da je po odhodu teh maturantov športno gibanje zamrlo. Tradicija se je nadaljevala, samo v manjšem obsegu. Poznani so nam lepi uspehi rokometashev, smučarjev, atletov in šahistov. Trdim pa lahko, da je športna aktivnost izgubila na množičnosti, kar pa je glavni cilj izvenšolske telesnovzgojne dejavnosti.

Takratna krožkovna dejavnost naj bi pomenila pomembno dopolnilo šolski telesni vzgoji, važen zdravstveno biološki moment in torišče množične telesne kulture.

Januar 1961 je pomemben mejnik v razvoju šolske telesne vzgoje. Takrat je bilo na pobudo Jugoslovanske zveze za telesno kulturo ustanovljeno šolsko športno društvo »Merkur«.

Cilj novo zasnovane organizacije ni bila konkurenca dotedanji telesnovzgojni organizaciji Partizan-Rudar, ampak nova osnova za uspešen razvoj naše telesne kulture. Pri ustanavljanju prav gotovo ni šlo za to, da bi odtegnili mladino, ki je že bila vključena v telesnovzgojne organizacije. Šlo nam je za nov izvir, ki bi pošiljal tem organizacijam nove člane.

ŠSD »Merkur« pa predstavlja tudi izredno pomembno dopolnilo šolski telesni vzgoji in poskuša nuditi mladim ljudem pravilno telesno izobrazbo. Društvo ima za seboj štiri leta delovanja in iz leta v leto je organizacija dela popolnejša in načrtna. Program društva sestavljajo pod mentorskim vodstvom profesorja za telesno vzgojo dijaki sami. Kljub pomanjkanju finančnih sredstev (edini dohodek je članarina, ki je dijaki plačajo 20 dinarjev na mesec) sodi društvo med najaktivnejša v Sloveniji. Lansko leto je bilo prekretnica v dejavnosti društva. Društvo je zaživelo, kolikor se je v skromnih pogojih dalo. ŠSD ima košarkarsko, namiznoteniško, strelsko, šahovsko, smučarsko sekcijo in sekcijo za mali nogomet. Dijaki in dijakinje imajo dvakrat na

teden večerno telovadbo pod strokovnim vodstvom. ŠSD je v preteklem letu organiziralo prvenstvo zavoda v malem nogometu, streljanju, šahu, namiznem tenisu, smučanju in košarki. Sodelovalo je na raznih občinskih tekmovanjih (strelska liga tekmovanje za Zlato puščico, za pokal kapetana Mihevca; v namiznem tenisu za pokal maršala Tita, v počastitev dneva mladosti, 22. decembra itd.; v malem nogometu na sindikalnem turnirju, ki ga je organiziralo društvo). V vseh panogah, ki jih goji ŠSD »Merkur«, pa so se pomerili na športnih srečanjih s Klubom goriških študentov, z ESS iz Ajdovščine, z garnizonom JLA iz Ajdovščine, s ŠD Rudar-Partizan iz Idrije.

Da so sodelovali na vseh teh športnih srečanjih, se morajo naši športniki zahvaliti razumevanju vseh omenjenih kolektivov, ki so se odzvali njihovem vabilu. Društvo je finančno prešibko, da bi samo lahko gostovalo. Res škoda, da se ne more udeležiti večjih tekmovanj v okrajnem ali republiškem merilu. Finančno je odvisno od občinske zveze za telesno kulturo, ki pa do sedaj ni pokazala razumevanja za pomoč ŠSD »Merkur«.

Še in še bi lahko naštevali rezultate in uspehe. Mnogo jih je, vedno več jih bo, saj je društvo na pravi poti. Delo in obstoj društva pa nista odvisna samo od dijakov samih, ampak tudi od občinskih organizacij za telesno vzgojo. Podcenjevanje vzgojnega dela društva lahko pomeni velik zaviralni moment in s tem zmanjšano torišče množične telesne kulture. Znano nam je, da vsako živo bitje potrebuje za svoj obstoj sonce, vodo in zrak. Človek kot najbolj razvito živo bitje pa potrebuje še gibanje. Vsega tega pa mladi organizem ne more v dovolj veliki meri dobiti pri rednem pouku telesne vzgoje. Nadoknaditi je treba z odhodom na športne objekte in z izleti v naravo. ŠSD pa bo tisto, ki bo poskrbelo za organizirano in sistematično vadbo.

Deset let športnega dela na šoli je za nami. S ponosom se lahko ozremo nazaj, saj vemo, da smo prijeli za pravo delo, in z optimizmom lahko izjavljamo, da bomo nadaljevali.

Športna aktivnost se je razvijala prav zato, ker so dijaki športniki spoznali, da je telesna vzgoja pomemben činitelj v razvoju človekove osebnosti. Zavedajo se, da šport in telesna vzgoja nista samo zabava in razvedrilo, ampak nujna potreba nove dobe.

Šolsko športno društvo bo ostalo dosledno svojemu statutu, dosledno načelom, ki jih je predsednik republike tovariš Tito ob dnevu mladosti (25. V. 1957) nakazal z besedami: »Šport in telesna vzgoja sta splošno ljudskega pomena za našo državo. Naša nova pokolenja, ki prihajajo, morajo biti vsestransko vzgojena v športu in telesni kulturi.«



Macesni

Foto: Jelko Podobnik

O jeziku doma in v šoli

Jezik je čustvo, misel, hrepenenje, ritem, ki se zaganja iz sedanjosti v bodočnost.

Vse, kar si, ves ti, s svojo osebno in svojo narodno preteklostjo.

Oton Župančič

Že davno prej, kot nam je tako vseprek začela biti na uho beseda »perfekten«, sem bil nanjo pozoren. Hodil sem še bosopet, ko so bila ušesa nekje ujela, da ta ali oni »stric« govori perfektno italijanski. Enako imenitno mi je zvenela tudi beseda »gramatično«. Kar se perfektnosti tiče, se mi je bilo kmalu razjasnilo. V domači hiši je nekdo modro dejal, da perfektno ne govori nihče, niti svojega jezika ne, še manj pa tujega. Glede gramatičnega govorenja je bilo nekoliko drugače. »Gramatično« da je govoril neki možakar, ki so ga vsi šteli, če že ne h krepko omejenim, pa vsaj k rahlo usekanim. Prav gotovo je »gramatično« govoril tudi gospod župnik, ampak o njem niso nikoli tako pravili. Njemu se drugačna beseda pač ne bi bila podala; sicer je pa tako govoril le pri maši in nauku pa še v napol uradnih pomenkih s farani. Prej omenjenega možakarja pa so ljudje prav zaradi njegove pretirane »slovenščine« čudno gledali: zamerili so mu, ker je prekršil nepisani dogovor in jih hotel prekositi vsaj v eni stvari ter se tako približati izobražencem, ki so takrat v splošnem več dali na svoje izražanje. Vaščanom se je njegovo početje — ki so ga le deloma lahko res tudi ocenjevali kot teatersko pačenje — zdelo enostavno zamalo, tako nekako, kot če bi navaden človek za vsakdanje opravilo oblekel lepšo obleko. »ta zakmašni gvant«; to bi bilo vsekakor potratno, za bolj patriarhalne celo pohujšljivo. Za vse pa brez razlike neumestno. Če je bila v tem njihovem gledanju tudi trohica skrite zavisti, tega seveda ne bi nihče priznal. Nam otrokom se je zdelo njegovo govorjenje sila zanimivo; zaverovano smo ga poslušali in skušali posnemati.

Pri nauku, kjer smo v letih pred drugo svetovno vojno edino še slišali lepo slovensko besedo, marsičesa nismo razumeli. Zaslutili smo, da je nekje za domačimi hribi drugačen jezik, tak, ki je lepši kot naš, čeprav smo vedeli, da je tudi naš slovenski. Zgodaj smo

tudi ugotovili, da preprosti ljudje v drugih vaseh govorijo na različne načine. Vsaka vas ima svoj glas, so nam pravili. Vipavke na starem trgu v Idriji so čisto drugače čebljale kot kak potujoči brusilec nožev iz Rezije. Sicer smo pa zelo radi oponašali Idrijce, oni pa seveda nas. Takó smo zvedeli tudi za besedo »dialekt«, vendar nismo imeli prave predstave, kaj naj bi ta pojem pomenil. Učiteljica, *signorina* iz Sicilije, nam je namreč ukazala, naj skurimo vse knjige, ki so pisane v dialektu, in *dialetto*. Nova nejasnost je nastala, ko sem ugotovil, da tudi italijanski ne govorijo vsi enako. Kmalu sem spoznal, da naši ljudje (četudi so jih Italijani hvalili, kako lepo jim teče italijanski jezik) govorijo samo tisto, kar bi povedali po domače. Nič kaj rade jim niso prihajale na jezik tiste lepe in sladke besede kot *tesoro*, *per carità* in drugi ljubkujoči izrazi, ki smo jih slišali od učiteljice in odišavljenih častnikov.

Ob branju slovenskih knjig ali bukev, kot smo jih imenovali v tistih časih, nisem znal razvozlati najbolj enostavnih besed: premog, sladkor, likalnik so bili skoraj nerešljivi rebusi. Starejši so nam pomagali, kakor so vedeli in znali. Še največ so seveda vedeli tisti, ki so drsali šolske klopi ob pesmi Bog ohrani, Bog obvarji. Zmerom bolj sem odkrival razlike med domačo govorico in tisto lepšo, ki je bila zapisana v bukvah. Od odraslih sem neštetočkrat slišal, da je slovenski jezik eden najtežjih. Nikomur nisem zaupal, da mi je bil prav tisti možakar, ki so ga vsi dobrohotno zasmehovali, vseh zaradi svojega načina govora. Tudi sam bi bil rad znal tako govoriti, a sprevidel sem, da ne bom nikoli sposoben tako postaviti besede in pri tem spoznanju se me je polotila čudna zagrenjenost. Zavidal sem vsem, ki so se upali javno govoriti po slovensko in to gramatično, zavidal celo vaškemu oznanjevalcu, ki je ob nedeljah z zvonkim organistovskim glasom bral uradne razglase, in vsem govornikom na sestankih, ki so se po osvoboditvi neprestano vrstili. Vedno bolj se mi je vsiljevalo prepričanje, da ne pomaga noben trud, da ne bom nikoli znal govoriti drugače in bom zaradi tega večkrat v zadregi. Ta strah pred javnimi nastopi me je preganjal tudi v gimnazijskih letih. Če sem sprejel kako deklamacijo, mi je že mnogo prej, kot se je stvar začela, srce butalo prav do grla; imel sem občutek, kot kadar v sanjah ne moremo odpreti ust, a bi se rešili vse groze, če bi izrekli eno samo besedo. Sicer ima pa tak strah dušeslovne in družbene ko-

renine, nasploh se s takimi težavami prej ali slej sreča vsak mlad človek in še posebno takšen, ki ne izhaja iz intelektualnega okolja. Nam, ki smo hodili v osnovno šolo pod Italijo, je to seglo še nekoliko globlje. Svet otroške razposajenosti se je spremenil v svet knjige in nerešljivih vprašanj v tuji italijanski šoli, v jeziku, ki ni bil naš in ki mu nismo bili kos. Zgovorni, kot smo bili v odmorih, so naši možgani ob soočenju s šolskimi zahtevami nenadoma odpovedali. Le dvema ali trem v razredu je uspelo, da so pri spisju oddali kake tri borne, prazne, nežive stavke v Dantejevem jeziku. Naša srca so se iz malodušja zakrknila; sramežljivost se je prepletala z obupom neznanja, z odporom in gnusom.

Vse drugače je bilo, ko smo po septembru leta 1943 v slovenski partizanski šoli začeli spoznavati zlahtnost pa tudi zahtevnost slovenskega jezika. V šolo smo v začetku nosili razne šolske knjige, ki smo jih staknili v skrinjah na podstrešju: Kleinmayrove čitanke iz prvih let po svetovni vojni, ko Italijani še niso bili ukinili vsega pouka v slovenščini, jezikovne vadnice iz »c. k. zaloge šolskih knjig in učil na Dunaju«, najbolj pa so nas navduševale drobne knjižice Mladi rod, ki jih je izdajala partizanska šolska oblast na osvobojenem ozemlju Primorja. Iz njih smo brali o naših pesnikih in pisateljih in obenem spoznavali narodnoosvobodilni boj, ki smo ga sicer nedejavno, vendar pa neposredno doživljali tudi mi sami. Vsak dan smo brali nove besede; čeprav knjižne ali pa nove, partizanske, so nam zvenele domače, ker smo jih stalno slišali. Slovenščina nam je tedaj hitro šla v glavo, saj smo jo dojemali s sproščenim veseljem in sprejemali z veliko ljubeznijo.

Ta nekoliko dolgi uvod sem napravil hoté, kajti dobro se zavedam, da se naša mladina, ki obiskuje osnovno pa tudi srednjo ali šolo druge stopnje, kot pravimo danes, še vedno z mukami prebija do tistega zaželenega cilja, ko bo sposobna ne le pismeno, ampak tudi ustno vsak trenutek in tudi javno izražati svoje poglede, misli in čustva, ko bo znala brez nerodnega zardevanja naskočiti še tako zapleteno zadevo in jo obravnavati v živem, razumljivem in lepem jeziku.

Pravzaprav je nerazumljivo, da se mora naš slovenski narod, ki je narod slovničarjev in pesnikov, prav v dobi, ko minevata dve desetletji od njegove popolne odrešitve, v času svobodnega razmaha vseh njegovih duhovnih in materialnih sil, še zmeraj tako ukvarjati z jezikovnimi vprašanji. Prešernova večno lepa pesem o ljubezni do ženske, do naroda in vseh ljudi ter Cankarjevo radostno spoznanje, da je slovenska beseda »beseda

praznika«, bi nas morala prepričati, da imamo dovolj sposoben, umetniško dognan in blagoglasen jezik. Jezik sam nas je torej prerasel, kot nekje pravi Edvard Kocbek. Če ga ne znamo, je pač krivda v nas samih in ne v njem. Žal je trditev Mirka Mahniča, ki jo je zapisal v knjižici Živa slovenščina, več kot resnična. Tako pravi: »Italijan, Francoz, Spanec, Anglež, Hrvat in Srb uživajo, ko govoré, nam je vseeno, celo mučimo se, kadar moramo govoriti.« In spet je čudno in nerazdružljivo dvojce dejstev: svet nam priznava, da se Slovenci neverjetno hitro naučimo tujih jezikov, smo pa vendar slabi govorniki.

Tudi če nismo dušeslovci, nam je znano, da sproščen otrok v svoji družbi rad govori. Pri osvajanju novih pojmov včasih tudi sam tvori besede in besedne vrste tako, da ga je užitek poslušati. A kako mu beseda zastane, brž ko v šoli zve, da se tako, kot je on navajen, ne sme govoriti: je kot bi mladi rastlini naenkrat zamenjali prst, jo presadili v drugačno okolje, kjer se dolgo ne more vrasti. Po drugi strani pa je vendar pri ljudeh ukoreninjena pravilna misel, da se lahko dobro naučimo slovenščine le v pravi šoli v materinem jeziku. Zato tudi tisto že nekoliko preračunano opravičevanje nekaterih naših ljudi nad trideset let, ki nikoli niso imeli slovenske šole. Kako v hudi zadregi so, kadar pridejo v položaj, da je treba javno nastopiti; marsikdo tedaj reče: »Ja, slovensko pa res ne znam, ni bilo šol, italijanščino, o, to pa imam v mezincu...« Seveda prizadeti tudi italijanščine po navadi ne zna kaj prida. Pa kaj bi se ustavljali pri morda zanimivih, pa vendar splošno znanih pojavih, pogledjmo raje, kako si naši mladi ljudje, ki počasi postajajo izobraženci, nabirajo jezikovno znanje, osvajajo lep pogovorni jezik in kako se usposabljaajo za javne nastope.

Prevajalec, pisatelj in stilist Janez Gradišnik meni, da si naši mladi izobraženci svoje jezikovno znanje nabirajo največ s papirnato slovenščino, kakršno jim posreduje dnevni tisk in drugi listi. Za mlade ljudi, ki so zrastle med mestnimi zidovi, da žal ne veljajo več prelepe besede Otona Župančiča: »Kdor hoče znati pisati knjižno slovenščino, mora sprejeti vsaj narečje svojega kraja z vsem notranjim ustrojem in vso gradnjo; iz njega bo z lahkoto razvil vsa slovniška pravila, in kadar bo v dvomu, najde tam oporo in potrdilo ali zavrnitev.« Potemtakem bi bilo na primer dijakom, ki hodijo v idrijsko gimnazijo, olajšano sprejemanje knjižnega jezika, saj so to več ali manj vsi Idrijčani ali pa izhajajo iz njene bližnje ali širše okolice, se pravi z ozemlja izrazitih narečij. Velika težava je v tem, da so ta narečja po izrazoslovju, oblikoslovju in posebno še glasoslovju zelo daleč od knjižnega jezika, zlasti od njegove normirane izreke.

V glasoslovju (fonetiki) je križ s samoglasniki: zgodi se, da ima neki samoglasnik v knjižnem jeziku čisto drug izgovor kot v narečju oziroma obratno, saj v idrijskem govoru, pa tudi v cerkljanskem in črnovrškem dialektu n. pr. sploh nimamo niti enega od štirih v pravorečju pomembnih glasov (razen če jih kot sekundarne srečamo na mestih, kjer jih v knjižnem jeziku ni): dolgega širokega *ê* in *ô* ter dolgega ozkega *é* in *ó* (*têta, kôsa; mlêko, môka*). To je stvar, ki dela težavo tudi primorskim in vzhodnim dialektom. Poleg tega imamo še delno akanje v idrijsčini in črnovrščini in bolj popolno v cerkljansčini. Stari polglasnik se spremeni v *ô* (kot knjižno *bôb*) ali *â* (kot knjižno *spâk*), na primer: *têma: tôma, tâma*, ali pa se sploh izgubi (norec: id. *nuôrc*, cerk. *nârc*). Zaradi izpada nepoudarjenih polglasnikov in samoglasnikov se izvršijo prilikovanja (asimilacije), ki besede zelo spremenijo in jih ločijo od knjižne oblike. Seveda so to le nekatere od zelo vidnih posebnosti, sicer se pa dialekt postopoma izgublja, ali pa dobiva milejšo, ne več tako izrazito podobo. Selitev v mesta ter prevzemanje drugačnega, novega načina življenja vpliva na narečje v dobrem in slabem. Težnja po odpravi najizrazitejših posebnosti, ki govor ločujejo od knjižnega jezika ali vsaj od osrednjih dialektov, se kaže v odmiranju akanja, opuščanju raznih palatalizacij (le starejši bodo še rekli hrušče namesto hruške) in prevzemanju knjižnih besed za barbarizme in germanizme (obleko sčistiti, ne *gvant spucati*) itd. V želji, da bi brali pisano besedilo pravilno, ga zmotno berejo zgolj po črki; tako se pojavljajo čudni »hibridni« glasovi, ki niso niti knjižno pravilni niti blagoglasi in učinkujejo še slabše kot narečni. Še en dokaz, da kar ni pristno, tudi ni lepo! Ko sem kdaj gledal igre na podeželskih odrih, me je kar zbadalo v ušesih: nenaravni rezki e-ji, prav taki kot v pesmi o Rēzki, ki se vanjo vsak zatrēska, so uničili ves čar gledališke zavzetosti v pridnih kmečkih in delavskih fantih in dekletih. Trpeli so najbrž tudi sami igralci, zato so daljše odstavke kar namenoma krajšali, pač pa so polno zadihali v resničnem — čeprav morda umetniško izrazno nedogranem — vživetju v prizorih, kjer jih je prevzela igra nad govornim izrazom. Pomislil sem, da niso bili prav nič krivi moje jezikovne muke, saj imajo celo poklicna gledališča, kjer so se igralci tega učili, svoje stalne lektorje. Če je kdaj kak igralec pozabil besedilo, se je hitro znašel in z domačimi besedami pa s prepričljivo igro preskočil nevarno mesto. To je bil za gledalce nekak šok, napetost se je pretrgala, ampak samo za trenutek: gledalci so igro sprejemali najbolj doživeto prav tam, kjer je igralec morda mislil, da ne dela prav in da bo režiser hud.

Po vsem tem bo le čisto res, da se mora naša mladina vsaj kar se fonetike tiče (recimo ožje: pravorečja), slovenščine učiti skoraj tako, kot da je to tuj jezik. In da je zadrega še večja, imamo Slovenci — s tem se kaj radi ponašamo — zelo »enostavno« pisavo, ki zaradi »preglednosti« nič ne pove, kako naj kak samoglasnik izgovorim; slovenščina pa nima samo tistih pet samoglasnikov, ki jih pozna abeceda, ampak skoraj še enkrat toliko, čeravno navadno pišemo samo tiste iz abecednika. Na primer: v besedi pes je e enako zapisan kot v besedi pesa, pa moramo vendar izgovoriti *pēs* in *pésa*, medtem ko imamo v naših dialektih *pās* oziroma *pōs* in *pīsa* oziroma *pějsa*. Ker nam že stoletja lebdijo pred očmi le črke, so nas te tako premamile, da se sploh več ne slišimo; kot da bi črke brali zaradi njih samih, ne pa da nam služijo kot pisni znak našega zavestnega govora! Na seminarjih, ki jih je prirejal Zavod za napredek šolstva v Ljubljani, so slavisti, ki poučujejo na gimnazijah, večkrat potožili, kako jih pri opismenovanju in obesedovanju ovirajo narečne posebnosti (zlasti na Štajerskem in Primorskem). Takih težav učitelji na ozemlju osrednjih dialektov nimajo in so tako skupno s svojimi dijaki precej na boljšem. Po vsem tem se lahko vprašamo, kaj nam pomagajo župančičeve besede, ki jih Janez Gradišnik navaja v svojem Začetnem razmišljanju. Ali ni tedaj narečje domačega kraja prej zapreka kot pomoč na poti k osvajanju olikane slovenščine?

Na prvi pogled je res tako, vendar so tisti, ki se vdajo prvemu malodušju, v veliki zmoti. Namesto da bi se zavedali starega reka *Poeta nascitur, orator fit*, obupajo že takrat, ko zbeگان otrok ne zna nič povedati. Kako pa bo revež tudi znal! Z materinim mlekom je pil tudi njen jezik, ki da je slovenski, a sedaj nenadoma ni več za dostojno rabo! Tudi pri sposobnih in pridnih dijakih včasih z obžalovanjem ali celo nevoljo ugotovimo, da so — milo rečeno — nezgovorni. Saj se mogoče naučijo lepo povedati več strani neke snovi, o njej celo razpravljati (to v jezikovnem smislu že nekoliko manj), a vsak zasebni pogovor z učiteljem izzveni v sramežljivem narečju, ki je zato še bolj kričeče, ni več sočno in živo, saj ni sproščeno in je le izraz zadrege; zato tudi povzroči pomilovanje ali celo posmeh. Mislim, da učitelj slovenskega jezika, ki se brezglavo zaletava v dialekt v slutnji, da je tá ovira, preko katere dijakov ne bo mogel pripeljati v pristan žlahtne slovenščine; dela hudo napako in si še bolj zapira pot.

Kdor mora zaradi narečja, ki je vsakdanji in edini pravi jezik njegovega kraja in njegovih ljudi, požreti sramoto, je prizadet v svoji človeški intimnosti in neredko mu za vedno ostane občutek manjvrednosti. Malokdaj po-

mislimo, da je taka oseba v podobnem položaju kot tisti, ki ne zna plavati in se zato izogiblje kopališč, ali pa da ni plesalec in beži od plesnih dvoran, da ga ne bi spravili v neroden položaj. Tudi močna in klena osebnost je na pol invalid, če ni sposobna izraziti svoje bogate notranjosti.

Učitelj bi moral gledati, da šola v dijaku ne zatre želje po lepem govorjenju. Izrazno sposobnost mu ne sme predstavljati kot nekaj nedosežnega. Slediti mu mora pri njegovih miselnih, čustvenih in artikulacijskih naporih. Z gledišča humanizma, ki je samo nepolitična soznačnica za socializem, je nujno treba skrbeti, da bodo po možnosti vsi ljudje dosegli osnovno stopnjo v sposobnosti besednega občevarja, bodisi pisnega, bodisi govornega. Kljub temu, da je včasih mučno in celo deloma nesmotrno, dober učitelj ne bo nikoli dal brati samo tistim, ki že po neposredni notranji spoznavi zadenejo bistvo pravilnega in lepega branja. Sicer pa mlade glave kljub temu, da niso sposobne dojeti »obrta« lepega izražanja, iznajdljivo prepoznajo vsako posiljevanje in spakovanje ter ga tudi primerno in neizprosno obsodijo. Kako lepo nam to oriše Ivan Cankar, ko govori o tisti znameniti »jedelj pomaranči«!

Žal najdemo mnogo učiteljev, ki nimajo prave predstave o fonetiki knjižnega jezika in so tudi že izgubili svoj intimni odnos do dialekta, če so ga vobče poznali. Sami niso nikoli zvedeli za most, ki veže dialekt s knjižnim jezikom. V mestu so se navzeli nekega za silo pravilnega govora, ki pa je brezbarven, grobo konvencionalen, brez soka in temperamenta. Zraven so jih še učili profesorji, ki so bili doma z drugega konca našega narodnega prostora in se na službenem mestu niso vživeli v duha krajevnega govora ter so pri urah slovenščine razlagali samo slovstvo. Do nedavnega tudi slavist v času študija na fakulteti ni imel priložnosti, da bi se dovolj pripravil za uspešen pouk jezika. Napaka pa je tudi v tem, da v srednji šoli po navadi zahtevamo preveč že kar v začetku, namesto da bi več vadili. Za to pa nam primanjkuje živih jezikovnih vadnic.

Zanimivo je, da se nekateri dijaki brez težav razmeroma dobro nauče kakega tujega jezika, vštevši sorodno srbohrvaščino, a v slovenščini, mislim govornici, ne morejo priti dosti dalj od svojega narečja.

Najprej je treba dijaka prepričati, da nobeno narečje ni nič več vredno od drugega in da se v njihovi različnosti skrivajo zgodovinske, družbene, zemljepisne in duševne posebnosti. Tako nam bo tudi jasno, zakaj je Župančič v svoji Kovaški prebivalca vinorodne Vipavske doline označil »Vipavec brbljavi« in se je France Bevk o svojih ljudeh,

se pravi o nas, takole izrazil: »Vasice kot gnezdeca, hiše izgubljene v rupah, skrite v gube zemlje. Hodiš, hodiš, srečuješ, pozdravljaš — ni gostolečih sladkih besed, a tudi ni mrzlih pogledov, same tople oči.« (Napisano na Kočevskem Rogu poleti 1944 za Partizanski dnevnik.) Res je, naš človek ne govori rad v javnosti, čeprav spet ne bi mogli reči, da je v svojem okolju redkobeseden, raje obratno, saj je znano, da posebno Idričanki teče jeziček. Vsekakor ne gre spregledati dejstva, da v rovtarskih narečjih nimamo pevnih narodnih pesmi, medtem ko jih v gorenjsčini, koroščini, prekmurščini, belokranjsčini, dolensčini in beneščini zelo pogosto slišimo. Tudi več dramskih del je prirejenih v gorenjsčini, vi-pavščini ali tržaščini. Vse to podzavestno ustvarja občutek odmaknjenosti in sramežljivosti, zato je pametno, če dijakom za začetek pokažemo in poudarimo lepoto in izvirnost domačega narečja, da se ga ne bodo več sramovali. To nam ne bo prav nič težko. Omenimo lahko pesnika Alojza Gradnika, ki v pogovorih z Marjo Boršnikovo, govoreč o svojem bivanju v Cerknem med prvo svetovno vojno, ko je bilo tam goriško sodišče, takole pravi: »In tisti prisrčni cerkljanski dialekt! Ko sem v prvih mesecih svojega bivanja v Cerknem slišal na sodišču: 'Čitajijeskarau-adrizau', tudi jaz nisem koj razumel tega stavka, ali kmalu sem se vživel v muziko te svojstvene govorice, ki mi še zdaj po toliko letih čestokrat zveni v ušesih.« (Marja Boršnik: Pogovori z Gradnikom.) V slehernem dialektu brez posebnega truda najdemo nekaj živih oblik, ki so tudi v književnosti še malo izkoriščene, ki pa so pravi biseri neposrednega in prisposodnega izražanja. Ob Cirilu Kosmaču in Francetu Bevku bomo lahko dokazali, kako je marsikaj lepega tudi v našem nekam zakotnem dialektu. Nikar ne dopuščajmo, da bi kdorkoli zasmehoval dialekt svojega bližnjika! Veselo se nasmejmo tudi sebi! Včasih nam bo ura pripovedovanja v dialektih odkrila mnogo zanimivega, med šolske stene pa bo prodrlo pravo življenje. (Sicer pa pomislimo, kakšni bi bili žlikrofi, če ne bi bili žlikrofi, in kakšne bi bile idrijske zijale, če ne bi bile zijale! Že Župančič je rekel, da bi bil »fant od fare« zelo klavrn, če bi ga prekrstili v fanta od župnije.)

In sedaj nekaj skromnih praktičnih pripomb. Ena izmed posebnosti idrijskega govora je opuščanje obrazil na -ami, namesto česar pride v orodniku (6. sklonu) množine ženskih samostalnikov -i. To je sklanjanje po zgledu fanti — s fanti, kar dá punce — s punc. Jezik teži po poenostavljanju, zato je prevzel krajšo obliko, čeprav je bila ta prvotno doma samo pri moškem spolu. V drugih dialektih pa je šla analogija v drugo smer; tako na ožjem Goriškem pravijo pod zavez-

nikami, s soudatami itd. Znana posebnost osrednje cerkljansčine je skrajšani deležnik na *-la* (*spala* — *spá*). Ta oblika, ki na nevarjeno uho učinkuje zabavno, je nastala po čisto fonetičnih zakonih. Seveda jo bomo v šoli znanstveno razložili in pri tem morda zaradi nazornosti omenili, da so taka ali podobna skrajševanja v jezikih zelo pogostna. Tako je na primer deležnik »prišel« v nekaterih italijanskih dialektih *venú* namesto *venuto*, v francoščini pa je *venu* celo dobil mesto v knjižnem jeziku. Lep primer, kako se nek fonetični pojav lahko sprejme kot norma, je akanje v knjižni ruščini. Čeprav si dijaki ne bodo vsega zapomnili, je le prav, da jim povemo nekaj jezikovne zgodovine. To je v prvem razredu gimnazije tudi sicer v učnem načrtu, vendar lahko učitelj vse bolj naveže na dialekt in s tem dijake še bolj prepriča o jezikovnih zakonitostih, ki jih bodo začutili prav skozi svoje narečje. Potrebno je tudi mladino seznanjati s kulturno preteklostjo kraja. Za Idrijčane bo gotovo zanimivo, da živijo v enem najstarejših rudarskih mest, da so se tu rodili ali tu živeli slikarji, glasbeniki, pesniki, pisatelji, znanstveniki, politiki in vsakovrstni javni delavci, da je bila v Idriji uprizorjena Županova Micka takoj za Ljubljano itd. Ob vsem tem bodo dijaki nujno začutili, da je tudi narečje tega kraja, kakršno že je, zanimivo, in skriva v sebi moč slovenskega jezika. Za Cerkljansko lahko omenimo pisatelja Bevka, pa matematika Močnika, nadškofa Sedeja itd. V Ledinah se je rodil zbiratelj narodnih pesmi Anton Zakelj-Rodoljub Ledinski, v Lomeh pri Črnem vrhu pa jezikoslovec Matevž Cigale. Črnovrški dialekt je bil tudi kot prvi slovenski dialekt obdelan v samostojni monografiji, v knjigi Ivana Tominea iz Lomov, ki je izšla leta 1964 kot redna publikacija SAZU. Povsod, po hribih in dolinah, ki sestavljajo našo občino, pa so v narodnoosvobodilnem boju umirali naši ljudje za svobodo, tudi za svobodo slovenske besede. Torej nobenega vzroka za manjvrednostne občutke, ampak nasprotno, spoznanje o vsaj enakopravni tvornosti v slovenskem duhovnem prizadevanju! Ta dejstva bodo pri dijakih utrdila zaupanje v dediščino staršev in v napore šole. Ko bomo v tem uspeli, bomo zlahka uresničili Župančičeve besede.

Tudi za naš dialekt, ki smo ga sprejeli v detinstvu, lahko ugotovimo splošne jezikovne zakonitosti in neko logiko. Ustavimo se samo pri vokalizmu. Že omenjene težave glede ozkih in širokih samoglasnikov, ki nastopijo že pri prvem poskusu knjižnega izgovora in so videti nepremostljive, bomo z lahkoto odpravili, če sledimo narečju. Tudi naša narečja namreč ostro ločijo razliko med različnimi *e*-ji in *o*-ji. Če je v idrijsčini v neki

besedi izgovorjen *i*, a vemo, da se piše *e*, je to gotovo ozki *e*, medtem ko knjižni široki *e* v idrijsčini dobi glas *ie*, na primer: knjižno *délo*, *téta* — idrijsko *dilu*, *tiéta*. Podobno je tudi pri samoglasniku *o*. Knjižni ozki dolgi *o* se v idrijsčini sliši kot dolgi *u* (*kós* : *kús*), široki pa kot *uó* (*nóga* : *nuóga*). V cerkljansčini so vsi široko poudarjeni *o*-ji dobili glas *á* (*potóp*, *vóda* : *patap*, *uáda*).

Na ozemlju naše občine govorijo ljudje v glavnem na štiri načine, drugi govori so le nekaj vmesnega med temi tremi ali štirimi. Na našem področju se križata dva glavna dialekta rovtarske skupine: črnovrški in cerkljanski. V občino sega tudi rob poljanskega dialekta, značilna idrijska govorica, nastala mnogo pozneje na robu črnovrškega dialekta pod močnim vplivom škofjeloškega govora in s precejšnjim samostojnim razvojem, pa je žal v znanstvenem pogledu še zelo malo obdelana.

Če že skušamo odpraviti dialektalne posebnosti, ki jih knjižni jezik ne trpi, ne podirajmo čisto vsega. Sedanji pravopis je namreč v pogledu naglaševanja popustljivejši in dovoljuje tudi take naglase, ki so pri nas bolj domači: *téma* namesto *temá*, *mègla* namesto *meġlá*, seveda poudarjenega polglasnika vseno ne bomo izgovarjali *á* ali *ó*, ampak tako kot predpisuje knjižna izreka. Nekatere glagolske oblike, z zgrešenim upanjem, da je tako bolj prav, dijaki radi naglašujejo ravno narobe kot stoji v pravopisu in pravorečju, tako na primer berejo: *molčál*, *klečál*, kar pa je čisto napak. Tudi *tegá* ni prav nič lepše od našega domačega *téga*, ki ga dovoljuje pravopis. Dobro je, da dijakom povemo, da je naglas v narečju ostal na prvotnem, pravilnem mestu, tudi če se je beseda zaradi izpada nepoudarjenega samoglasnika ali polglasnika skrajšala za en zlog. Dijaki sami tega namreč po navadi ne opazijo. Zamaknjeni v črke, vidijo čisto novo besedo in namesto *pázduha* prav gotovo preberejo *pazdúha* in namesto *s trébuhom* izgovorijo *s trebúhom*. Pa bodi dovolj teh primerov.

Narečne oblike včasih popestrijo literarno delo, dajo mu svojo mikavnost, še več, velikokrat so ena od prvin njegove resničnosti in izvirnosti. Veliko najboljših pisateljev je znalo iz dialekta zajeti tisto, kar je bil nepogrešljiv del ljudi, ki so jih opisovali. Narečne oblike so neredko prava sol nekega življenjskega izkustva. Če bomo v šoli zbirali besede in rekla iz narečja ter jih ocenjevali in ugotavljali, če so še živa, bo prav za vse. Dijaki, doma s kmetov, bodo samozavestni spoznali, da tudi njihovo domače spoznanje o svetu in stvareh nekaj velja, da je nekaj, kar lahko pridružijo novemu in še pomembnejšemu spoznanju. Kako ponosno so fantje in dekleta v razredu naštevati manj znane besede

de, ki se na kmetih še čujejo. Skoraj nihče (razen kmečkih seveda) ni vedel, kaj so to stope, čelešniki, žekno idr.; še za burkle nekateri niso imeli prave predstave. Bili pa so zadovoljni, da so obogatili svoj besedni zaklad, ki jim sicer v današnjem življenju ni potreben, a jim pomaga pri uživanju ob branju klasikov. Na tak način bomo dijake lažje usmerjali tudi v samostojno iskanje novih poimenovanj in izraznih sredstev. Tu so še velike naloge, ki se jih komaj lotujemo. Življenje se namreč hitro spreminja in Slovenci že davno nismo več samo kmečki narod. Doslej je šola bolj malo skrbela, da bi se dijak seznanil vsaj s splošnim tehničnim izrazoslovjem. To postaja vedno bolj nujno in velika opora pri tem nam bo splošni tehniški slovar, katerega drugi del smo tudi že dobili.

Če nam bo uspelo, da bodo mladi ljudje, ki zapuščajo šole, zgovornejši, kot smo mi sami, in da bodo tudi nekaj dali na oblikovanje svojih misli in čustvenega izražanja, na kratko sporočil, potem bomo lahko rekli, da smo pošteno ravnali z zaupanim predmetom, z jezikom naših prednikov, ki so nam ga ljubosumno čuvali tudi v hudih časih in nam ga tako ohranili.

Ob koncu samo še nekaj besed o vprašanju, ki ni novo in se v taki ali drugačni

obliki pojavlja ne samo v zasebnih pogovorih in razpravah, ampak tudi v dnevnih listih in drugem časopisju ter tudi že na kongresih in v resolucijah. Gre za odnos med srbohrvaščino, ki je za nekatere kot najbolj razširjen jezik v jugoslovanski federaciji edini zares državni jezik, in slovenščino, ki naj bi se počasi »integrirala« v jugoslovansko. Čeprav je bilo tako mišljenje večkrat obsojeno z najvišjih mest, ne moremo tajiti, da se mora slovenščina marsikje neenakopravno umikati. In če jo uničujejo prav tisti, ki bi jo morali čuvati in plemeniti, ker imajo v rokah množična občila, to so časnikarji in športni pa politični in še drugi javni delavci, ali se bomo potem čudili, če staro ženico slišimo tarnati, da je z novim pokojninskim zakonom pošteno *nastradala*, ali pa fantiča, ki bo za malico na športnem dnevu kupil mesni *doručak*, da o znameniti časni reči sploh ne govorim!

Presegel bi začrtani okvir tega pisanja o jeziku, če bi polemiziral s tistimi gledišči, ki odkrito ali pod kakim lažnim »naprednim« političnim geslom zagovarjajo internacionalizem in bratstvo tako, da bi se mali narodi morali zlit z večjimi. Saj je s tem mišljenjem pred več kot sto leti opravil že Prešeren, pozneje pa tudi najčistejši Jugoslovan, Ivan Cankar.

Jože Felc:

Skica o vaški kulturi

Področje, ki ga zajema naša občina, je glede proučevanja kulturnih teženj prebivalstva zanimivo, ker je v zadnjih sto letih trikrat menjalo gospodarja, in tudi zato, ker je v polpreteklem obdobju doživljala pestre sociološke spremembe. Ker sem vaščan in so bila moja otroška pa tudi dijaška leta združena z vaškim kulturnim udejstvovanjem (nagajal sem mami, ki je takoj po vojni učila igre, kot smrkavec sem nastopil v Finžgarjevih Legionarjih in kot dijak sem igral v ljudskih igrah), se bom v tem razmišljanju zadrževal ob nekaterih dejstvih, ki so vodila in vodijo vaško kulturno pehanje in ga pripeljala do stanja, ko nekateri prižigajo dejavnemu kulturnemu delovanju svečo, drugi pa ga blagoslovljajo s posvečenimi idejami novih oblik. Edini so si v tem, da kultura po naših vaseh izumira.

Če hočemo obravnavati kulturo kot družbeno nadstavbo, se moramo seveda najprej

ustaviti ob bistvenih socioloških premikih, ki so in še rešetajo povojni čas, posebno vas.

Dolgo časa je naše povojno gospodarsko načrtovanje puščalo kmeta več ali manj ob robu dogajanja. Kmet, posebno bajtar, je mnogokrat stal pred težkimi eksistenčnimi vprašanji, ki jih je reševal različno: odšel je v mesto in postal delavec, ostal je na zemlji in se prepuščal bolešni črnoglednosti ob prevelikih dajatvah, ali pa je ostal na domačiji in hodil v rudnik ali tovarno.

Seveda so se pri takem razvoju na naših vaseh pojavljali čisto novi materialni in duhovni odnosi, novi ne le zaradi posebnosti takega gospodarskega razvoja, pač pa tudi zaradi sprostitev po petindvajsetletni narodni zapostavljenosti. Leto 45 je bilo torej prelomnica za gospodarski položaj našega človeka, obenem pa tudi duhovni preobrat, ki se je manifestiral v široko zasnovani kulturni akciji in v posameznih kulturniških dejanjih,

ki so ponekod spominjali na čitalništvo. Zanimiva je bila spontana oživitev pevskih zborov, igalskih in raznih drugih skupin — vse v šamosvojih ljubiteljskih okvirjih, sicer brez posebnih umetniških zahtev, le z občutno mero narodne zavesti in svobode. Ugled slovenskega učitelja, ki se je po petindvajsetih letih vrnil v vas, je, zanimivo, skoraj vedno izhajal predvsem iz njegove kulturniške dobre ali slabe žilice.

Ko brskam po pomanjkljivih privatnih arhivih prosvetne dejavnosti domače vasi, ki sicer ne spada v klasičen tip vasi v naši občini, in beležim, se nehote vprašam, kaj je bila značilnost široko zasnovane kulturne akcije. Svoja opažanja sem združil v naslednje ugotovitve:

1. Močne zavesti narodne osvoboditve in z njo združenega kulturnega delovanja ni bilo opaziti le pri tako imenovani laični vaški inteligenci (izraz je v bistvu protisloven, z njim bi označil ljudi z nižješolsko izobrazbo, ki so se že v dobi italijanske okupacije z določeno poglobljenostjo zbirali v raznih kulturnih krožkih, podtalnih ali polilegalnih, katerih center so predstavljala včasih župnišča ali napredne kmečke izbe), pač pa tudi pri ljudeh, ki jim kulturne težnje niso bile ena izmed poglobitvenosti.

2. Učitelja je označevala edinstvena kulturniška vnema, ki sta jo narekovala množično hotenje in nujna potreba.

3. Sodobnih občil (radia, televizije, kina itd.) ni bilo in tako niso mogla vzbujati pri najbolj tvornih dejavnikih manjvrednostnih občutkov, ki so v poznejših letih precej hromili bohotev klasičnih oblik vaše kulture.

4. Center (občina, okraj) je s precejšnjo zavzetostjo spremljal in do neke mere usmerjal razvoj.

Z razpadom nerodno zasnovane kolektivizacije ter z večjo in večjo levitvijo kmečkega življa v proletarijat in iz tega izhajajoče hitro nastale materialne razlike pa je na vasi povojna spontanost prvič zanihala. Zanimiv bi bil statistični prikaz tega pojava. Kljub vsem večjim in manjšim pretresom, ki so bili do neke mere razvojna nujnost, so na naših vaseh prizadevni zanesenjaki gojili kulturo dalje, delno zaradi globoke dojemljivosti osvobođenja, delno iz lastne potrebe, ki je za nekatere vaše ljudi svojevrstna nujna, vredna poglobljene dušeslovne študije. Spontanost, taka ali taka, je pravzaprav značilna za postgigantska obdobja, pa tudi upad takih čustvovanj in dejanj je razumljiv. S postopnim usihanjem spontanosti pa se je vaška kultura v nekem smislu celo poglobljala. To je zanimivo, a razumljivo zaradi hitrega vzpona tistih, ki so se čutili najbolj poklicane, da vodijo vaško kulturno pehanje. Istočasno so se začele pojavljati

ideje »novih oblik«, ki so bile včasih res le puhlo besedičenje, vendar pa hkrati tudi izraz iskrenega reševanja nekaterih zadreg.

Skušal sem označiti, čeprav ne podrobno, naš povojni kulturni vrh. To naj služi za izvajanje nekaterih zaključkov o polpreteklem in sedanjem izživljanju na področju kulture po naših vaseh. Uvodoma sem omenil izumiranje — naj misel sedaj podkrepim z nekaterimi ugotovitvami.

1. Pogostnost prireditve najrazličnejših vrst je močno padla.

2. Pevski zbori so skoraj izginili, razen cerkvenih; pojavljajo pa se manjše instrumentalne skupine brez kakih umetniških zahtev, ki v glavnem suženjsko posnemajo domače ansamble na radiu.

3. Družabno življenje ni — razen nekaterih izjem — na posebno zavirljivi stopnji.

4. Splošni smisel za kulturne vrednote je upadel. (Tudi zaradi nehanja lastnega delovanja in kljub pojavi radia, televizije in ponekod kina.)

Vsako nazorno kopičenje dejstev ima odlike preglednosti, lahko pa zvabi bralca na nevarne čeri posplošitev, ki niso združljive z zapletenostjo človeških teženj in iskanj. Te težnje imajo seveda objektivno rezultanto, ta ni in ne more biti absolutna, če bi jo hoteli določiti, bi prav lahko zdrknili v pristranske domneve in podtikanja. Kljub vsemu shematiziram, tokrat težnje:

1. Naše gorske vasi z nepopolno osemletko, s pretežno kmečkim obeležjem.

Na teh vaseh je nedvomno prisotna težnja po dejavnem kulturnem in družabnem delovanju, posebno pri ljudeh srednje generacije — pri tistih, ki so se še aktivno udeležili NOB. Če je v tej sredini usmerjajoča učiteljeva osebnost, se težnje uresničujejo na svojevrstne posrečene načine: ljudske igre, družabni večeri itd. Trdim, da je kljub splošni intelektualizaciji veliko premalo načrtnih (samo v oklepaju prosvetiteljskih) kulturniških obiskov po teh vaseh, organizirati bi jih morali občinski odbori družbenih organizacij in tako opravičiti svoj občinski status. Če se bežno spomnim nekaterih pogovorov z našimi kmečkimi kulturniki in učitelji, lahko strnem opažanja v zaključek, da so prireditve (kulturne proslave, družabni plesi itd.) skoraj vedno, če ne že določno navdihnjene, pa vsaj vodene od nekoga — največkrat od učitelja.

2. Naše vasi s popolno osemletko, z mešanico, a skoraj pretežno delavskim obeležjem.

Tu je z dejavnim kulturnim življenjem teže, ali točneje teže bi bilo usklajevati različne težnje. Zgoraj sem opisoval sociološko pestrost teh naselij, ki niso več prave vasi. Iz te značilnosti izhajajo številne daljnosežne posledice. Dejavne kulturne težnje se po-

javljajo v različnih smereh, a se malokrat uresničujejo.

a) Kljub navidezni zastarelosti klasičnega vaškega igranja so gledališke ljubiteljske težnje še vedno zelo žive, treba bi jih bilo podpreti — slabo jih podpiramo...

b) Na področju zborovskega petja je pojav izumiranja najočitnejši. Mladina ne poje v organiziranih zborih (nikogar ni, ki bi jih organiziral), čeprav hoče peti, fantje mnogokrat zapojejo v vaški gostilni zelo »neubrano«, zato je to petje precej žalostno. Ponekod imajo upokojenci zbor, ki vsako leto zapoje nekajkrat, največkrat na žalnih svečanostih in pogrebih.

c) Imamo ansamble, ki jih odlikujejo zgoraj navedene odlike in kruhoborstvo.

č) Knjižnice, kolikor so mi dostopni podatki, so v nezavidljivem (vključno slabem finančnem) položaju, čeprav je sla po branju še kako živa med našimi ljudmi.

d) O klubih so sanjali po naših vaseh posamezniki, do ostvaritve ni prišlo zaradi pomanjkanja denarja in prostorov.

e) Ostane torej zgolj moderno, tako imenovano nedejavno kulturno delovanje ob sodobnih občilih. Naj zapazanja ob načinu tega udejstvovanja združim v naslednje: zaradi take in take programske politike (predvsem televizija) se zdrave težnje našega vaškega življa največkrat skvarijo ob neposrečenem popevkarstvu itd., kar vodi v malomeščanske kvalitete, nezdržljive z našim časom.

Zaključek: Težnje so — iskrene, kot vaščan jih spremljam na cestah in kolovozih, za gostilniškim omizjem, na likofih — povsod.

Nekateri od zgoraj naštetih zaključkov imajo seveda korenine v socialnih premikih, ki sem jih že omenjal; na prvo mesto bi postavil masovni odhod ljudi iz gorskih vasi v dolino in preoblikovanje le-teh, pa tudi mnogih tistih, ki so ostali z zemljo, v proletarijat. Ta se je osredotočil v mestu in večjih vaseh, ki so tako spremenile svoje socialno lice in seveda kulturno obeležje ter tako postale po težnjah pestrejše, po rezultatih pa revnejše.

Upad kulturnih dejavnosti je tolikanj specifičen, kolikor izhaja iz osebne duševne krize, ki je nujna ob nedvomno važnem osebnem koraku, kot je odhod s polja v rudnik ali tovarno. Ta prehod je združen seveda z edinstvenim prilagajevanjem pa tudi zavzetostjo za osnovne probleme, ki jih v žargonu imenujemo »eksistenčni«. Tudi menjava okolja je seveda odločilno vplivala, da so se nekatere klasične kulturne potrebe, dotlej že kar nujno združene s prijetno domačnostjo, zamaskirale z lažnim zadovoljevanjem ob modnih, nedomačih novotarijah. Spekter takih specifičnih dejstev, ki slone pogostokrat na dušeslovni osnovi, je izredno pester, za-

nimiv je zato, ker so taka včasih po občutku za kulturo simpatična dejstva skoraj vedno slabo vplivala na kulturniško ljubiteljstvo.

In še nekaj je treba poudariti: organ, ki je nadzoroval in zavestno usmerjal dejavno kulturo naših vasi, ni bil kos specifičnim novim nalogam; ne le zaradi pomanjkanja sredstev, kot se je in se še rado vedno in povsod ponavlja, pač pa tudi zato, ker ni znal prisluhniti novim težnjam in potrebam. Kaj se je skrivalo za tistimi novimi oblikami, ki so prihajale z gromoglasnostjo in jih danes nikjer ni?

Torej, zaradi precejšnjih družbenih premikov — najbistvenejših pri orisu kulturniške situacije današnje vasi, zaradi razširjanja splošnih občil itd. so nastali novi obči odnosi.

Cankar pravi: »Na tebi, na tvojih plečih, na plečih delavca proletarca leži bodočnost slovenskega naroda — naroda proletarca!«

Od tu pa bi morala izhajati tudi vsa prizadevanja in zavzetost. Toda, ali smo kasneje z ustrezno vsebino opravičili naziv Delavsko prosvetna društva, kakor smo pred leti preimenovali prosvetna društva v večjih središčih?

Slednjič hočem poudariti, da načelno nasprotujem novatorstvu za vsako ceno, da pa sem ognjevit pristaš tistih, ki zagovarjajo novo v kulturi na naših vaseh. Če je bodočnost slovenskega naroda v rokah delavca, kot pravi Cankar — smer našega razvoja nam to dokazuje — potem mora biti tudi kultura, izhajajoča iz večjih stvarnih dobrin, njegova najvažnejša lastnina.

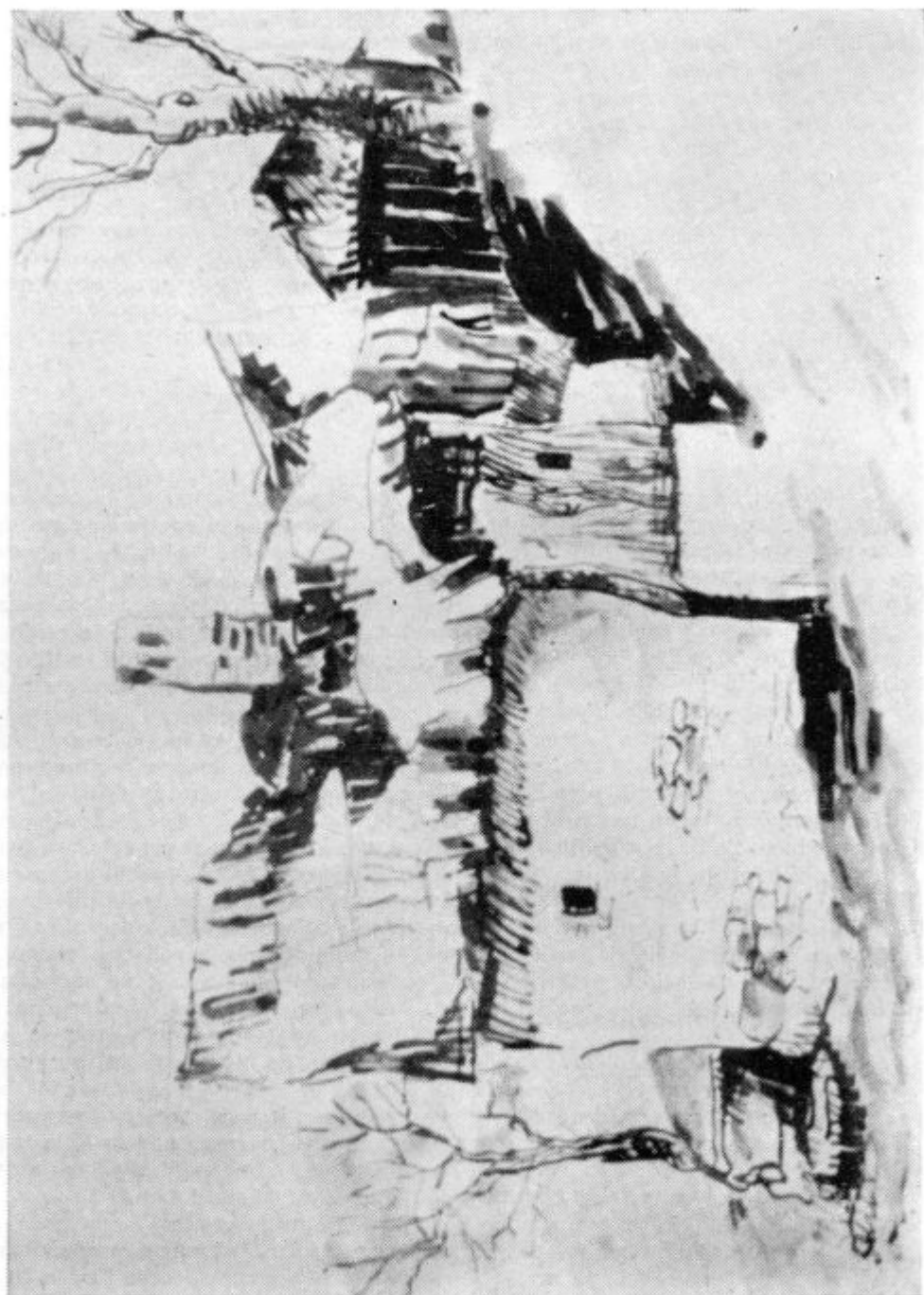
Mnogo stvari je, ki bi jih morali upoštevati pri razširjanju dejavne kulture: poudarek na nacionalni kulturni dediščini in zavesti ter iz nje izhajajoča estetska vzgoja načelo, naj kultura služi pri splošnih naporih za humanizacijo medčloveških odnosov itd. Vsa sodobna občila so lahko le pomagalo pri uresničitvi dolgoročnejših kulturniških načrtov — taka, kot so, seveda ne vedno.

Veličina našega hotenja ne sme zanemariti bede, če pa tako radi poudarjamo blišč. Kultura po naših vaseh je v stalnem izumiranju. Mislim, da nisem samotni trs, če trdim, da kavboji v naših kino dvoranh, ki jih posedujejo večje vasi, ter jokave avstrijske operete le niso ustrezno nadomestilo tistemu, kar sem zgoraj imenoval dejavno kulturno življenje. Razmislimo o tem!

Naj končam z Josipom Vidmarjem, predsednikom SAZU. V letošnji prvomajski številki Dela je na kratko ocenil naše 20-letno hotenje in opozoril na neuspehe v kulturi. Na koncu citira pesnika:

»Po naši zemlji se ozrem,
zgrozim se in oči zaprem.«

»Kako, zakaj je to mogoče? Kaj je z našimi davnimi sanjami?«



Rafko Terpin — Z brega v breg (tuš)

Družbena vloga sorodstva na vasi v preteklosti in danes

Sociologija lokalnih skupnosti — vasi in mest — je pri nas še v povojih. Analiziral bom nekatere sociološke probleme na vasi, predvsem vsebino in intenzivnost stikov med sorodniki ter tiste običaje, ki so bolj ali manj vezani na družino. Za metodo raziskave mi je služil intervju, to je prva stopnja študija in osnova za nadaljnje poglobljeno delo. Poleg vprašanj sem pred odhodom na teren sestavil tudi lestvico sorodstva, ki bo pokazatelj, s katerimi sorodniki se ljudje najbolj družijo.

Lestvica sorodstva:

1. Otroci.
2. Bratje, sestre in njih potomci.
3. Vnuki.
4. Strici, tete in njih potomci.
5. Starši.
6. Stari starši.
7. Sorodniki zakonskega druga.

Na osnovi te lestvice sem raziskoval vpliv stopnje sorodstva na medsebojne stike in vpliv oddaljenosti sorodnikov na pogostost in vsebino stikov.

Izbral sem dve vasi povsem različnega tipa.

1. Tip izoliranih kmetij. Za predstavnika tega tipa sem izbral Srednjo in Gornjo Kanomljo v idrijski občini. Spodnja Kanomlja leži blizu mestnega centra in sem jo izpustil, saj so njeni prebivalci večinoma zaposleni v Tovarni poštstva »22. julij« v Sp. Idriji in v Rudniku živega srebra v Idriji.

Kanomlja leži severovzhodno od Idrije v dolini, ki je dolga približno 14 km in se polagoma dviga od Srednje Kanomlje do Oblakovega vrha. Po dolini je speljana cesta, ki vse tri Kanomlje povezuje v nekako celoto. Zadnja leta vozi skozi dolino tudi delavski avtobus, ki je istočasno redni in šolski. V Srednji Kanomlji imajo osnovno šolo, toda le s štirimi razredi. Ostali šolarji se vozijo v Sp. Idrijo. Ob cesti teče Kanomljica, na obeh straneh pa so strmi hribi, hiše stoje ob cesti in pa visoko v hribih ter je do njih precej težko priti.

2. Tip gručaste vasi. Kanalski vrh, ki leži vzhodno od Kanala, mi je služil za tip gručaste vasi. Leži na levem bregu Soče visoko nad Kanalom, tako da ima podobno kot Kanomlja značaj hribovske vasi. Še tik pred vojno je imel nad 300 prebivalcev, danes jih ima samo okrog 70. Od Kanala je oddaljen uro hoda. Vse hiše stoje skupaj. Polja so izven vasi.

Za oba kraja je značilno, da sta močno depopulacijskega tipa in torej hitro spreminjata svojo družbeno strukturo. S tem pa izginjajo še običaji in vraže. V vasi prodirajo komunikacijska sredstva — radio, časopisi, televizija — ki so vzrok naglemu izumiranju starih običajev, so pa tudi vzrok integracije vasi v široko lokalno skupnost — v komuno. Danes je naša vas na prehodni stopnji in nimamo veliko časa, da raziščemo vso njeno problematiko, ki je za sociologa in etnologa zanimiva, ker tvori velik del celotne družbe.

Običaji in vsebina stikov med sorodniki nekoč

Kmečka družina je bila še pred vojno tako po strukturi kakor po številčnosti precej različna od današnje. Poleg staršev in otrok so živeli v družinski skupnosti še stari starši in pogostokrat tudi kdo od sorodnikov, kot n. pr. gospodarjeva sestra, ki se ni poročila in zato ni imela kam iti. Gospodarju je bilo to po volji, saj ji ni izplačal njenega deleža in je delala doma. Tako ji lahko pripišemo vlogo hišne dekle. Razen teh so bili še hišni posli, ki so opravljali dela v hiši, in kmečki posli, ki so delali v hlevu, na polju in v gozdu.

Za posle je značilno, da so živeli skupno z ostalimi v hišni skupnosti in navadno niso bili poročeni. Gospodarju so dali vso delovno silo v najem, sami pa so zato dobivali hrano, obleko, stanovanje in včasih nekaj denarja. Tako družino bi lahko imenovali veliko družino s patriarhalnimi odnosi, kajti oče je bil gospodar vsega in vseh. Celotni otroci so bili do njega v čisto delovnih odnosih toliko časa, dokler jim ni izročil posestva, kar pa se je zgodilo ob sinovi poroki ali ob očetovi smrti.

Zemlja je bila visoko cenjena, saj je bila edini vir za preživetje. Tako so se sorodniki med seboj cenili le po velikosti posestva. Bolj ko je bil nekdo bogat, bolj so hoteli imeti stike z njim. Medtem pa bogat kmet večkrat revnih sorodnikov ni hotel poznati, saj jim je moral vedno le pomagati in posojati. Zgodilo se je celo, da je, ko si ga vprašal, kdo mu je najbližji sosed, omenil najbližjega bogatega kmeta, čeprav so vmes stanovali revni bajtarji. To je povzročalo veliko zavisti in sporov med sorodniki — kar so navajali predvsem ljudje v Kanomlji.

Sama številčnost družine — 10 otrok in več — je seveda pogojevala tudi številčnost sorodnikov. Le-ti so se pogostoma shajali — posebno ob raznih cerkvenih in družinskih praznikih. Takrat so prihajali domov tudi otroci, ki so služili v sosednjih vaseh pri bogatih kmetih — ki so bili pogostoma njihovih sorodniki. Otroci so dobili nekaj prostih dni, da so lahko dalj časa ostali doma. S seboj so prinesli darila za vso družino. Ob večerih so se pomenkovali o novicah na vasi in v svetu, ali pa so z drugimi fanti peli podoknice.

Žegnanje je bilo predvsem družinski praznik. Takrat so domači priredili obilno gostijo in nanjo povabili celo sorodnike iz oddaljenih krajev. To gostijo imenujejo v Kanomlji žegnanje, kar izhaja od nemške besede Segen — na Kanalskem vrhu pa opasilnica, ker je bilo tam v navadi, da so takrat cerkev okrasili s svečami.

Ob družinskih praznikih — na Kanalskem vrhu so bili trije letno — so se nekoč najprej zbirali vsi sorodniki, potem le še ožja družina, danes pa se ob teh praznikih sorodniki nič več ne sestajajo.

Običaji si sledijo od rojstva do smrti in tvorijo skupaj z odnosi med posamezniki, igrami in plesi ljudsko družbeno življenje in kulturo. V vseh teh oblikah je posameznik navezan na svojo okolico, ki ga sili, da se ravna po usta-

ljenih navadah. Šege izvaja navadno več ljudi in le-te urejujejo odnose med družbo in posameznikom; mnogokrat nadomeščajo zakone in javne uredbe. Šege delimo v: **letne**, ki spremljajo pomembne dneve — praznike; **gospodarske**, ki spremljajo delo doma ali na polju, in **družinske**, ki spremljajo dogodke v človekovem življenju in je njih prizorišče predvsem družina. Ker obravnavam družino, se bom omejil na družinske šege.

Šege ob rojstvu

Znane so vraže, ki svariijo še nosečo žensko pred različnimi napakami, ki bi lahko škodovala otrokovemu zdravju in življenju. Tako pravijo, da se mora noseča žena izogibati mrtvih živali, ne sme ubijati perutnine — ker lahko rodi mrtvega otroka. V mlin ne sme nesti, ker bo otrok gluha, zajca ne sme videti, ker bo otrok dobil zajčjo ustnico. Skratka — ljudsko mnenje priporoča čim bolj zdravo življenje, da bodo tudi potomci zdravi in krepki.

Ob porodu so skušali zavarovati tako ženo kot otroka na ta način, da so ju izolirali od okolja. Še do danes se je ohranila navada, da zastirajo ob rojstvu okna v sobi. Živ je tudi še spomin na sojenice, ki prerokujejo otroku ob rojstvu njegovo usodo. Sami pa so skušali vplivati na otrokovo usodo tako, da so polagali zraven njega razne predmete, kot n. pr. knjige, da bo učen, denar, da bo bogat in srečen, ali pa rožni venec, da bo pobožen.

Otrokom na različne načine pripovedujejo, od kod je prišel novorojenec. Pravijo jim, da ga je prinesla štorklja ali da so ga kupili (Kanomlja). Na Kanalskem vrhu pripovedujejo otrokom, da so novorojenca dobili v zelju.

V javnost stopi novorojenec s krstom, zato so mnoge šege v zvezi s krstom sprejemnega značaja. Družbo zunaj družine predstavljajo botri — kot jih imenujejo v Kanomlji — ali nunci, nune, kot jim pravijo na Kanalskem vrhu. Včasih so naprosili več botrov, ki so ponavadi bili sorodniki, danes se v Kanomlji ne ozirajo več na to, medtem ko na Kanalskem vrhu še večinoma izbirajo botre po sorodniški liniji. Danes naprosijo le enega ali kvečjemu dva botra, ki pa nimata več takega pomena kot prej. Nekoč je bil boter zelo spoštovan, tako da je bil navadno celo na poroki za starešino, kar se danes zgodi le izjemoma.

Šege ob poroki

V veljavi je bilo nepisano pravilo, da so se ob poroki zbrali vsi sorodniki. Zenin in nevesta sta hodila vabit vsak svoje sorodnike. Priče so navadno izbirali med sorodniki ali prijatelji, kar je še danes v navadi. Prej je bil tudi običaj, da so se sedem dni po poroki še enkrat zbrali ožji sorodniki na majhno gostijo.

Šege ob smrti

Ob smrti v družini so klicali sorodnike in znanke sami domači, ali pa so poslali druge, ki so jim pravili vabovci. Večkrat je šele ob očetovi smrti najstarejši sin podedoval posestvo. V obeh vaseh se je še do danes ohranilo pravilo, naj se zberejo sorodniki ob smrti doma in da o pokojniku ne smejo govoriti slabo. Sedmine in njihov prvotni namen, da bi družile mrtve z živimi, pa so čisto izginile.

Običaji in vsebina stikov med sorodniki danes

Življenje na vasi se je zadnjih dvajset let močno spremenilo. Eden od glavnih vzrokov je tudi preusmeritev iz agrarnega gospodarstva v

industrijsko gospodarstvo. To je privedlo do strukturne spremembe vasi in njene osnovne celice družine. Medtem ko so bile v preteklosti vasi agrarno prenaseljene, je danes obratno — primanjkuje delovne sile. Bajtarji in ostali, ki so včasih služili pri bogatih in srednjih kmetih za hlapce in dekle, se danes raje zaposlujejo v industriji, posebno ker niso tako navežani na zemljo kot srednji in veliki kmetje. Močno se je spremenila družina. Sestavljena je večinoma le iz staršev in otrok, tu in tam so še stari starši. Bistveno se je spremenilo tudi število družinskih članov. Mladi zakonci imajo danes le po dva in redkeje po več otrok. Družina je tako postala konjugalna. Pomanjkanje delovne sile pa je privedlo do propada velikih kmetij, ker jih ožja družina ne more obdelovati. Posebno velik problem je pomanjkanje delovne sile v Kanomlji, kjer so kmetije oddaljene druga od druge pol ure hoda in več, kjer si niti ne morejo pomagati med sosedi zaradi prostorske distance. Ekstremni pa so primeri osamljenih kmetij, kjer žive le po dva ali samo en član družine. Kot primer naj navedem osamljeno kmetijo v Srednji Kanomlji, kjer kmet Velikajne živi sam — star je 54 let in poseduje 35 ha zemlje. Zemljo obdeluje večinoma sam, a obdela komaj polovico polj in njiv. Poleg tega skrbi še za 6 glav živine, tako da nima časa popraviti hiše, ki je že skoraj brez strehe in se bo kmalu podrla. Preseliti se ne mara, ker ga delo na kmetiji veseli, pa tudi nima kam iti.

Tako stanje je privedlo do nestabilnosti, tako malih kot velikih kmetov in je razlike med njimi zmanjšalo ali celo popolnoma zabrisalo. Tudi odnosi v družini so se spremenili, predvsem odnos staršev do otrok. Starši bolj kot prej poslušajo otroke glede dela in raznih novosti v zvezi z njim, saj bi storili vse, samo da bi jih zadržali doma. Otroci pa vedno bolj silijo iz vasi v mesto za lažjim in bolj plačanim delom. Doma jih zadržuje le še moralna dolžnost do staršev! Torej jih ne zadržuje več zemlja kot nekoč, saj je danes v obeh vaseh skoraj brez vrednosti. Spremenila se je tudi starostna struktura družine in je mnogo starejša kot v preteklosti, saj mladi prej ali slej odidejo v mesto, doma ostanejo le starši in mlajši otroci. Ti tudi težje opravljajo delo na kmetiji in to spet vodi v propad kmetij gorskega tipa.

Vse to je bilo vzrok, da so se življenje na vasi in odnosi med ljudmi docela spremenili. Sorodniki se le še bolj redko sestajajo, če so si sosedi, pa si bolj pomagajo med seboj kot včasih, saj se dobro zavedajo, da je njihov položaj precej nestabilen. Stare šege hitro izginjajo, saj jih mestne navade in komunikacijska sredstva močno izpodrivajo. Ostajajo le v spominih starejših ljudi.

Če primerjamo stike med sorodniki na Kanalskem vrhu s stiki v Kanomlji, vidimo, da imajo na Kanalskem vrhu bolj živahne stike, deloma zato, ker so številnejši, deloma zaradi tega, ker stanujejo blizu skupaj. Na Kanalskem vrhu imajo precej močne stike tudi s sorodniki, ki žive izven vasi. Ti jim pridejo večkrat pomagat ali pa pošljejo k njim otroke na počitnice. Razen tega se pogostoma sestajajo za razne praznike, v novejšem času predvsem za 1. maj, ko pridejo vsi domov. Zato so tudi odnosi med sorodniki na Kanalskem vrhu boljši kot v Kanomlji, saj so na vprašanje, kdo bi jim prvi pomagal v sili, odgovorili na Kanalskem vrhu od 7 kar 4, da sorodniki, medtem ko v Kanomlji le 2 od 12. Na Kanalskem vrhu so se že bolj navadili, da otroci odhajajo, saj jih je večina

bila za to, naj se otroci preselijo v mesto, ker je tam bolje. V Kanomlji pa so sicer priznali, da bi bilo bolje za otroke, če se preselijo, toda tega jim ne bi dovolili. Sprašujejo se namreč, kaj bo potem z njimi — starši. Na Kanalskem vrhu so se tudi bolj navadili na razne novosti, ki jih prinašajo otroci in drugi sorodniki; veliko jih hodi namreč delat v Kanal in Anhovo, pa tudi v staro Gorico z dovoljenjem za obmejni prehod.

V Kanomlji pa ima veliko vlogo ravno prostorska distanca. Prometa po cesti je zelo malo. Ljudje so od življenja v mestu še precej izolirani, posebno osamljene kmetije. Zato so stiki med sorodniki slabši.

Stiki med sorodniki po stopnji sorodstva

Kot dokaz za slabe stike med sorodniki v Kanomlji lahko rabimo lestvico sorodstva in jo primerjamo z enako lestvico, ki prikazuje stike med sorodniki na Kanalskem vrhu. Kljub majhnemu številu intervjuvanih so razlike precej dobro vidne.

Stiki med sorodniki v Kanomlji

Lestvica sorodstva	Štev. sorodnikov	Slabi stiki	Dobri stiki
1. Otroci	5	1	4
2. Bratje, sestre in njih potomci	11	7	2
3. Vnuki			
4. Strici, tete in njih potomci	38	31	7
5. Starši	1	1	
6. Stari starši			
7. Sorodniki zakonskega druga	5	5	

Stiki med sorodniki na Kanalskem vrhu

1. Otroci	1		1
2. Bratje, sestre in njih potomci	4		4
3. Vnuki			
4. Strici, tete in njih potomstvo	14	6	8
5. Starši			
6. Stari starši	1		1
7. Sorodniki zakonskega druga	1		1

Iz prve tabele je razvidno, da so stiki med sorodniki, in to ožjimi, precej slabi. Posebno je to vidno pri stikih med brati in sestrami. Drugega vzroka verjetno ni kot velika prostorska distanca, saj so stiki v drugi tabeli, ki prikazujejo povezanost med brati in sestrami in njih potomci na Kanalskem vrhu, zelo močni. To velja tudi za stike med sorodniki 4. stopnje. V Kanomlji so intervjuvani z 31 sorodniki 4. stopnje od skupno 38 v slabih stikih. Drugače na Kanalskem vrhu. Intervjuvani imajo z 8 dobre stike, s 6 slabe, kar je za to stopnjo sorodstva kar dobro. Ostalih stopenj med seboj ne moremo primerjati, ker so številke prenizke. Ugotovimo lahko le še, da je povezanost z otroki precej močna, kar pa je logično in tu niti prostorska distanca nima večjega vpliva.

Podobni tabeli sem sestavil za stike s sorodniki izven kraja.

Sorodniki v Kanomlji — sorodniki izven kraja

Lestvica sorodstva	Slabi stiki	Dobri stiki
1. Otroci		
2. Bratje, sestre in njih potomci	8	4
3. Vnuki		
4. Strici, tete in njih potomci	17	3
5. Starši		
6. Stari starši		
7. Sorodniki zakonskega druga		1

Podobno sliko nam dajeta obe tabeli za Kanomljo in Kanalski vrh. Le tabela za Kanalski vrh nas preseneča v tem, da so stiki s sorodniki izven kraja zelo dobri. Tukaj torej tudi prostorska distanca — kolikor smemo sklepati pri tako majhnem številu — nima velikega pomena.

Sorodniki na Kanalskem vrhu — sorodniki izven kraja

1. Otroci		2
2. Bratje, sestre in njih potomci	5	4
3. Vnuki		
4. Strici, tete in njih potomci	2	13
5. Starši		
6. Stari starši		
7. Sorodniki zakonskega druga		5

Iz tabele je razvidno, da so stiki s sorodniki 4. stopnje in s sorodniki 7. stopnje kljub prostorski distanci zelo močni. Spraševal sem tudi, koliko se spominjajo svojih prednikov, pa se jih veliko ni spomnilo niti starih staršev, niti niso slišali veliko govoriti o njih — Kanalski vrh. Obratno so se v Kanomlji kar dobro spominjali starih staršev — dva sta slišala govoriti o svojih prastarših.

Vsebina stikov s sorodniki v kraju

	Kanomlja	Kanalski vrh	Skupaj
Pomagajo delati	5	8	13
Posojajo voz, orodje, vola	2	10	12
Dobe se ob smrti, poroki	7	6	13
Obiski	2	5	7
Ni stikov	4	1	5

Vsebina stikov s sorodniki izven kraja

	Kanomlja	Kanalski vrh	Skupaj
Pomagajo delati		12	12
Obiski	6	16	22
Redno dopisovanje	1		1
Voščila	3	2	5
Pridejo domov ob smrti	6	5	11

Vsebina stikov nam kaže, da so danes omejeni le na najnujnejše: domov prihajajo le ob smrti v družini, obiskujejo se malo, dopisujejo pa le ob praznikih. Po drugi strani pa vidimo, da si precej pomagajo med seboj v kraju, na

Kanalskem vrhu celo izven kraja. Razvijajo ne- kakšne kooperativne oblike dela — brez pla- čila. Velja namreč nekakšno nepisano pravilo, da si usluge vračajo le z delom. Vse je stvar dogovora.

Na Kanalskem vrhu povrnejo sorodnikom, ki pridejo pomagat izven kraja, s pridelki ali z drvmi. Vse to nam kaže, da si ljudje pomagajo na vse mogoče načine in da je tako tudi manj sporov med sorodniki kot nekoč. Od vseh inter- vjuvanih jih je bilo le pet v slabih odnosih s sorodniki.

Za drugo kooperativno obliko lahko štejemo sposojanje orodja in živali. Zasledimo jo samo na Kanalskem vrhu. V Kanomlji te oblike ni že zaradi tega, ker so kmetije oddaljene druga od druge in so tako prisiljene imeti tako živino kot orodje.

Na koncu bi opozoril še na problem starih ljudi, ki se kaže predvsem v Kanomlji. Na osam- ljenih kmetijah živi veliko starčkov, ki ne mo- rejo opravljati niti najnujnejših del. Nekateri so v tako slabem položaju, da nujno rabijo osebnega nega. V domove onemoglih nočejo iti — kolikor jih sploh lahko sprejmejo. K sorodni- kom v mesto pa danes le redki lahko gredo, ker je tam že tako stanovanjska stiska. Problem bo vedno bolj aktualen, saj Kanomlja nima posebnih gospodarskih perspektiv in je večina kmetij obsojena prej ali slej na propad. Gozdove pa lahko urejuje manjše število ljudi.

Boljši je položaj na Kanalskem vrhu, ki ima lepo lego — veliko ravnine. Zemlja je rodo- vitna in pašniki so zelo dobri. Ljudje so bolj povezani v skupnost in eden od vzrokov za to je vsekakor prostorska bližina, ki pogojuje tudi neformalne kooperativne oblike.

Vsekakor pa vseh procesov znotraj družine in vasi ne smemo šteti samo za negativne, saj so s stališča komune največkrat integracijski. Paziti moramo le, da ne bodo preveč boleči, ne samo kar se tiče gospodarske politike, ampak tudi ljudi!

Literatura:

Vilko Novak: Slovenska ljudska kultura

Marija Jagodic: Narodopisna podoba Mengša in okolice

Sergij Vilfan: Pravna zgodovina Slovencev

Vinko Möderndorfer: Slovenska vas na Dolenj- skem

Alojzij Finžgar: Dedno pravo Jugoslavije

Zdravko Mlinar: Integracija lokalnih zajednica — Bilten 2

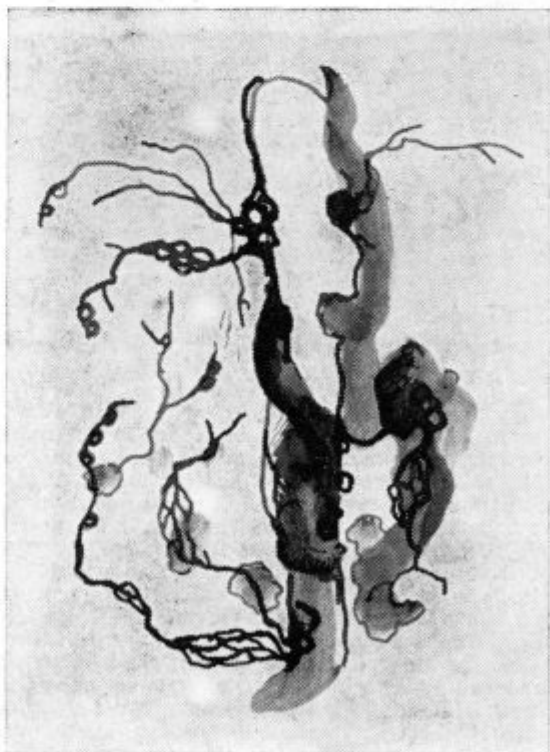
Matija Golob: Integraciona i dezintegraciona problematika male lokalne zajednice — Bil- ten 3

Zapiski iz predavanj sociologije lokalne skup- nosti pri Zdravku Mlinarju.

Rendez-vous s satanom

Zvečer so rekli,
da sem pijan,
zato sem sanjal o satanu,
ki grabi mojega otroka.
In naenkrat se mi zazdi,
da sem sredi gozda.
Mesec je krvav
in drevesa srkajo njegovo kri.
Vsi, vsi so rdeči;
tudi hudič.
Potem se satan približa mojim ušesom
in zakriči,
da bi nihče ne slišal;
tudi mrtvi bog je rdeč.
Potem vztrepeta
med krvavečim drevjem
brezbarvni grm,
da hoče, hoče,
dokončno hoče biti nič,
zato mu krvaveča drevesa
iztaknejo oči,
kajti krvaveči mesec
ne prenese upora
proti sebi.

Emil Miklavčič



Razvoj zgornjega aniza vzhodno od Idrije

Eden najvažnejših strukturnih elementov na Idrijskem je srednje triadna, **wengenska kotno erozijska diskordanca**, ki je posledica močne ladinske tektonike. Tektonski premiki so povzročili razkosavanje terena ter dviganje posameznih kamninskih blokov nad erozijsko bazo (Rakovec 1946). Ker dviganje in tudi spuščanje blokov nazaj pod morsko gladino ni bilo enakomerno, erozija ni odstranila povsod enake debeline kamnin. Na površju so se torej pokazale kamnine različnih starosti. Tako so bile odložene wengenske kamnine diskordantno na združljene mendolske dolomite, werfenske ali celo paleozojske-permske plasti (Mlakar 1964).

Hkrati s premikanjem terena je prišlo v wengenu do silnih vulkanskih izbruhov. Na to opozarjajo vulkanske kamnine, porfirji in ortofirji na Cerkljanskem in na Vojskem. Pogostni so tudi tufi, ki jih je veliko tudi v neposredni bližini Idrije.

Geologi so dokazali, da je prav wengenski vulkanizem odprl pot rудonosnim raztopinam, ki so oplemenitile ali pa popolnoma nadomestile s cinabaritom nekatere starejše kamnine.

Vzhodno od Idrije na pobočju Kovačevega rovta, od rudniške topilnice pa vse do Jeličnega vrha ležijo wengenske kamnine diskordantno na erodiranem površju kamnin anizične stopnje srednje triade.

Wengenski skladi so se zaradi intenzivne denudacije terena razvili v glavnem klastično. Podlaga wengenski seriji kamnin so za Idrijo tako značilni sklonca (skalniški) glinasti in bituminozni skrilavci, laporji in peščenjaki. Tem sledi mogočen kompleks konglomeratov, nad njimi pa peščenjaki, skrilavci, laporji, apnenci in končno tufi s plastmi roženca.

Pravo nasprotje zelo razgibanim sedimentacijskim pogojem v wengenu, v katerih so se odlagale litološko zelo pisane kamnine, so bili pogoji sedimentacije v **anizu**. Celotna anizična stopnja je razvita zelo monotonno in jo sestavlja skoraj izključno mendolski dolomit, ki se vleče v spodnjem delu Idrije čez Idrijco v zelo širokem pasu. Nad Pod gorami se pas precej zoži in se ponovno razširi nad jaškom Pravica. V Ljubevču je dolomit tektonsko prekinjen in se nadaljuje na pobočju Jeličnega vrha. Mendolski dolomit je zaradi svoje drobljivosti zelo primeren za posipanje in vsi kamnolomi ob cesti Idrija—Kovačev rovt so v tem dolomitu.

Mendolski dolomit je siv, slabo zrnat in je neplastovit, a njegove prave debeline ne moremo določiti; je tektonsko močno zdrobljen in pogosto se pojavlja kot milonit.

Pri zasledovanju kontaktov aniz — wengen sem opazil, da prehaja ponekod (Zaspana grapa, pod Kumrom) tipičen, siv mendolski dolomit v zelo fine popolnoma dolomitne breče z enako paralelepipedno kroitvijo, kot jo imajo dolomiti. Breče so navzgor vedno bolj grobe, vendar so vseskozi enako dobro kompaktne. Prevladujejo od nekaj milimetrov pa do par centimetrov veliki odlomki, ki so petrografsko vsi enaki in se v ničemer ne razlikujejo od spodaj ležečega mendolskega dolomita. Od veziva, ki je tudi dolomitno, se ločijo le po temnejši barvi.

Nastanek teh po materialu popolnoma homogenih breč si lahko razlagamo tako, da so bili že po odložitvi mendolskega dolomita posamezni bloki za kratek čas dvignjeni iznad plitvega morja ter presedimentirani v bližnje morje.

Tik pod erozijsko diskordanco leži v Zaspani grapi **sekundarno močno bituminizirana leča dolomitne breče in dolomita** debeline od 1 do 1,5 metra. Značaj luknjičave kaže, da so nastale pod vplivom atmosferilij, ko je bil teren še dvignjen nad erozijsko bazo. Voda je korodirala predvsem vezivo, ki je bilo očitno manj odporno, tako da so se ohranili le nezaobljeni dolomitni delci. Kasneje je bilo to fosilno površje spuščeno pod morsko gladino. Na luknjičavi podlagi so se začeli odlagati sklonca skrilavci in luknjice so se napolnile s temno bituminozno in glineno substanco. V nižjih delih luknjičavih breč, kamor voda ni mogla prinašati glinenih in bituminoznih snovi, pa sem opazil, da so se v luknjičah razvili lepi dolomitni kristali.

V levem pobočju nad Logarčeno grapo sicer luknjičavega dolomita in breč nisem našel, pač pa lečo **primarno močno bituminiziranega, zdrobljenega mendolskega dolomita**, ki se jasno razlikuje od ostalega — svetlo sivega. Na svežem odlomku je ta dolomit skoraj popolnoma črn; na prepereli površini pa je temno-rdečkasto siv.

Breče so neplastovite. Njih prave debeline ne moremo določiti. Nastopajo le v obliki erozijskih leč in torej niso ohranjene v vseh profilih. Opazil sem jih v Zaspani grapi, kjer so debele več kot 10 metrov, pod Kumrom, v Logarčni grapi in tudi pod Kovačevim rovtom. V ostalih pregledanih profilih vzhodno od Idrije jih nisem našel, ker so bile verjetno erodirane ali pa niso bile niti odložene.

Fosilnih ostankov se zaenkrat v brečah še ni posrečilo najti, vendar jih že po stratigrafskem položaju, predvsem pa po litoloških značilnostih moramo prišteti še med anizične sedimente. Po podatkih starejših avtorjev se ne da ugotoviti, ali so anizične breče že poznali ali ne, predvsem zato, ker mendolskega dolomita niso posebej izločali.

Lipold (Lipold 1874) omenja dolomite in breče v okviru »guttensteinske serije«. Kasnejše raziskave so pokazale, da na lokalitetah (Zemlja, Cerin, Tičnica), ki jih omenja Lipold, ni kamnin anizične starosti in so omenjene breče wengenske starosti in leže neposredno na zgornje werfenskih dolomitih.

Kossmat, ki je teren vzhodno od Idrije že zelo dobro poznal, meni, da obsega razvoj »školjkovitega apnenca« (muschelkalk) še celotno konglomeratno serijo (Kossmat 1898, 1910), ki jo pa danes prištevamo že wengenu. V okviru tega razvoja omenja tudi dolomite in breče, ki jih pa posebej ne izdvaja.

Kasneje se, kolikor mi je znano, ni nihče več posebej ukvarjal s problemom obstoja anizičnih breč v neposredni okolici Idrije.

Najdba anizičnih breč je zanimiva iz dveh razlogov. Kaže nam na to, da je bila proti koncu aniza **prekinjena mirna sedimentacija** dolomitov in so se že začela tudi na našem ozemlju **manjša premikanja terena**. Po drugi strani pa nam erozijske leče luknjičave, bituminizirane breče in

dolomita zelo lepo nakazujejo fosilno površje in s tem tudi točno določajo, do kam je segla wengenska erozijska diskordanca.

LITERATURA:

Kossmat F., 1898:

Die Triasbildungen der Umgebung von Idria und Gereuth Verh., st. 86—104, Wien.

Kossmat F., 1910:

Erläuterungen zur Geologischen Karte Bischoflok und Idrija. K. k. Geologisch Reichsanstalt. Wien.

Lipold, M. V., 1874:

Erläuterungen zur geologischen Karte der Umgebung von Idria in Krain; Jb. Geol. R. A., Wien.

Mrak I., 1964:

Vloga postrudne tektonike pri iskanju novih orudnenih con na območju Idrije. Rudarstko-metalurški zbornik št. 1, str. 20—25; Ljubljana.

Rakovec J., 1946:

Triadni vulkanizem na Slovenskem. Geografski vestnik 18, str. 139—171; Ljubljana.

Andrej Mažgon:

Telesna kultura v idrijski občini

Šolska telesna vzgoja

Slovenci še nimamo domače opredelitve pojma »telesna vzgoja«. Ker pa poznamo njene elemente oziroma značilnosti, lahko tvegamo poizkus naše opredelitve.

Telesna vzgoja je specifično in integralno področje splošnega vzgojnega sistema, izhodišče, ki naj posreduje človeku, da postane v okviru družbenih razmer ter splošne kulture — telesnokulturen, se pravi, da zavestno skrbi za telesno plat svojega življenja tako kot za vse ostale, kar skupaj tvori pojem kulturnega človeka.

Povsod je začetek tisti, od česar zavisi ves nadaljnji potek, zato je športni začetek — šolski šport — temelj, na katerem raste vsa nadaljnja kultura. Tako govorimo in pišemo, toda praksa kaže, da pri tem v glavnem tudi ostajamo. Dejstvo je, da vprašanje telesne vzgoje na šolah še danes ni rešeno.

Rezultati pregledov šoloobveznih otrok so zaskrbljujoči. Na zasedanju prosvetno kulturnega zbora SR Slovenije je tovarš Bojan Polak dejal: »Na podlagi ocene, ki temelji na zdravstvenih pregledih učencev nekaterih osnovnih šol naše republike, ima manjše ali večje telesne okvare 30 do 40 % učencev, zadovoljivo pa je razvitih le približno 40 %. V povprečju je bilo v naši republiki porabljen za enega učenca 116,18 dinarjev.«

Za starše v Idriji so zanimivi biometrični podatki; dobil sem jih v šolski ambulanti in veljajo za leto 1964. Pregledani so bili trije prvi, trije tretji, štirje peti in štirje osmi razredi idrijske osemletke. Rezultati so porazni, a realen odsev stanja telesne kulture v mestu. Od skupno 440 pregledanih učencev jih ima 173 slabo držo, na hrbtenici so značene deformacije pri 170 učencih, fizičnih

deformacij stopal (ploske noge) je 220. Diagram za vsak razred posebej gre od prvega razreda naprej strmo navzgor, kar priča, da je pomanjkljiva šolska telesna vzgoja »glavni krivec« za slab telesni razvoj. Navedene številke jasno govorijo, da smo izpustili iz rok nekaj generacij. Dovolite, da uporabim prišodobo: mlado drevo se rado upogne; ko je starejše, se le težka uravna. Prav tako je z učenci.

Na naših šolah imamo že mnogo šolskih športnih društev. V duhu šolske reforme so sestavni del šole kot katerakoli druga oblika svobodne dejavnosti. Učence navajajo na samostojno delo in razvijanje lastne ustvarjalnosti.

Društvo je stvar mladine; sama ga upravlja. Edina pomoč je strokovno tehnična pomoč. Če bi na idrijski gimnaziji Jurija Vege povprašali, kako ŠSD Merkur pomagajo družbeno športne organizacije, bi prav gotovo ne bili zadovoljni z odgovorom. Tu zijajo prepadi in treba bo več sodelovanja, če želimo uspeti, saj so ŠSD temelj, iz katerega se razvija vsa naša telesna kultura. Skrb za njihov pravilni razvoj je tudi stvar ObZTK.

Glavni pobudniki za ustanavljanje ŠSD so bili predstavniki našega kvalitetnega športa. V njih vidijo izhod iz ožine. Seveda pa to ni edini motiv. Mladina v ŠSD še ne predstavlja dokočno vzgojenih ljudi, zato mora biti deležna vzgojnega vpliva tudi takrat, kadar sama uravnava svoje delo.

Samostojno upravljanje pa uvaja mladega človeka na samostojnost upravljanja v kasnejšem življenju in tudi za kolektivno ustvarjanje.

Tekma zasluži našo posebno pozornost, ker razvija samozavest, odkriva in opozarja na

najrazličnejše napake, spodbuja k vztrajnosti, uči pravilno prenašati poraze in uspehe itd. Na tekmovanju pride do polnega izraza zahteva razvijajočega se človeka po uveljavljanju. Pri tem opazujemo in popravljamo surovost, neobvladane, nespoštovanje pravil igre, skratka celo vrsto stvari, ki lahko pokvarijo človekov značaj.

Tekmovanje mora biti načrtno in vsklajeno z vzgojnimi smotri. Mladino razporedimo po starostnih stopnjah. V občinskem merilu se organizirajo tekme med šolami.

V času zimskih in letnih šolskih počitnic lahko organiziramo smučarske tečaje, plavalne tečaje, taborjenja in podobno. Lep korak naprej v iskanju novih, boljših oblik šolske telesne vzgoje so naredili v Ljubljani. Vsi šesti razredi ljubljanskih osemletk gredo pozimi v času rednega pouka obvezno za teden dni na smučanje, poleti pa na morje.

Sam sem letos kot vaditelj smučanja ene izmed osemletk sodeloval na smučarskem tečaju v Gorjah pri Bledu. Cel razred se je z učitelji vred preselil na deželo. Učenci so dopoldne obvezno smučali, popoldne pa je bilo obvezno prosto smučanje. Vsak dan so imeli učno uro za ponavljanje šolske učne snovi. Trikrat smo naredili izlet v naravo. Učitelj biologije je imel polne roke dela, saj je otroke zanimalo vse — od dreves in lišajev do prelepih domačih gorenjskih hiš. Nekateri so prvič v življenju videli domačo živino. Ideja »šole v naravi«, kot imenujemo to obliko, je tako v praksi uspela. Otroci so se zagoreli, polni novih moči in vtisov veselo vračali domov. Odkrili smo jim novo vrednoto gibanja, ki bo sčasoma postala stalna in ena izmed oblikovalcev njihove osebnosti.

Koristno bi bilo poskusiti s »šolo v naravi« tudi v Idriji. Kadar gre za zdravje otrok, takrat ne bi smeli skopariti s finančnimi sredstvi. Potrebno je le, da se pristojni pogovorijo o tem.

Šolski šport ni področje, kjer bi se lahko uveljavili le fizično sposobni, telesno slabši pa bi stopili v ozadje. Tak način dela pomeni diskriminacijo nad fizično slabšim. Podobno, kot če bi puščali ob strani manj nadarjene učence in se posvečali samo tistim, ki se dvigajo nad povprečje.

Do tekmovanja imajo pravico vsi dijaki, učiteljeva dolžnost pa je, da se pobriga in uredi stvari pedagoško pravilno.

Kadri

Kadri so pogoj za razvoj telesne kulture. Sedanje stanje naše telesne kulture je zelo zaskrbljujoče. To se bo še stopnjevalo zaradi hitrih sprememb ekonomsko socialne strukture naše družbe. Standard delovnih ljudi raste, zato so potrebe po kadrih in objektih na

področju telesne kulture daleč večje kot kdajkoli prej, skrb in sredstva za to važno človekovo področje pa vse manjša.

Po nepopolnih podatkih in analizah potrebujemo v naši republiki najmanj okoli 500 telesno kulturnih strokovnjakov; 350 pedagogov za potrebe šol in 150 profesionalnih, visoko kvalificiranih strokovnjakov predvsem za kvaliteten šport, za rekreacijo in invalidski šport.

Če po upoštevanju v perspektivi tudi nove oblike dela, kot so merjenje razvoja in zmogljivosti otrok, delo na preventivni in korektivni gimnastiki, dalje delo v šolskih in izvenšolskih športnih društvih ipd., potem so številčne potrebe kadrov še večje.

V Idriji nismo posvetili dovolj pozornosti kadrovski politiki. Trenutno potrebujemo 7 strokovnjakov: štiri na osemletki, dva na gimnaziji in enega na ObZTK. Imamo pa samo dva in nič ne kaže, da se bo stanje kmalu izboljšalo.

Glede amaterskega ali poklicnega dela teh kadrov menim naslednje: telovadno gibanje je to vprašanje povezovalo z amaterstvom. Vaditeljskim kadrom nikoli ni bilo potrebno široko in poglobljeno znanje, da bi si ustvarili svoj poklic. Vsak telovadni sistem je svoje zahteve po amaterskem delu povezoval z nekim političnim prepričanjem ter pripadnostjo h gibanju.

Športni trener se je razvil v drugačnih pogojih. Njegov obstoj je povezan z željo po večjem tehničnem znanju. Višja kvaliteta moštva namreč privablja na igrišča več ljudi. Zato je razumljivo, da je trener pričel dobivati denarno nagrado.

Danes je že tradicija, da je vaditelj v Partizanu amater, trener pa je plačan. Pri nas ni tega v vseh panogah, ampak samo v nekaterih. Višina plače ni vedno odvisna od njegovega znanja, marveč od navdušenja posameznikov za neko športno panogo.

Treba se je torej odločiti: ali plačani ali amaterski kadri. Znanje na področju telesne kulture narašča tako naglo, da strokovnega dela ni več moč opravljati zgolj amatersko.

Naloge telesno kulturnega delavca, ki v šoli opravlja plačano delo, niso nič bolj odgovorne od nalog, ki jih lahko opravlja v klubu ali občinski zvezi za telesno kulturo strokovno podkovan strokovnjak. Mišljenje, naj bo profesor ali učitelj telesne vzgoje družbeni delavec, je pravilno; ne pa družbeni delavec v smislu brezplačnega trenerja kluba, kot to nekateri pričakujejo in zahtevajo. Po njihovem bi morali proglasiti vse poklice za družbene. Mar naj zidar po svojem sedemurnem delu še tri ure zida zastonj in arhitekt dvanaest ur na teden riše načrte zastonj, ker je družbeni delavec?

Študentje Visoke šole za telesno kulturo zagovarjamo stališče, da se strokovno delo plača, pomoč pri organizaciji tekmovanj ipd. pa naj je v smislu družbenega dela telesno kulturnih delavcev.

Ustvariti moramo nov, sistemiziran poklic delavca na področju družbene telesne kulture. Mesto je torej izraz potrebe po strokovnjaku družbenega značaja, zaradi česar naj se uredi tudi vir dohodkov. Le tako se bomo rešili nereda in nestrokovnosti ljudi, ki zasedajo mesta pravih strokovnjakov.

Rekreacija

Pojem rekreacija je zelo širok. Pomeni obnavljanje človeka ter njegovih sil, ki jih izgubi v svojem delu. Rekreira se vedno človek kot celota. Delo neke vrste zahteva več telesnega napora, drugo več duševnega napora. Vse to vpliva na način obnavljanja. Drugi delež k načinu obnavljanja prispeva dejstvo, da človek najlaže vzpostavi harmonično ravnovesje med telesnostjo in duševnostjo z določeno dejavnostjo, ne s počitkom.

Rekreacija v povezavi s športom je športna rekreacija. Uporabljamo razne oblike: različna telesna opravila, smučanje, plavanje, tekanje, kolesarjenje, razne igre itd.

Telesni napor, ki je tu potreben, poteka vedno iz potrebe in želja človeka kot biopsihične celote. Pojem rekreacije zajema tudi dejavnosti, pri katerih se močneje izraža miselna zaposlenost.

Družba lahko prebuja in pospešuje človeka, da zavestno prične obnavljati ter uravnovešati svojo osebnost. Obenem mu lahko pomaga pri organizaciji materialnih sredstev, igrišč, naprav in podobnega. V Ameriki danes poudarjajo uvajanje rekreativnega športa med delavci zato, ker vedo, da duševno in telesno uravnovešen delavec producira neprimerno več od neuravnovešenega.

Pri nas največkrat pod pojmom šport pojmujejo zgolj vrhunski, atraktivni šport. Zato šport rekreativnega značaja v delavskih kolektivih do danes še ni našel svojega mesta, kar se zlasti izraža v njegovih zunanjih oblikah — v delavskih športnih igrah.

Delavska športna tekmovanja naj bi izražala družaben značaj stalnega tekmovanja. V primerjavi z vrhunskim športom bi namen teh iger ne bil dosegati kvalitetne rezultate. Danes takih tekmovanj v praksi skoraj še ne poznamo. Prevelik poudarek na vrhunskih rezultatih ter vertikalno postavljena tekmovalna mreža pripeljeta šport v delovnem kolektivu v nasprotno smer zaželenega: namesto da bi omogočili šport tistim, ki jih vrhunski šport ne more zajeti zaradi najrazličnejših vzrokov, posvečamo skrb samo tistim, ki so že našli pot v športne klube. Poleg tega vr-

hunski tekmovalci s svojimi nastopi odbijajo množice tistih, ki zavaljo manjših tehničnih sposobnosti ne morejo uspešno nastopati kot tekmovalci.

Nekatere delovne organizacije imajo pravičen odnos do vprašanja rekreacije svojih ljudi in so v ta namen nastavile posebnega strokovnjaka. Žal je takih primerov v Sloveniji malo (le štiri), zato smemo mirno govoriti o popolni stihiji na tem področju. Veliko delovnih organizacij, med njimi RŽS, ima sindikalno komisijo za šport, ki pa kljub svoji dobri volji ni kos zahtevnim nalogam. Potrebno je poglobljeno delo, ki seveda zahteva predvsem strokovnost in čas. Marsikje so se samoupravni organi že dokopali do spoznanja, da samo plačan strokovnjak uspešno rešuje trhle temelje telesno kulturne dejavnosti v podjetju; boje pa se potrebnega izdatka. To je dokaz, da smo še daleč od pravičnega pojmovanja in vrednotenja rekreacije in oddiha. Ni čudno, da beležimo iz leta v leto številnejše izostanke od dela zaradi bolezni in nezgod. Leta 1960 je bilo v Sloveniji 6.442.000 zamujenih delovnih dni, leta 1964 pa je število naraslo že na 8.654.000.

Podatki so zaskrbljujoči. Zato je izdal prosvetno kulturni zbor skupščine SR Slovenije naslednje priporočilo:

Delovne organizacije naj prouče stanje telesnovzgojne dejavnosti med člani delovnih skupnosti in njihove potrebe predvsem z vidika skrbi za rekreacijo in aktiven odmor ter bogatejšega izkoriščanja prostega časa; v ta namen naj zagotovijo ustrezne materialne in kadrovske pogoje.

Občinska zveza za telesno kulturo (ObZTK)

Občinska zveza za telesno kulturo je družbeni upravljavalec športa. Biti mora ustvarjalec in predstavnik telesne kulture svojega območja. Te ugotovitve so se oblikovale na kongresu telesne kulture v Ljubljani leta 1961.

V naši republiki imamo že precej ObZTK. Kljub temu pa dvomim, da so te zveze po vsebini in načinu svojega dela v resnici že občinske zveze v takem pomenu, kot o njih govorimo. Preveč je administrativnega vplivanja od zgoraj navzdol, namesto da bi organizacijski vpliv iz občin segal v organizacijsko nadgradnjo.

ObZTK v Idriji se bori z velikimi težavami. Finančno in kadrovsko vprašanje je največji problem. Še danes ni nastavljen profesionalni strokovnjak, amaterski telesni delavec pa ne zmora obilnega dela. Preteklo leto je ObZTK prejela za svojo dejavnost 400.000 dinarjev. Ta številka govori o nerazumevanju in podcenjevanju telesno kul-

turnega področja. Za primerjavo — v Šoštanjju so lani prejeli 2.000.000.

Pojavlja se mišljenje, da ObZTK ni potrebna v manjšem kraju, da njeno funkcijo lahko opravlja športno društvo. Moje mnenje je, da je ObZTK potrebna tudi v manjših krajih, in sicer zaradi naslednjih specifičnih nalog: ObZTK je pokrovitelj tekmovanj v interesu občine, organizira tiste panoge, za katere so pogoji, skrbi, da je v društvih kader, organizira razne seminarje, preko ŠSD posega v šolsko telesno vzgojo itd.

Naloge športnega društva radi enačimo z nalogami ObZTK, kar pa je napačno. Ne najdemo poti, da bi zaživela aktivnost Partizana v Črnem vrhu nad Idrijo. Kolega, ki je bil na smučarskem tečaju na Vojskem, je pripovedoval o dobrih mladih smučarjih. Sami, neorganizirano vadijo.

Te in podobne primere rešujemo za zdaj nekonkretno in neplansko ali pa jim sploh ne posvečamo pozornosti. Daleč smo še od izpolnjevanja občinskega načrta sedemletnega razvoja telesne kulture. Vsekakor pa je v praksi težje pravilno reševati stvari, kakor pa govoriti o problematiki načelno. V slehernem kraju se stvari lahko rešijo edinole po temeljitem preudarku in upoštevanju krajevnih razmer in pogojev.

Sklepna beseda

Sodeč po naši telesnovzgojni praksi in v sestavku omenjenih številkah vladata na tem področju družbene dejavnosti nenačrtost in laičnost. Po mojem mišljenju je razvoj telesne kulture preveč odvisen od posameznika in pobuda družbenih činiteljev je na tem področju še vedno nezadostna.

Obvezna šolska telesna vzgoja je pod močnim subjektivnim vplivom učitelja, ki dela kakor hoče in zna. Večkrat učitelj telesne vzgoje naleti na nerazumevanje pri družbenih ali prosvetnih forumih. Zato se zapre sam vase in ne opravlja tistega, kar pričakujemo od njega.

Otrokov telesni razvoj, ki smo ga do 14. leta zamudili, je težko popravljati. Posledice tega so vidne. So pa ravno odraz pomanjkljive telesne vzgoje v šolah.

Pomanjkanje strokovnih kadrov je dejansko večje, kot pa je prikazano. Vzrok za to slabo stanje je v pomanjkanju družbenega ugleda teh ljudi in nejasne osebne perspektive telesnovzgojnega delavca, ki je seveda posledica neurejenih materialnih razmer v društvih in klubih.

Omenjeno vprašanje bomo omilili le tako, da bomo dali telesno kulturnim delavcem to, kar jim gre. Treba se bo zediniti, ali je telesno kulturna dejavnost družbeno politično delo ali pa morda kaj drugega in ali so rezultati telesne vzgoje za nas zanimivi in pomembni.

V mžaku

Mogoče bom jutri zapel pesem
svojim ubitim otrokom.

Bodalo bom nastavl
na goltanec svojemu bogu.

Spustil bom zastore
v svoji sobi,

razbil ogledalo
in kričal v temo.

Potem bom čakal na deževnico,
ki mi bo umila obraz.

Sežgal bom svoje roke,
ki hočejo sanjati,

in dal oči cesti.
Zjutraj,

ko so se na mojem oknu
oglasili grobarjevi ptiči,
sem bil za spoznanje večji.

Večer je raztrgal pajčolan
mojega hrepenenja

in v tvojem oknu
je dogorela moja luč.

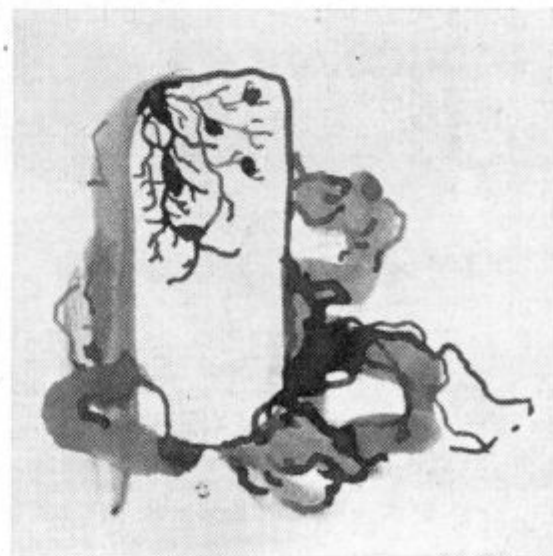
Tiho je umrl v tvojem naročju
moj še nerojeni otrok.

Nobena solza ni kanila
na moje umirajoče drevo.

Odšla si,
ne da bi mi podala roko v pozdrav.

Odšla si
in nobena solza ni kanila
na moje umirajoče drevo.

Emil Miklavčič





Ivan Hvala — Nikova (tempera)

Kriza sodobne religioznosti

»Niso ljudje zapustili religije, življenje jo je ...

(nadškof iz Toulousa)

Pojavi, ki jih označujemo kot »versko mlačnost«, odtujevanje od cerkve, indiferečnost, »kriza sodobne religioznosti«, niso ne pri nas ne v svetu nekaj novega in neopaznega. Sami izrazi povedo, da gre za pojave znotraj formalne religioznosti in znotraj formalne pripadnosti določeni cerkvi. Iz običajne verske in laične literature se sicer pogosto dobi vtis, da je osnovno dogajanje v religiozni sferi »boj za Boga ali proti Bogu«, za razum ali proti njemu, za resnico prave vere ipd., kar da ima svoj izraz v »spreobrnitvah« iz »zagrizenega ateista« v globoko vernega človeka, iz znanega jezuita v prepričanega marksista, v prestopu »po hudih duševnih bojih in iskanjih« iz ene veroizpovedi v drugo. Čeprav se tudi to dogaja, pa so glavni, množični procesi v religioznem življenju našega časa drugje, pa tudi tako dramatični niso, saj so celo prestopi iz ene vere v drugo npr. v ogromni večini rezultat mešanih zakonov. Tako celo v Ameriki, ki je v tem pogledu najbolj dinamična, le vsega 4 % prebivalcev menia religijo svojih staršev, hkrati pa jih nad 90 % v anketi izjavlja, da veruje v Boga. Tudi v večini drugih dežel odstotek ljudi, ki se pri ljudskih štetjih deklarirajo za pripadnike ene od veroizpovedi, navadno ne pade pod 80 %. Glavni procesi v religioznem življenju našega časa se vrše znotraj teh okvirov, saj je zunaj njih očitno le malo prostora.

Navadili smo se, da ko govorimo o religiji, že mislimo neposredno na krščanstvo ali celo le na katoliško veroizpoved. Kakorkoli je to v načelu zgrešeno, lahko tokrat oboje brez škode izenačimo in preidemo od religije nasploh naravnost k »naši religiji«. Žal ne k religiji pri nas, ker nimamo ne ustreznih raziskav ne kako drugače zbranih podatkov in študij o problemu, ki ga želimo obravnavati. Razmišljanje pa, ki se opira le na vtise in opažanja, ne pa na objektivno preverjena in preverljiva dejstva, je že sicer dvomljive vrednosti, še posebej pa ob tako občutljivem pojavu, kot je versko življenje. Pogosto imamo še sedaj pri nas vsako pisanje o religiji vsaj za zakrinkan, če ne že odkrit »napad na vero«, če ni avtor pisanja ravno duhovnik ali če ni tekst očitna apologetika. Posledica

tega je, da se že vnaprej odreka vsaka možnost nepristranosti, da se dvomi celo v verodostojnost podatkov, če kažejo drugačno podobo, kot bi si jo kdo želel.

Zaradi vsega tega ima dejstvo, da smo »po sili razmer« prisiljeni pisati ne o dogajanju pri nas, ampak v drugih deželah, konkretno v razvitih industrijskih državah Zahoda, tudi pozitivne strani: 1. raziskave in študije, na katere se naslanjam, so v glavnem dela katoliških in protestantskih avtorjev, konkretne empirične raziskave pa so bile vse izvedene pod pokroviteljstvom katere od cerkva, tako da ni mogoče sumiti v njihovo protiversko pristranost; 2. spoznanje o širini, odprtosti in kritičnosti, s katero pristopajo sociologi na Zahodu (verni ali neverni) k problemom verskega življenja, lahko prispeva k ustvarjanju vzdušja, ki bo omogočalo in pospeševalo tak pristop tudi pri nas.

V ničemer ni presenetljivo, da so bile prav cerkve eden glavnih pobudnikov konkretnih socioloških in psiholoških raziskav verskega življenja, saj so prav same najneposredneje zainteresirane za poznavanje resničnega stanja, da mu lahko prilagode svoje delovanje. Po drugi strani pa je brez njihovega sodelovanja empirično proučevanje otežkočeno, če ne sploh nemogoče. (Mimogrede — poleti 1964 je tudi mariborska škofija organizirala tečaj za sociologijo religije).

Kaj ugotavljajo sociološke raziskave in študije:

Analiza udeležbe pri verskih obredih — pri običajnih nedeljskih mašah — kažejo, da večina (formalnih) katoličanov v mestih ne izpolnjuje svoje verske dolžnosti (pri protestantih je stvar še slabša, vendar pri njih nedeljski obredi nimajo tako obveznega značaja kot pri katoličanih), in to ne glede ali je mesto v tradicionalno antiklerikalni Franciji, tradicionalno katoliški Avstriji ali celo v ultrakatoliški Španiji. V Parizu, Marseilleu in Toulousu le 12 % meščanov prisostvuje nedeljskim obredom (nad 20 let starih pa v Parizu npr. celo le 5 % pri moških in 9 % pri ženskah), v Münchenu 30 % (moških nad 20 let 15 %), Innsbrucku 32,9 % (18 %), Bologni 29 % (17 %), Barceloni 25 %, v povprečni dunajski fari 13 %. V Nemčiji, ki velja v tem pogledu med razvitimi industrijskimi državami zahodne Evrope za zgledno, se v mestih z nad 100.000 prebivalcev udeležuje oobredov le 33,9 odstotka katoličanov.

Ce pogledamo zgodovinski razvoj, nam podatki za Liverpool v Angliji pokažejo, da je udeležba od 70 % leta 1881 padla na 30 % leta 1891 in na 15—20 % 1934.

Zanimiva je ugotovitev, da ne glede na nizko udeležbo odraslih večina otrok (celo v Parizu nad 50 %) tja do 11.—13. leta — do birmе — redno obiskuje cerkev, nakar v enem letu udeležba skokovito pade tudi za 20 %, dokler ne pristane pri dvajsetih letih na običajnih 20 % ali 10 %.

Struktura udeležencev po poklicih in družbenih razredih kaže na skoraj popolno odsotnost delavskega razreda — v pariških farah s prebivalstvom pretežno »višjih« buržoaznih slojev prisostvuje obredom tudi do 30 % prebivalcev, v farah pretežno delavskih četrti pa komaj do 6 %. V Bologni obiskuje nedeljske obrede 8 % vseh delavcev, v Marseilleu 3 %, v delavskih okrajih Pariza 1—3 %. V natančno proučeni dunajski fari Sv. Ivana Nepomuka s pretežno delavskim prebivalstvom je pri nedeljskih mašah prisotnih 6 % ljudi med 18. in 45. letom, od delavcev med 18. in 45. letom celo le 4,5 %, moških samih pa komaj 2,9 %.

(Vsi podatki iz H. Schelsky...: *Sociologie der Kirchengemeinde*, Stuttgart 1960; G. Mury: *Essor ou déclin du catholicisme français?* Paris, Edition sociales 1960, in *Pratique dominicale et age...* J. van Houtta v *Archiv de sociologie religieuse* 18/1964).

Preuranjen bi bil poenostavljen zaključek, da gre razvoj v mestih premočrtno v smeri postopnega ugašanja religioznega življenja oziroma navezanosti na Cerkev. Podatki iz ZDA so v tem pogledu presenetljivi. Čeprav tudi tam udeležba katoličanov pri obredih v velemestih ne presega 40 % (New York 30 % — kar je v primerjavi z evropskimi velemesti visoka številka), ugotavljajo mnogi avtorji, da doživlja Amerika v tem pogledu nekako renesanso. V. Herlery navaja, da se je od leta 1926 do leta 1950 število prebivalstva povečalo za 28,6 %, število ljudi, ki se imajo za pripadnike katerekoli verske skupnosti, pa za 60 %.

(Podatki za ZDA iz knjige p. F. Houtarta: *Aspect sociologiques de catholicisme americaine* — Paris 1957, Les editions ouvrieres.)

Ameriški primer, podatki o udeležbi otrok pri verskih obredih ter druga dejstva, kakor so naraščanje števila in aktivnosti verskih organizacij, ponovno »vračanje« srednjih slojev in intelektualcev v nekaterih deželah k Cerkvi, misijonske dejavnosti itd., kažejo, da ne moremo površno proglasiti za tendenco razvoja enostavno upadanje religioznosti in slabitev vpliva cerkve. Skupni imenovalec vseh teh pojavov je neke druge.

Krščanstvo, zlasti še katoliškega kova, ni zgolj »vera«, ki se izčrpava v zbirki dogem in opravljanju določenih obredov. Krščanstvo se je vseskozi deklariralo kot način življenja, ki naj zajema celotnega človeka in vso družbo. Zlasti katoliška cerkev se ni nikoli omejevala na oznanjanje dogem in izvrševanje obredov, temveč je hotela s svojim delovanjem usmerjati in vplivati na vse sfere družbenega življenja — saj če je po lastnem učenju njeno poslanstvo na zemlji vodstvo ljudi k zveličanju, za katerega so poleg milosti potrebna tudi dobra dela, je njena naloga, da za vsa področja opredeljuje, kaj so dobra dela, si prizadeva za pogoje, v katerih ljudje lahko živijo v skladu z vero, ki je pogoj (in posledica) milosti. Svoja stremjenja je katoliška cerkev v največji meri uresničila v obdobju fevdalizma. Takrat je bilo krščanstvo hkrati vera v ožjem pomenu besede, edini »priznani« svetovni nazor in način življenja. Krščanska morala je bila ista kot morala nasploh, umetnost je bila krščanska umetnost, filozofija se je iztekala v teologijo, oblast je bila oblast od Boga, celo prazniki so bili vsi cerkveni prazniki ipd.

Buržoazija je v svojem pohodu zoper fevdalizem nastopala z nazorji, ki so bili če že ne nekrščanski, vsaj nekatoliški. V obdobju razpadanja fevdalizma so se pojavile nove variante krščanstva, ki jih katolicizem ni mogel niti uničiti niti asimilirati. Protikotoliških učenj je bilo že prej dovolj, toda takrat so bile proglašene (po katoliški cerkvi in posvetni oblasti) za herezije, uničene, ali pa potisnjene iz javne v privatno sfero. Zdaj to ni bilo več mogoče.

S tem se začne položaj religije v družbi odločilno spreminjati. Na primer: Dokler obstaja v družbi javno samo ena (državna) religija, ne more biti nasprotja med njo in pravom ter moralo te družbe, pa bodisi da religija sprejme in sankcionira obstoječe pravo, bodisi da se to modificira v skladu z religijo. Če pa obstoji več priznanih religij, potem morata morala in pravo, da sta sprejemljivi za vse člane družbe, biti neodvisni od vsake posamezne religije. Biti morata nereligiozna. Religija se mora umakniti iz prava in (javne) morale, oziroma lahko ostane še neobvezen dodatek za tiste, ki se za to sami odločijo. Verska strpnost, toleranca, ki je neobhoden pogoj integracije družbe z več veroizpovedmi (v širšem smislu z več nasprotujočimi si svetovnimi nazorji), je bila začetek procesa tako imenovane laizacije družbe.

Z vseh področij življenja (npr. šolstva, sodstva), kjer se je srečalo več ver, ali vera in učenja z drugačnimi nazorji, se je morala

veroizpoved umakniti, ne tako da bi s tem prepustila mesto drugi, temveč tako, da je postala zanj nepomembna. Lahko je na to področje seveda še vplivala, lahko celo odločilno, toda vplivala je na nekaj, kar je lahko zdaj obstajalo tudi brez nje. Vera je postala privatna stvar. Ta proces, ki so ga začele meščanske revolucije, je dobil svoj izraz v ločitvi cerkve od države, katero so izvedle najnaprednejše buržoazne države (Francija, ZDA) že v 19. stoletju, v laični »nevtralni« šoli je značilen pojav posebnih državnih in nacionalnih praznikov brez verske vsebine ali obarvanosti ipd. Samo po sebi to nikakor ne pomeni, da bi katoliška cerkev izgubila vpliv na državo in šolo, pogosto je bil in je kljub temu zelo močan, toda v bistvu je vendarle imel in ima odslej značaj vpliva privatne, posebne ustanove, ki tako kot mnoge druge skuša vplivati na javne zadeve.

Za posameznika je vse to pomenilo, da njegovo mesto in položaj v družbi nista več neizogibno vezana na religiozne in cerkvene forme in ustanove. Prej se tako rekoč ni mogel roditi, ne da bi bil krščen, ne poročiti, ne da bi se cerkveno poročil, ne umreti, ne da bi umrl kot kristjan (tisti, ki tega niso storili — židje na primer — so bili izobčenci, manjvredni člani družbe). Če je hotel živeti v skladu z moralnimi normami družbe, je moral živeti v skladu z normami, ki jih je proglašala katoliška cerkev in kakor jih je proglašala, ker drugih javno ni bilo. Zdaj je bila v načelu stvar njegove osebne (privatne) izbire odločitev, če bo (tudi) cerkveno poročen, cerkveno pokopan, če bo splošne družbene norme upošteval v krščanski preobleki ali brez nje, če bo spolnjeval še posebne zahteve (svoje) religije ali ne.

Procesi meščanske politične laizacije družbenega življenja so potekali vzporedno s procesom, ki je tudi po imenu povezan z meščanstvom — razvojem in rastjo modernih mest, z urbanizacijo. Ne bi se v tej kratki skici spuščal v vprašanje, v koliki meri je prav življenje v modernem mestu — stekališču in zbirališču ljudi najrazličnejših krajev, navad in običajev, religij in veroizpovedi, idejnih tokov — ustvarjalo tisti pluralizem načinov življenja in mišljenja, ki je pogojeval in zahteval vsestransko toleranco in iz nje sledečo laizacijo življenja. Ustavil bi se raje pri drugem aspektu tega dialektičnega dogajanja, pri tem, koliko je razvoj mest omogočal in pospeševal omenjene procese. Da so prav mesta njihovo »leglo«, navedene številke prepričljivo govorijo. Kaj povzroči, da skoraj vsak od v rojstnem kraju tako stoddostno vernih Bretoncev na pariških pločnikih hkrati s podeželskim prahom s čevljev strese s sebe tudi

domačo religioznost in tradicionalno vdanost Cerkvi, kot se je duhovito izrazil znani katoliški sociolog Le Bras? Kaj povzroči, da v isti državi z istim uradnim odnosom do religije in cerkva v vaseh kljub vsemu toliko ljudi »veruje«, in obratno, v mestih toliko ljudi ne »veruje«*?

Običajen odgovor, da so v mestu ljudje bolj izobraženi, ne zadovoljuje, saj statistike kažejo, da je v mestih med ljudmi z večjo izobrazbo večji procent »vernih« kot med ljudmi z nižjo izobrazbo; (iz česar seveda še ne sledi sklep, da je višja izobrazba vir religioznosti. Upoštevati je treba še socialno strukturo — v velemestih Zahoda imajo nižjo izobrazbo predvsem delavske množice. O njihovem odnosu do religije kasneje).

Ne zadovolji tudi sicer točna ugotovitev, da je eden od virov večje religioznosti kmečkega človeka njegova odvisnost od narave in njenih »nepreračunljivosti«.

Oba odgovora ne zajemata vsega kompleksa, ki ga označujemo z »religijo«. Religija in cerkev (govorim le o religijah razvitih družb) nikdar doslej nista zadovoljevali le religioznih potreb ter opravljali zgolj specifično religioznih funkcij. Ne da bi se spuščal v odprto vprašanje, ali obstoje posebne »religiozne potrebe« in kje so meje specifično religioznih funkcij, vendarle lahko imamo v okviru naše teme za tako potrebo po »opiju«, tolažbi, po »svetniškem siju te solzne doline«, po »srcu brezsrčnega sveta in duhu brezdušnih razmer« (Marx).

Z vidika družbe ima zadovoljevanje te potrebe funkcijo blazitve družbenih naspotij, ohranjanja družbenega miru (dejansko navadno statusa quo v korist vladajočega razreda), z vidika posameznika pa funkcijo vzdrževanja osebne stabilnosti v času notranjih kriz, opore v depresijah in konfliktnih situacijah. To funkcijo opravljajo v taki ali drugačni obliki vse religije — tako, da dodajajo tej solzni dolini drugi (onostranski ali bodoči) svet, kjer se izravnavajo krivice in popravijo nesreče, ki jih tu in zdaj ni mogoče odpraviti, s tem, da postavljajo na prvo mesto vrednote, ki jih lahko vsak doseže, ne glede na ostale neenakosti ali celo prav zaradi njih itd.

O teh potrebah in funkcijah se strinjajo več ali manj vsi modernejši raziskovalci religije od Hegla in Marxa do sodobnih empiričnih raziskovalcev.

Katere od ostalih funkcij, ki jih opravljata religija in cerkev, so še specifično religiozne, vsaj v tem smislu, da so lastne vsaki religiji,

* Z »veruje« — v narekovajih — mislim na kakršnokoli ali le zunanjo religioznost

da brez njih ni »religija«, so mnjenja deljena, očitno pa je, da je krščanska religija in katoliška cerkev opravljala doslej se množico drugih funkcij: krščanstvo je bilo hkrati svetovni nazor, moralni nauk in sankcija morale; urejevalo ali vsaj vplivalo je na življenjski, letni in dnevni krogotok življenjskih opravil (prazniki, post, predpust, krst, birma, poroka ipd.); verska skupnost je bila pogosto glavni združevalec med seboj več ali manj neodvisno in izolirano živečih kmetov; zlasti katoliška cerkev je v svojem prizadevanju, da proдре v vse pore življenja, zavestno spravljala pod svoje okrilje razne oblike družbenega in družabnega življenja — asimilirala in krščansko prebarvala je mnoge v bistvu magično-poganska praznoverja in obrede, od participacije na toteme (obhajilo) in iniciacije (birma) do kresa in datuma ter mnogih običajev ob Božiču, združevala je svoje praznike s pokrajinskimi in stanovskimi*, za srednjeveškega in vaškega prebivalca v dokajšnji meri še sedaj, je bila cerkev in obredje mesto najvišjega kulturnega — glasbenega, likovnega, literarnega — užitka in izživljanja. Na vasi ali v majhnem mestu, kjer se lokalna družbena in versko-cerkvena skupnost prekrivata, so kolektivne oblike verskega in cerkvenega življenja včasih sploh edine oblike družbenega in javnega življenja takega kraja. Prekiniti z verskim življenjem je bilo toliko kot biti izobčen iz družbenega javnega življenja ali vsaj prikrajšan zanj. Zlitost vseh naštetih funkcij religije in cerkve, zlitost vaškega družbenega življenja z verskim se je na vasi ohranila tudi po tem, ko je bila v državnem merilu izvedena ločitev cerkve in države, državne (javne) sfere in religije in je bilo omogočeno, da se posameznik osvobodi cerkvene hegemonije.

Toda v verski strukturi ta možnost ostaja največkrat zgolj formalno oziroma se težko in počasi ostvarja: če se posameznik, ki recimo zavrže krščanski svetovni nazor, s tem odreče tudi zunanji zvezi s cerkvijo, dejansko zmanjša svojo povezanost z ostalimi ljudmi, se do neke mere celo izolira od njih, se izloči iz prejšnjega dela vaškega prazničnega življenja, je prikrajšan za (včasih edino) kulturo na vasi, zabrede v ostre konflikte ob vzgoji otrok, ki še močneje občutijo odtujenost cerkvi, saj jih to odtuja kolektivu vrstnikov, ki se oblikuje ob udeležbi na verskih obredih, praznikih, verskem pouku... In obratno: v vasi nastopa posameznik do sovaščanov in župnika kot celovita osebnost — če hoče zadostiti vsaj eno od potreb, katerih

* najnovejši primer te sicer preizkušene metode, je posvetitev 1. maja kot praznika Jožefa Delavca.

zadovoljevanje je »okupirala« cerkev, mora s tem sprejeti nase (vsaj zunanje) opravljanje vseh ostalih obveznosti, ki jih cerkev in versko življenje zahtevata. Dasi na primer hodi k maši zgolj zato, da bi se srečal s sosedo, ga to obvezuje (in k izpolnjevanju obveze ga sili vaško »javno mnenje« in sankcije v raznih oblikah), da pošlje otroke k verouku, se vsaj včasih spoveduje itd.

(Taka podoba je seveda idealno-arhaična. Vdor RTV, kina, prometnih zvez, šol, razkrajja take odnose. Po drugi strani poznamo, zlasti v Italiji in Franciji, tudi vasi, ki so tradicionalno v celoti brezverske. Osnovna je ugotovitev, da vaška skupnost otežkoča posamezniku prelom s tradicionalnimi — ponavadi religioznimi odnosi, tudi če že obstoje formalne možnosti za to.)

V mestu se odnos med posameznikom in religijo ter njegovo razmerje do cerkve spremenijo.

Prvič: Cerkvena skupnost se ne pokriva več z mestno, (so)verniki neke cerkve niso več hkrati vsi (so)prebivalci; odtujitev od verske skupnosti ne pomeni več onemogočenja ali otežkočenja stikov, ustvarjanja skupnosti in združenj z drugimi ljudmi — cerkvi odpade funkcija edinega ali nujnega posrednika.

Drugič: Cerkev in religija nimata več monopola nad zadovoljevanjem najrazličnejših nereligioznih potreb: po umetnosti, kolektivnem izživljanju...

Tretjič: Če čuti posameznik potrebo, da preko religije in cerkve zadosti kateremu svojih motivov, nima cerkev več nobene možnosti, da ga prisili k izpolnjevanju vseh religioznih in cerkvenih zahtev. Ljudje se v mestni anonimnosti med seboj ne poznajo več kot celotne osebnosti v vsem delovanju, tako ne »verniki« med seboj, niti župniki vernikov. Če kdo hodi v cerkev zgolj zato, ker spada to v določenem okolju k lepemu vedenju in prispeva k ugledu, ga isto okolje ne more kontrolirati preko »privatnega« javnega mnjenja in vplivati nanj, da živi krščansko tudi na drugih področjih, v družini, v vzgoji otrok, v osebem življenju ipd.; če je kdo religiozen v tem smislu, da priznava idealistični svetovni nazor, bivanje božje, nujnost boga za obstoj morale in smisel zgodovine, iz tega še ne izhaja, da se mora priključiti določeni cerkvi, izpolnjevati obveznosti do nje in postati »veren« v običajnem pomenu besede.

Četrtič: Zaradi vsega tega je posameznik svoboden (ne le formalno, ker je vedno bil) v odločanju, če bo izpolnjeval verske zahteve, katere bo izpolnjeval in v kolikšni meri. Če upoštevamo še pogost obstoj več veroiz-

povedi v velemestu, je zdaj posamezna cerkev, konkretno katoliška, bistveno v drugačnem razmerju do posameznika — iti mu mora naproti, ne pa čakati, da se sam obrne do nje kot do edine alternative, ali celo pričakovati, da bo upošteval njeno avtoriteto, prepovedi in zapovedi zgolj zato, ker jih daje cerkev, ne glede na njihovo stvarno vsebino.

Nuditi mu mora boljše pogoje za zadovoljevanje religioznih in psevdo-religioznih potreb, kot jih nudijo druge verske skupnosti in ustrezne ustanove; organizirati mora svoje delovanje tako, da z njim zadovoljuje najrazličnejše potrebe, če hoče zajeti čim več prebivalstva; v okolju in času, kjer primanjkuje »specifično religioznih« motivov, je primorana privabljati ljudi z dejavnostmi, ki so lahko zelo daleč celo od psevdo-religioznih pobud. (V tem okviru postane še bolj razumljivo: okrepljeno prizadevanje katoliške cerkve, da preko enciklik in koncila odgovori na glavne dileme sodobnega sveta in človeka, reforma liturgije, organiziranje s strani vodstev verskih skupnosti celo takih dejavnosti, kot so športna srečanja, jazz prireditve, pikniki in izleti, pri čemer prednjačijo cerkvene skupnosti v ZDA.)

Za osnovne procese v religiozni sferi sodobnega sveta industrijsko razvitih dežel Zahoda, za procese, ki jih označujemo kot sekularizacijo, laizacijo in dekristjanizacijo, ni bistveno recimo opuščanje idealističnega, religioznega svetovnega nazora, praznjenje cerkva, vedno večja mlačnost vernikov ali slabitev vpliva cerkva na družbeno življenje samo po sebi.

Gre za to, da v novih pogojih priznavanje idealističnega — teističnega svetovnega nazora lahko ostane privatna stvar, ena izmed »življenjskih filozofij«, ne da bi nujno vodila k povezavi z določeno cerkvijo in tistemu, kar običajno pojmuje pod »pravim krščanskim življenjem«. Ni nujno, da se cerkve nezadržno praznijo, toda vedno bolj je pogosto, da ostane obiskovanje cerkve ob nedeljah in praznikih začetek in konec religioznosti in vpliva cerkve ter vere na javno in osebno življenje. Analizirajoč sodobno ameriško religioznost strokovnjaki pogosto govorijo o »nedeljskem krščanstvu« kot eni izmed oblik ali sestavnih delov weekenda.

Ni nujno, da upada število krstitev, birm ipd. Problem je v tem, da ostajata recimo krst in birma po tem, ko nista več vključena v celoto verskega življenja (kot kažejo tudi navedeni podatki) zgolj to, kar sama po sebi tudi sta — običaj in ostanek nekih prastarih pogansko-magičnih obredov istega ranga, kakor je na primer še danes pri primitivnih ljudstvih obrezovanje.

Nikakor ni mogoče trditi, da danes v mestih ni več pravih »gorečih« kristjanov, obratno, verjetno jih je še več kot prejšnje čase — toda vedno bolj postajajo zgolj ena izmed družbenih skupin, ki deluje med ostalo, do posameznih skupin samo po sebi »indiferentno« množico. Tudi se ni bati, da bodo cerkve izgubile »odjemalce« za svojo funkcijo opore, zatočišča »ponižanih in razžaljenih« — razlika je v tem, da se zdaj pri tistih, kjer se zreducira njihova vloga na to, spreminjajo v neke »servise« za usluge določene vrste, v določenem času itd. Lahko bi rekli, da je skupni imenovalac teh procesov segmentarizacija, razkroj, razpadanje nekdanj celotnega ali vsaj povezanega sistema funkcij in delovanja religije (krščanstva) in cerkve, usmerjenega (zlasti pri katoliški cerkvi) k oblikovanju in obvladovanju celotnega človeka in družbe. Zdaj delujejo posamezni aspekti in funkcije ločeno, se privatizirajo, tako izolirani potem uspešno ali neuspešno konkurirajo z drugimi pojavi in ustanovami z isto funkcijo — na vsak način brez upanja, da bi iz tega zrastle »krščansko življenje in krščanska družba«. Ni bistveno — kakor posredno izraža isto misel avtor članka Dekristjanizacija v jezuitski reviji Etudes — da so ogromne množice izgubile zvezo s Cerkvijo, temveč, da je krščanstvo ... postalo v očeh ljudi ena izmed mnogih ideologij, ena izmed prehodnih vizij sveta«.

Za zaključek si nekoliko oglejmo še religioznost delavskih slojev teh dežel. To tako iz razloga, ker govoreč o »krizi sodobne religioznosti« ne moremo mimo področja, kjer je ta kriza najbolj izrazita, kakor iz razloga, da postane očitno, da pri govorjenju o sodobnem svetu, sodobni religioznosti ipd. ne moremo mimo raznolikosti (v našem primeru razredne) tega »sodobnega sveta«.

Naj citiram zopet najeminentnejšega katoliškega sociologa G. Le Brasa, ki ugotavlja, »da kaže kartografija vernikov« frapirajočo analogijo s kartografijo prebivalstva po razredih, poklicih in socialnem statusu. V takšni smeri govorijo že navedene številke. »Meščanski predeli Pariza so petkrat bolj nagnjeni k izpolnjevanju verskih predpisov in desetkrat bolj k pobožnosti kot delavske četrti«.

To dejstvo ni moglo neopaženo mimo katoliške cerkve in katoličanov. V čem je specifičnost delavskih razmer, ki so poleg že omenjenih — vse mestne prebivalce prizadevajočih procesov privedli do skoraj popolne odtujitve najstarejšega, najzrelejšega delavskega razreda sodobnega kapitalističnega sveta od cerkve in religije.

* Religionssoziologie, Luchterhand Verlag 1964, str. 199

Vsekakor obstoje »objektivni« vzroki — ob že navedenih pogojih mestnega življenja še ta, da pripadniki delavskega razreda, če so organizirani in osveščani, najjasneje vidi-jo in občutijo, da njihova »usoda«, zboljšanje življenjskih in delovnih razmer ni odvisna od nikake »sreče«, »slučaja« ali »milosti«, temveč od moči njihove organizirane kolektivne akcije in stvarnih pogojev. Pripadniki raznih srednjih slojev na vse navedeno množično računajo — od uradnikov z »individualno kariero« do drobnih buržujev s stalno ujetostjo v negotovo alternativo med »potjo v visoko družbo« in drsenjem »na dno«.

Tudi »subjektivne« napake katoliške cerkve, ki je organizacijsko in ideološko zanemarjala delavski razred in njegove interese na račun buržoaznega sveta in ideologije, imajo svojo težo. Danes skuša to popraviti. Odpravlja dolgotrajno zanemarjenost delavskih far z novimi duhovniki in cerkvami. Vedno bolj je previdna pri deklariranju svoje solidarnosti z osnovami razrednega, kapitalističnega družbenega reda. Toda odločilnega koraka iz svoje sedanje uklenjenosti v okviru buržoaznega sveta še ni napravila.

»Vi, ki delate na poljih, na morju, v tovarnah... ljubite vaša polja, vaše morje in vso dejavnost (!), kjer delate« (Pavel VI v govoru neapeljskim delavcem aprila 1964) — »Ljubite vaše tovarne« — kar bi povsem logično sledilo — papež še ni ne mogel ne hotel izreči!

Na najtežje vprašanje pa z vsem tem še ni odgovorjeno: na vprašanje, ki ga je začutil župnik, prizadevajoč se približati svojim nominalnim faranom v delavski četrti Dunaja, in ga izrabil v naslovu svoje knjige o tem — Warum kommen Sie Herr Pfarrer (Zakaj prihajate, gospod župnik); na problem, ki ga je občutil francoski katoličan, ko je zapisal:

»Odšli smo z jasno zavestjo, kaj naj prinesemo (delavskemu) svetu in smo odkrili,

da smo bili zamudniki, ki bi se morali še vse naučiti...»

Pustimo, naj tudi odgovore na to katoliški avtorji!

»Hoteli smo se angažirati za mir, pravico, proti bedi v imenu naše vere, kot kristjani, in smo odkrili, da že njihov človeški smisel zadostuje ljudem, ki so nas obkrožali.

Iskali smo razpoko, v katero bi lahko namestili našo stvar, in odkrili smo celovit svet, ki je zahteval, da se vprašamo po smislu naše vere.

Odkrili smo... da je ateizem tega sveta bistvena zahteva življenjske sile in ravnotežje.

Ce je tu obstajala kakšna žeja po religiji, je kristjani niso bili sposobni zadovoljiti.«**

Pater R. Montaclard skuša pojasniti, da je temu tako, ker je »ročni delavec neobčutljiv za vrednote principov, ki se proglašajo ne oziraje se na stvarnost; še več, čemu bi imel potrebo spraševati po principih tega, kar mora delati, ko pa mu nujnost dela, soočenje s pomanjkanjem, z boleznijo, brezposelnostjo, nesrečo svojih sosedov in tovarišev uro za uro stalno kaže njegove naloge.«

Toda — delati in ne razmišljati — to je bil nekdan nasvet za tiste, ki so bili nagnjeni k dvomom. Zakaj naj bi zdaj naenkrat vodil k areligioznosti? Pravi odgovor je drugje, in tudi sam p. Montaclard ne more mimo njega:

»Položaj delavcev povzroča, da v njihovi zavesti dozoreva (pri nekaterih hitreje, pri drugih počasneje) aktivna koncepcija življenja, sveta in družbe, koncepcija, ki jo je v bistvenih potezah izdelal Marx.«*** In ta koncepcija religije ne potrebuje, religijo izključuje.

* cit. po G. Mury: Essor ou déclin du catholicisme français? str. 207

** prav tam, str. 208

*** prav tam, str. 209

Problemi in perspektive vključevanja Jugoslavije v svetovno delitev dela

V zvezi s spremembami, ki karakterizirajo svetovni trg v zadnjem desetletju, tako v načinu produkcije kot v sami svetovni trgovini, postaja vedno bolj aktualno vprašanje vključevanja našega gospodarstva v svetovno delitev dela, s posebnim ozirom na faktorje, ki lahko že sedaj, še posebno pa v bodoče ovirajo naše gospodarstvo na tej poti.

S tem v zvezi je potrebno analizirati, v kakšni meri sam način formiranja našega izvoza kaže različne tendence kot svetovni izvoz in nadalje, analizirati vzroke takšnemu stanju. Te je mogoče iskati predvsem v gospodarstvu kot celoti, v njegovih glavnih pokazateljih in karakteristikah razvoja. Glede na znano dejstvo, da so faktorji, kot investicijska in proizvodna struktura, velikost kapacitet, kriterij rentabilnosti v povezavi z disparitetnimi odnosi itd. v glavnem pozitivno vplivali na dosedanje rast proizvodnje in izvoza, pa je potrebno osvetliti nekatere pojave, ki nakazujejo spremembo v sami snovi formiranja našega izvoza, s čimer bi se dosednji pretežno administrativni način formiranja izvoza bolj in bolj umikal ekonomskemu kriteriju izvozne propulzivnosti, kar bi dolgoročno vse bolj ustrezalo stopnji našega gospodarskega razvoja, predvsem pa načinu vključevanja v svetovno delitev dela.

Eno izmed osnov uspešnega vključevanja v svetovno delitev dela predstavljajo razmeroma velike proizvodne kapacitete, ki omogočajo stalen vir izvoznih presežkov. Vendar pa stanje razpršenih in navadno majhnih industrijskih kapacitet ne predstavlja vsaj do sedaj neke pomankljivosti ali celo napake našega gospodarskega razvoja, ampak prejšnji način za količinsko izredno intenziven porast kapacitet in proizvodnje v zadnjih desetih letih, obenem pa je tak način ustrezal tudi svetovnemu trgu, ki je do nedavnega ugodno sprejemal skoraj vsakovrstne presežke tudi v najmanjših količinah, tako da so tudi naše drobne kapacitete z ustreznim izvozno stimulacijo lahko plasirale na svetovni trg vse svoje presežke. Glede na to, da so se začeli spreminjati pogoji, v katerih je tak način naše gospodarske rasti dajal ugodne rezultate na domačem in svetovnem trgu, je potrebno osvetliti osnovne značilnosti dosedanjega razvoja doma in v svetu, iz česar izhaja, da je naše gospodarstvo doseglo tako raven razvoja, kjer je treba dosedanje kvantitativno rast vedno bolj usmerjati v kvalitativno, še posebej, ker se je začela tudi fiziognomija svetovnega trga v zadnjem času močno spreminjati in bi v bodoče negativno učinkovala na naše gospodarstvo, če se le-to tudi kvalitativno ne začne prilagajati novim pogojem.

Za obdobje posebno močnega kvantitativnega razvoja našega gospodarstva lahko štejemo predvsem zadnjih deset let, za katere ni značilen samo močan porast domače proizvodnje, ampak tudi izvoza in uvoza. To je obdobje, ko so se osnovna investicijska vlaganja vedno bolj preusmerjala iz težke industrije na lahko in predelovalno, da bi čim hitreje in čim širše

zadovoljili povpraševanje po industrijskem blagu z domačo proizvodnjo.

Naravna posledica takšnega razvoja in forsiranje izgradnje domače industrije je bila v tem, da so zelo pogosto gradili veliko istovrstnih industrijskih objektov v raznih krajih države, vendar pa so bile te kapacitete majhne, često slabo opremljene, v neredkih primerih prav lokalistično usmerjene. To je pomenilo izredno hiter porast kapacitet v globalu, čeprav večinoma niso omogočale uporabe sodobne tehnologije. Kljub temu je tak način omogočal zelo hiter porast proizvodnje, obenem pa je uspešno reševal še probleme zaposlenosti in regionalnega razvoja. Sam sistem decentralizacije ni predstavljal le moralne podpore, ampak je postajal vedno bolj objektivno sredstvo tovrstnega gospodarskega razvoja. Takšen način gospodarske rasti je omogočil ne samo izreden porast domače industrijske proizvodnje, ampak tudi porast izvoza z močno spremembo v njegovi strukturi, ki se vedno bolj nagiba v korist industrijskega izvoza.

Naslednja značilnost takšnega gospodarskega razvoja je investiranje pretežno po notranjem kriteriju, kar pomeni, da zavestno investiramo v take objekte, katerih produktivnost in komercialna sposobnost nasploh zaostaja za svetovnim povprečjem, to je največ iz razloga, ker smo pričakovali, da bo po določenih fazi začetnih težav večina takih kapacitet sposobna konkurirati inozemski proizvodnji, neredko pa tudi zato, ker so nekatere kapacitete predstavljale s stališča porasta narodnega dohodka in zaposlenosti veliko večje prednosti v primerjavi z neugodnimi posledicami trajne zaščite take proizvodnje pred tujo konkurenco.

Končno je v veliki meri posledica omenjenega obdobja — ravno v zadnjem času se je pokazala v razmeroma akutni obliki — velika odvisnost domačih proizvodnih kapacitet od uvoza reprodukcijskega materiala. Na izgradnjo takšnih kapacitet smo gledali razmeroma liberalno, ker smo pričakovali postopno in vedno močnejše prehajanje na nadomestitev uvoženega reprodukcijskega materiala z domačim, v pričakovanju nadpovprečnega porasta izvoza ali vsaj znižanja uvoza finalnih izdelkov, ne nazadnje pa tudi zato, ker so bile to majhne kapacitete in njihove zahteve po uvozu za skupnost niso predstavljale tako velike zahteve. S postopnim rastom starih kapacitet in z vključevanjem vedno novih pa postajajo zahteve po uvoženem reprodukcijskem materialu vedno večja postavka v naši plačilni bilanci ne samo absolutno, ampak tudi relativno; pritisk je toliko večji, kolikor večja je tovrstna domača proizvodnja.

Če se je naše gospodarstvo zadnjih deset let razvijalo zelo intenzivno, a brez nekih bistvenih kvalitativnih sprememb v tehnologiji, produktivnosti in strukturi stroškov, pa so se v tem času na svetovnem trgu pojavile nekatere zelo važne spremembe.

Medtem ko je svetovni trg spremljal po drugi svetovni vojni vsakovrstne presežke skoraj brez izjeme glede na kvaliteto in poreklo

blaga, kjer je predstavljal posebnost za surovinski izvoz kulminacijo konjunkturalne korejske krize, pa se je v zadnjih desetih letih tu začel proces vedno močnejšega prodora modernejših tehnik in tehnologij, katere značilnost je večja konkurenčnost, pojavlja pa se v obliki visoko serijske ali masovne proizvodnje, ki vedno česče presega kupno moč tudi razvitih držav z zelo visokim tržnim povpraševanjem. In ravno kooperacija se vedno bolj pojavlja kot znak ekstremnega porasta produkcije, kakršnega omogočata moderna tehnika in tehnologija, tako da proizvodne možnosti presegajo kupno moč nacionalnega trga in iščejo dodatno povpraševanje v inozemstvu. Jasno je, da vodi tak proces v mednarodno specializacijo in koordinirano medsebojno delitev dela. Regionalne skupnosti, kot so skupni evropski trg, SEV, EFTA, čeprav so imele korenine svojega nastanka bolj na politični in plačilno finančni osnovi, vedno bolj postajajo organi koordinirane medsebojne delitve dela. Tako mnenje vsekakor potrjuje prizadevanje ZDA in Kanade, da bi prišlo do solidnejše koordinacije z zahodnoevropskimi državami v okviru OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development).

To se pravi, da na svetovnem trgu lahko govorimo o kvalitativnih spremembah, ki se razlikujejo od kvantitativnega povečanja proizvodnje predvsem v tem, da zahtevajo nove odnose na svetovnem trgu, ki se kažejo v obliki vedno večje medsebojne delitve dela, specializacije in vedno večjih izvoznih presežkih oziroma uvoznih primanjkljajih med trgujočimi gospodarstvi. Z izenačenjem večine notranjih cen s svetovnimi in s prehodom na konvertibilnost valut večine razvitih držav in s ponovnim uvajanjem kvalitativnih zaščitnih ukrepov, to je carin v zunanji trgovini, se vedno bolj prenaša težišče zunanje trgovine posameznih držav iz velike množine izvoznih artiklov na manjše število pomembnejših, a po količini in vrednosti prevladujočih. To pa pomeni, da v takih pogojih, posebno kar se tiče medsebojnih koncesij, veliko lažje prodrejo s svojimi pogoji države s standardnimi izvoznimi artikli, katere lahko vržejo na svetovni trg v velikih količinah.

V zvezi z zelo močnim porastom jugoslovanskega izvoza v zadnjih desetih letih je potrebno pokazati na vzroke takega porasta, predvsem pa na njegove karakteristike, ki so v splošnem nasprotno osnovnim tendencam razvoja svetovnega trga (predvsem v razvitem svetu).

Osnovo močnemu porastu izvoza je omogočala zelo dinamična rast proizvodnje naraščajočega asortimana iz zelo različne kvalitete. Tako so nastajali občasni presežki posebno no vključevanju novih kapacitet, noleg tega pa je bilo z močno izvozno stimulacijo (predvsem do leta 1961) mogoče iztisniti v izvoz tem več artiklov katere koli vrste, stopnje obdelave ali celo kvalitete, čim širša je bila osnova proizvodnje in čim hitreje je ta osnova rastla; ta pa je rastla z zelo močno dinamiko.

Iz izvora in načina formiranja izvoznih presežkov v zadnjem desetletju izhaja, da je bil naš izvoz razmeroma nestalen in zelo raztresen, to je, sestavljen iz izredno pestrega asortimana proizvodnje, kateri se je često menjal, ali pa pojavljal v zelo različnih količinah. Izvoz je tako postal naravnost funkcionalno povezan z rastjo proizvodnje in s stopnjo izvozne stimulacije.

Vzroke za neravnotežje med izvozom in uvozom, ki postaja predvsem v zadnjem času razmeroma ostro, pa je poleg že omenjene močne

odvisnosti proizvodnje od reprodukcijskega materiala treba iskati še v dveh dejstvih.

Prvič, glede na tendence razvoja svetovnega trga in naših izvoznih presežkov lahko ugotovimo, da naš izvoz, ki postaja sicer vedno večji predvsem po asortimanu pa tudi po količini, zadeva na vedno večje težave, vedno bolj koordinirane delitve dela v posameznih regionalnih skupnostih in med njimi, katere kljub specializaciji pokrivajo vedno večji delež potreb svojega področja, po drugi strani pa vedno težje pronicajo v take skupnosti minimalni izvozni presežki, s katerimi se ne more pokrivati nobenih resnejših potreb, predvsem pa še, če je takšen izvoz nestalen.

Drugi faktor, ki pa je po vsej verjetnosti najvažnejši, pa je treba iskati v pomanjkanju izvoznega impulza našega gospodarstva. Ta problem ima svoje korenine v vsem povojnem obdobju administrativnega izločanja izvoza iz domačih blagovnih skladov, ni pa postal problematičen vse do nedavnega zato, ker naš izvoz niti v absolutnem niti v relativnem pomenu ni predstavljal neke markantne količine, za katero bi bilo življenjskega pomena analizirati, pod kakšnimi pogoji menjamo naše blago in v njem vsebovano delo in ostale produkcijske faktorje za uvoženo blago in ostale dobrine.

Reševanje problema ekvivalentnosti menjave z inozemstvom in stopnje, na kateri količinski porast izvoza predstavlja mejo, kjer gospodarstvo v primeru nadaljnjega formiranja izvoza na dosedANJI način lahko trpi znatno škodo, pa vodi do problema disparitetnih odnosov v gospodarstvu, vloge trga kot ocenjevalca vrednosti posameznih proizvodov ter selektorja proizvodnje in investicij, skratka do problematike splošno gospodarskih in zunanjetrgovinskih instrumentov in njihovega učinkovanja na naš gospodarski razvoj.

Disparitetni odnosi ne glede na to, ali so nastali z zavestnim uvajanjem gospodarskih instrumentov ali pa zaradi njihovega nekontroliranega učinkovanja, predstavljajo v bistvu različne nivoje odstopanja domačih cen od svetovnih in to ne samo za surovine ali finalne izdelke, ampak tudi za posamezne faze predelave. To pomeni, da dinar glede na posamezne artikke oziroma stopnje predelave predstavlja večjo ali manjšo količino svetovne valute. Na primer: če bi bile vse cene v dinarjih, deljene z obračunskim tečajem (750 din = \$ ZDA), enake cenam v dolarjih za iste artikke, bi bile domače cene vsklajene s svetovnimi. V primeru nevsklajenosti domačih cen (vseh ali samo dela) s svetovnimi, kar je v današnjem svetu pogost pojav, priznava domači trg za isti artikel in v njem vsebovano opredmeteno in novo ustvarjeno delo večjo ali manjšo vrednost v domačem denarju, kot bi izhajala po uradnem ali obračunskem tečaju glede na svetovne cene istega artikla. Čim bolj so cene na domačem trgu nevsklajene s svetovnimi, tem večje so razlike v priznavanju družbeno potrebnega dela za isti artikel med domačim in svetovnim trgom. To pa pomeni, da pri naraščajoči nevsklajenosti domačih cen s svetovnimi domača valuta vedno bolj izgublja karakter mere vrednosti, saj za enako količino dela v posameznih artiklih priznava proizvajalcu različno količino denarja. Stranski pomena je, ali nevsklajenost domačih cen s svetovnimi nastane zaradi notranjepolitičnih mer, kot so različne stopnje obdavčitve, akumulacije, najraznovrstnejše subvencije, ali pa nevsklajenost izvira iz raznolike izvozne stimulacije oziroma uvozne zaščite, kjer je pri carinah in davku na

promet še možno ugotoviti učinek na notranje cene, medtem ko količinsko dodeljevanje deviz za uvozne potrebe popolnoma onemogoči zasledovanje tovrstnega učinka na notranje cene, kajti tu igra osnovno vlogo intenzivnost povpraševanja po določenem blagu. Glede na to, da so v jugoslovanskem gospodarstvu delovali vsi navedeni in še mnogi drugi instrumenti, je posledica takega gospodarskega razvoja, da je dinar začel vedno bolj izgubljati lastnost mere vrednosti, kar pa je osnovna karakteristika in naloga vsake valute.

Tu vsekakor ni namen prikazovati stimulativen in s tem pozitiven učinek na gospodarski razvoj, ki je v veliki meri izhajal ravno iz disparitetnih odnosov domačih cen v vsem povojnem času.

Razvoj disparitetnih odnosov administrativnega izvora pa predstavlja nasprotje delovanja tržnih zakonov, zato bo vloga trga kot priznavalca družbeno potrebnega dela in razdeljevalca narodnega dohodka, s tem pa tudi selektorja novih investicij tem manjša, čim močnejše bo administrativno določanje cen s kakršnimi koli instrumenti. Vendar pa je osnovne važnosti dejstvo, da na določeni stopnji gospodarskega razvoja in porasta proizvodnje postaja za naše gospodarstvo vedno večja potreba, da povrne dinarju lastnost edinstvene mere vrednosti vsaj za pretežni del proizvodnje in s tem trgu njegovo selektivno vlogo. Da je naše gospodarstvo sedaj v taki fazi razvoja, se ne da dokazovati s tem, da so razvite zahodnoevropske države na določeni stopnji razvoja prešle na alineacijo cen (vsklajevanje domačih cen s svetovnimi) najvažnejših sektorjev proizvodnje, niti ne more služiti primer socialističnih držav, predvsem Sovjetske zveze, katera ima v vsem obdobju svoje cene ločene od svetovnih, kot nasproten argument. Sovjetska zveza predstavlja tako ogromno gospodarsko področje, ki ima tako velike proizvodne in potrošne kapacitete, da se brez večje škode za svoj gospodarski razvoj lahko omeji ali celo izloči iz svetovne delitve dela, predvsem še, če se razširi njena trgovina na področje SEV. Kljub temu pa tudi Sovjetska zveza v zadnjem času išče stikov s svetovnim trgov in daje znake prilagajanja svojih cen (vsaj nekaterih) s svetovnimi. S tem pa pride do osnovnega razloga, ki dokazuje, da je naše gospodarstvo doseglo tako stopnjo razvoja, da je za nadaljnjo uspešno rast potrebna kvalitativna sprememba, in sicer v obliki približevanja naših notranjih cen večine proizvodnih sektorjev (ne vseh!) svetovnim cenam. Dokaz, da so našemu gospodarstvu potrebne omenjene kvalitativne spremembe, je v vedno močnejšem neskladju med izvozom in uvozom, ki dosega ravno v sedanjem času razmeroma kritično točko v pomanjkanju uvoznega reprodukcijskega materiala zaradi nezadostnega izvoza. Problem je toliko bolj akuten, ker je tako domača kot izvozna konjunktura našega gospodarstva zelo močno odvisna od uvoza reprodukcijskega materiala, tako da bi občutnejše in trajnejše zmanjševanje tovrstnega uvoza zavrla domačo proizvodnjo, s tem pa tudi izvoz. Vsekakor pa ne bi bila to uspešna dolgotrajnejša rešitev neskladja v naši plačilni bilanci že zato, ker jugoslovansko gospodarstvo tako po kapacitetah, strukturi proizvodnje in ne nazadnje zaradi regionalne lokacije v nobenem primeru ne more izbrati nadaljnega razvoja v odtujanju od svetovnega trga ali celo v avtarkiji, ampak nasprotno, v čim hitrejšem približevanju svetovnemu trgu, v mednarodni kooperaciji,

v čim smeješem vključevanju v svetovno delitev dela, kar je značilnost večine manjših držav.

S tem v zvezi je treba vsekakor omeniti še nekatere značilnosti našega gospodarstva v zadnjem obdobju, ki samo potrjujejo prejšnje mišljenje, s tem pa kažejo na nujnost kvalitativnih sprememb zaradi hitrejšega in stabilnejšega gospodarskega razvoja in večjih možnosti za vključevanje v svetovno delitev dela.

Med kategorijami, ki so omogočile dosedanje dinamično rast našega gospodarstva, katere pa začenjajo spreminjati svojo kvaliteto in je potrebno, da jo v bodoče spreminjajo še hitreje, je zelo važen kriterij selekcije investicij oziroma razpored prednosti izgradnje posameznih kapacitet glede na strukturo in regionalno lokacijo.

Glede na to, da so dosedanje disparitetni odnosi omogočili, da so se v našem gospodarstvu gradile kapacitete predvsem glede na potrebe po določeni proizvodnji, ne oziraje se pri tem v večini primerov na svetovne cene, pomeni, da je bilo v naši državi mogoče zgraditi kakršne koli kapacitete v raznih proizvodnih sektorjih pod pogojem, da so bili gospodarski instrumenti dovolj učinkoviti ne glede na to, ali so se javljali v obliki uvozne zaščite, nižjega obdavčevanja, raznih vrst subvencij itd. Tako so dovolj visoki stimulatívni instrumenti omogočali izgradnjo zaželenih kapacitet, obenem pa je bilo omogočeno rentabilno poslovanje. V posameznih primerih, kjer trenutna zaščita ni zadoščala, pa se je s spremembo instrumentov, ki so v končni fazi omogočali povišanje cen, omogočilo, da je neka proizvodnja postala zopet rentabilna — seveda samo v pogojih zadostne zaščite pred inozemsko konkurenco. To pomeni, da so bili administrativno določeni instrumenti osnovni ali pa vsaj zelo važen pokazatelj in regulator rentabilnosti naše proizvodnje, kar je seveda imelo vpliv tudi na samo strukturo investicij. Kot je tak način predstavljal osnovo za dosedanje dinamični razvoj, je potrebno nadalje navesti argumente, ki zahtevajo spremembo dosedanjega notranjega kriterija rentabilnosti za večji del naše proizvodnje. Glede na to, da vsako gospodarstvo razpolaga z najrazličnejšimi stopnjami zaščite in stimulacije, ni rečeno, da s tem, da se ne daje več primat notranjemu kriteriju, mora iti v liberalistično skrajnost, ki bi pomenila za vsako državo v razvoju močno destrukcijo kapitala in onemogočanje razvoja ter sprememb v proizvodni strukturi. To samo pomeni, da postane koristno, da neko gospodarstvo za manjši ali večji del svoje proizvodnje jemlje za osnovo rentabilnosti svetovne cene in da ima v tem primeru tak kriterij svoj vpliv tudi na strukturo investicij in njihove bodoče produkcije.

Kljub temu, da je svetovno ceno zelo težko okarakterizirati, še težje pa praktično določiti povprečno svetovno ceno, je vendar značilno, da se večina gospodarstev za večji ali manjši del svoje proizvodnje zgleduje po svetovnih cenah. Najbolj to drži za države s konvertibilnimi valutami, po svetovnih cenah se ravna tudi pomembnejše surovinske proizvajalke in izvoznice, ne glede na to, ali diktirajo ali prilagajajo svoje cene. Končno pa ni mogoče reči, da tudi članice SEV ne upoštevajo svetovne cene, saj so jo do sedaj poskušali samo korigirati v glavnem za monopolistične ekscese, in sicer v medsebojni izmenjavi, medtem ko se v menjavi s kapitalističnim svetom ravna v glavnem po cenah na teh trgih.

Kljub temu, da se naše gospodarstvo v menjavi s tujino večinoma prilagaja svetovnim cenam, te pa se stalno močno razlikujejo od domačih cen in to za veliko večino proizvodnje, je nemogoče predpostaviti, da bi naša država, ki predstavlja zelo majhen delež v svetovni proizvodnji in kar pa je — osnovno, ker je zelo močno, če že ne naravnost brezpogojno vezana na zunanjo trgovino, predvsem pa na uvoz, lahko nemoteno nadaljevala dosedanja tempo gospodarskega razvoja brez nekega splošnega ekonomskega kriterija, ki bi imel poudarek na edinstveni vrednosti valute v odnosu do večine proizvodnje oziroma na izenačenju notranjih cen s svetovnimi (to seveda ni nujno za vso proizvodnjo), kar pravzaprav predstavlja eno in isto. Na ta način bi se delitev po delu končno postavljala na ekonomsko osnovo, enako pa bi se jasneje izkristalizirali kriteriji izvozne propulzivnosti. Ob jasnejši stopnji in absolutni veličini zaščite posameznih proizvodov ali regionalnih sektorjev pa bi taki ekonomski kriteriji ne predstavljali v bistvu nič drugega kot utrjevanje ekonomskih principov samoupravljanja z osnovnim poudarkom na delitvi po delu.

S tem, da se vzamejo svetovne cene za dolgoročno orientacijsko osnovo rentabilnosti, ne pomeni, da se taka politika nanaša na celotno proizvodnjo, kar je značilno tudi za države s konvertibilno valuto (npr. Zahodna Nemčija ima proste cene samo za industrijske artikle, medtem ko so kmetijske cene še močno zaščitene, za nekatere artikle so določeni celo kontingenti), še manj pa to pomeni, da bi morala neka država sprejeti tak sistem kot stalen, ampak bi ga prilagajala svojemu gospodarskemu razvoju in položaju na svetovnem trgu.

Kot je ločevanje naših notranjih cen od svetovnih v povojnem času pozitivno učinkovalo na porast proizvodnje, so kljub tendencam dosedanjih deviznih reform, da te neskladnosti zmanjšajo, disparitete ostale tako močne, da imajo lahko škodljive posledice za gospodarstvo. Glede na to, da so se paritete dinarja za industrijske artikle v letu 1962 gibale od ca. 500 do ca. 3.000 dinarjev za en ZDA dolar in od ca. 600 do 1.600 dinarjev za ZDA dolar za povprečje industrijskih vej, izhaja, da je bil dinar v tem letu pri nekaterih artiklih (1 ZDA \$ = 500 din) 6-krat več vreden od dinarja v drugih (1 ZDA \$ = 3.000 din), v povprečju za posamezne veje pa je razlika še vedno znašala 2,7-krat; to pomeni, da je v skrajnih primerih znašala razlika v nagradi za približno enako količino in kvaliteto dela v posameznih artiklih za okrog 6-krat, iz česar izhaja, da se pri enakem povprečju produktivnosti v obeh navedenih skrajnih primerih efekt povečanja materialne stimulacije razlikuje za približno 6-krat. Seveda je tak odnos pričakovati pri enaki strukturi stroškov, kar pa je v takem skrajnem primeru vendar redek pojav. Vseeno pa taki odnosi jasno kažejo, da je startna osnova, po kateri bi se merili efekti povečanja produktivnosti, tako različna, da v nekaterih primerih dosega že pravo diskriminacijo.

Neenakomernemu nagrajevanju po delu se pridružuje še nestalnost gospodarskih instrumentov, kar ima odločilne posledice na same cene ter dohodek podjetij, na investicijsko in proizvodno strukturo, posreden učinek pa se občuti tudi v sami tehnologiji in tehniki, vse skupaj pa lahko ima kratkoročno stimulativen ali pa destimulativen učinek na zunanjo trgovino, medtem ko je dolgoročni efekt predvsem negativen, kar izhaja iz naslednjih razlogov.

Ker je nagrajevanje za delo, vloženo v različne artikle proizvodnje enega podjetja, raznoliko in ker se zaradi spreminjanja instrumentov še menja, gospodarske organizacije izredno težko predvidevajo, vsaj na daljše razdobje, kakšen dohodek bo prinašal posamezen artikel. To jih sili k iskanju nekih splošnih okvirnih norm, v okviru katerih bi se moral formirati dohodek podjetja, s tem da bi pri enih proizvodih presegal predvidevanja, pri drugih pa zaostajal.

Sama taka tendenca formiranja dohodka ima zelo nezaželene vplive na cene in strukturo stroškov. Tako prihaja do stalne tendence po zvišanju cen ne samo takih artiklov, kjer so temu vzrok povečani stroški, ampak čisto tudi artiklov, kjer stroški niso porasli, to pa zato, da bi se s povečanjem dohodkov pri takih proizvodih krila izguba, ki nastaja zaradi povišanja stroškov pri artiklih, katerih cene se ne smejo zvišati. S tem pa se ustvarja stalen pritisk na trg, nemogoče postaja odkrivanje in zasledovanje vzrokov sprememb v strukturi stroškov in cen, izrablja se trenutni položaj ponudbe in povpraševanja na trgu in s tem se povzročajo škodljive posledice na odnose blagovnih in denarnih skladov trga.

Nadaljnja karakteristika odnosov v delitvi dohodka in značaja instrumentov se kaže v velikem asortimanu, ki ga vsebujejo proizvodni programi večine naših podjetij. Tako se dogaja, da imajo podjetja z večjim številom proizvodov v povprečju 20% pa celo do 90% (glede na število, ne pa na vrednost) artiklov, ki prinašajo izgubo podjetju, kar pomeni znatno zmanjšanje akumulacije in dohodka, čeprav so to povečini manjši in manj pomembni artikli. Glede na to, da se lahko spreminjajo tako instrumenti kakor cene, pa se razmerje med finančno uspešnimi in neuspešnimi proizvodi menja, sam problem pa neredko usmerja pozornost posameznih podjetij na izboljšanje instrumentov namesto na iskanje rešitve v povečanju produktivnosti in v optimalnem proizvodnem programu podjetja. V takih pogojih predstavlja širši asortiman večjo možnost za manevriranje podjetja, hkrati pa bi specializacija na ožji asortiman lahko predstavljala povečanje rizika posameznega podjetja. Verjetno ob tem ne smemo zanemariti tudi ozkega gledanja precejšnjega števila podjetij, katerih cilj je osvojitve čim večjega števila artiklov, s katerimi bi zalagala domači trg, medtem pa se sploh ne ozirajo na mednarodno rentabilnost, kot tudi ne na tehnologijo in tehniko, kar lahko predstavlja v daljšem obdobju podpiranje neučinkovitih in neekonomičnih kapacitet. S tem je v marsičem mogoče pojasnjevati slabše sprejemanje, če že ne odpor proti specializaciji naših podjetij, kar pa pomeni izgubljanje koraka s tempom sprememb v svetovni proizvodnji, kjer vedno bolj prevladuje velikoserijska in masovna produkcija.

Omenjene karakteristike formiranja dohodka in značaj instrumentov imajo določene negativne posledice tudi na sam korak produktivnosti. Poleg omenjene destimulacije zaradi disparitet in sprememb instrumentov je treba dodati še negativen vpliv strukture stroškov na produktivnost. Ze najosnovnejša ugotovitev, da ne znaša v povprečni strukturi stroškov jugoslovanske industrije (npr. v letu 1962) delež osebnih dohodkov niti 12%, pokaže, da se pri nespremenjeni prodajni ceni in enakih skladih, pri povečanju produktivnosti za 10% lahko zvi-

šajo osebni dohodki samo za malo več kot 1%, kar pa vsekakor ne pomeni ustrezne stimulacije.

Omembne vreden faktor je tudi izredno nizek delež sredstev podjetij, saj je znašalo v letu 1962 povprečje za jugoslovansko industrijo samo okrog 6% strukture stroškov, medtem ko znašajo uporabljena sredstva in doprinosi z davki nad 82%. To je še posebno važno v zadnjem obdobju, ko je namen gospodarske politike prenesti čim več samoiniciative pa tudi odgovornosti v zvezi z novimi investicijami in s proizvodnim programom na sama podjetja.

Tendenca k porastu samoinanciranja, to je vlaganja vedno večjega dela lastnih sredstev podjetja v nove kapacitete, nima samo komercialno-finančnega namena, ampak je cilj tudi v izgradnji in izpopolnjevanju tehnološko in tehnično ustreznih objektov. Ker pa je relativno majhnim podjetjem omogočena samo minimalna akumulacija, ki zaradi problemov delitve dohodka na trgu niti ni stalna, so v veliki večini ta sredstva nezadostna ne samo za razširjeno reprodukcijo, ki bi omogočala moderno tehnologijo in tehniko, ampak so čisto premajhna celo za vzdrževanje obstoječin kapacitet. Najnovejši ukrepi v bančnem sistemu se kažejo kot posledica takega stanja.

Vsi dosedanja omenjeni faktorji in instrumenti so predvsem v zadnjem desetletju pomenili impulz, ki je omogočal izreden tempo notranjega gospodarskega razvoja, leta pa je predstavljala osnovo, ki je skupaj s potrebno izvozno stimulacijo določala tudi meje izvoza. Bolj ali manj stalno in v zadnjem času celo naraščajoče nesorazmerje med izvozom in uvozom, kateremu je v precejšnji meri botrovala tudi kreditna politika, ki je v zadnjih letih dovoljevala tako visoko likvidnost gospodarstva, da je realizacija na domačem trgu zaradi najrazličnejših vzrokov porasta cen omogočala podjetjem večji dohodek od priznane izvozne stimulacije, je vsekakor imelo negativen učinek na izvoz. Hkrati pa so omenjeni faktorji omogočali specializacijo, hitrejšo tehnološko in tehnično modernizacijo, ki je v sedanjem času zavzela v svetu naravnost nepričakovane meje. (Med najpomembnejšimi primeri je kooperacija in integracija v evropski avtomobilski industriji.)

Tendenca k integraciji, ki je v našem gospodarstvu živa v zadnjih nekaj letih, predstavlja pač samo notranjo potrebo gospodarstva, da sledi spremembam v svetu. Obenem so tudi kreditne restrikcije in ostali finančni ukrepi v zadnjem času bolj ali manj odgovor na izredno notranjo likvidnost gospodarstva in njene posledice na zvišanje cen na domačem trgu in sorazmerno anemičnost v izvozu.

Glede na to, da izvoz, formiran na dosednji način, ne more pokrivati uvoznih potreb, nastane vprašanje, ali je za naše gospodarstvo koristnejše prilagajanje uvoza izvozu ali pa izvoza uvozu. Proti prilagajanju uvoza izvozu, to je proti zmanjševanju uvoza govori predvsem dejstvo, da je zlasti za zadnje desetletje značilno, da je bil porast domače proizvodnje in izvoza zelo močno odvisen od uvoza, predvsem reprodukcijskega materiala. Zato bi trajnejše skrčenje tovrstnega uvoza lahko imelo dalekosežne posledice v motnjah v gospodarstvu, ki bi lahko povzročale zastoj tako v domači proizvodnji kot v izvozu. Prav zaradi tega in še posebno zaradi velike verjetnosti, da omenjeni odnos med uvozom, proizvodnjo in izvozom še traja, bi pomenilo prilagajanje izvoza uvozu za razvoj gospodarstva veliko bolj zdravo reši-

tev, vendar pa vsekakor težje in dolgoročneje, kajti gospodarstvu bi bilo treba vcepiti učinkovitejša kriterije izvoznega impulza.

Verjetno bi bili ukrepi za dolgoročnejšo sanacijo in pospeševanje izvoza zelo ozki in neučinkoviti, če bi bil njihov učinek usmerjen samo na izvoz ali kvečjemu na zunanjo trgovino. Sele gospodarstvo kot celota predstavlja samostojen organizem, ki pa potrebuje določen uvoz, hkrati pa omogoča tudi formiranje izvoznih presežkov, ki nastajajo v glavnem kot posledica stimulativnih instrumentov, ali pa imajo jedro impulza v bolj ali manj jasnih ekonomskih kriterijih, ki nekatere sektorje proizvodnje tudi dolgoročno usmerjajo v izvoz. Ta dva kriterija pa ne pomenita drugega kot večjo ali manjšo alineacijo cen. Nagibanje k zadnjemu bolj ekonomskemu kriteriju nima samo te prenosnosti, da je stopnja našega gospodarskega razvoja že razmeroma visoka, s široko strukturo in količinsko visoko proizvodnjo, ampak še posebno v dejstvu, da je izredno veliko gospodarskih instrumentov, ki so se v celotnem obravnavanem obdobju še razmeroma hitro spreminjali, povzročilo, da je vedno težje predvidevati, še celo pa spremljati učinek novih instrumentov na cene ali pa prenehanje starih. To pa povzroča vedno večjo zameglitev kriterijev rentabilnosti, investicij in izvoza.

S tem pa se postavlja vprašanje načina in meje alineacije cen v našem gospodarstvu. Kar se tiče načina, bi predstavljala veliko prednost že samo poenostavitev instrumentarija, s tem da bi bilo mogoče jasneje spremljati učinek posameznega ukrepa na cene. Najučinkovitejši ukrep take vrste bi bil vsekakor izločitev vseh davkov iz proizvodne sfere, s tem da bi se celotna obdavčitev prenesla na potrošnjo, kar bi imelo dve osnovni posledici.

Prvič: močno bi se spremenila struktura stroškov, ker bi v prvi fazi odpadla postavka davki in doprinosi, ki je v sedanjí strukturi stroškov predstavljala zelo neenak delež, in sicer od nekaj odstotkov pa celo do 50% pri nekaterih artiklih (npr. v tobačni industriji).

V drugi fazi pa bi se znižal odstotek deleža samih uporabljenih sredstev, in sicer tem bolj, čim več faz ima neki proizvodni proces, še posebno, če se je v posameznih fazah dodajal še davek na promet in se tako skupaj z doprinosi kumuliral v uporabljenih sredstvih naslednje faze proizvodnje. Tako bi se delež uporabljenih sredstev in doprinosov z davščinami, kar je v letu 1962 predstavljalo več kot štiri petine deleža strukture stroškov industrijske proizvodnje, na ta način občutno zmanjšal, povečal bi se pa delež dohodkov in skladov, kar bi imelo primaren učinek v omogočanju večjih sprememb cen in konkurenčnosti oziroma v večjih osebnih dohodkih in skladih pri enakih cenah, na osnovi spremembe produktivnosti.

Drugič: z obdavčitvijo finalne potrošnje bi se veliko lažje reguliral odnos med ponudbo in povpraševanjem za posamezne vrste blaga, kar pa bi imelo sekundaren učinek na stimulacijo ali destimulacijo investicij. Tako bi se povečal učinek produktivnosti, trg bi lahko proizvajalcem za enake količine dela podobne kvalitete priznaval vedno bolj enakovredne vrednosti v denarju, obenem pa bi lahko prenesel določeno mero intervencije, namenjene stimulaciji gospodarstva, brez večje nevarnosti za porast dispartiteta.

Jasno je, da bi bila izvozna stimulacija v obliki izvozne cene brez davščin veliko večja pri takih proizvodih, katerih struktura stroškov

vključuje ne samo višjo stopnjo obdavčitve od povprečja, ampak ima do sedaj kumulirane davščine tudi v uporabljenih sredstvih, ki bi se za ta znesek znižala.

Ce menijo, da je za naše gospodarstvo zaradi pomembnosti jasnejših kriterijev produktivnosti, investicij, rentabilnosti, izvoza itd. uspešnejše načelo prepuščanja večjih kompetenc alineaciji cen, potem je izrednega pomena današnji stopnji razvoja prilagoditi in določiti pravilno mejo.

Kljub temu, da ima precej držav, predvsem razvitih, konvertibilne valute, to še zdaleč ne pomeni, da so se vrnile oziroma da se hočejo vrniti v obdobje čistega liberalizma, kar bi pomenilo, da bi bila mogoča v teh deželah samo proizvodnja, ki ima glede na trenutne odnose najboljše proizvodne pogoje v svetu. Nobena država si tega ne more privoščiti že zaradi nezaposlenosti, ki bi s tem porasla, po drugi strani pa tudi zaradi strukture proizvodnje, ki bi predvsem manj razvitim deželam absolutno onemogočala vsako novo proizvodnjo višje stopnje predelave, čeprav ima dolgoročno za to vse pogoje. Kot štitiijo razvite države razne proizvodne sektorje (npr. agrarni protekcionizem), tako je razvijajočim se deželam, za katere je značilno, da hitro spreminjajo svojo proizvodno strukturo, potrebna ne samo višja zaščita (večja razlika v produktivnosti) ampak tudi zaščita večjega števila proizvodnih sektorjev, predvsem industrijskih, na osnovi česar bi se dalo zaključiti, da je pri pogojih funkcioniranja tržnega in planško-tržnega gospodarstva potrebna tem višja zaščita, čim večje so trenutne razlike med domačo in povprečno svetovno produktivnostjo in čim hitreje hoče neka dežela menjati svojo dosedanja proizvodno strukturo in vključevanje v svetovno delitev dela. To pa pomeni isto kot različna stopnja konvertibilnosti neke valute, ki je tem bolj popolna, čim manj proizvodnih sektorjev je vezanih na močnejšo uvozno zaščito oziroma na izvozno stimulacijo pri realnem tečaju, ki predstavlja povprečno produktivnost nekega gospodarstva v odnosu do povprečne produktivnosti v svetu, od katerih so odvisne kupne moči posameznih valut in njihov odnos ponudbe in povpraševanja.

S tem, da dajemo na določeni stopnji gospodarskega razvoja prednost delovanju trga in izenačevanju domačih cen s svetovnimi, nikakor ne predpostavljamo ukinitve zaščite posameznim perspektivnim ali pa za celotni gospodarski razvoj potrebnim sektorjem domače proizvodnje, ker bi to dovedlo do destrukcije obstoječih proizvodnih kapacitet in splošnih motenj v gospodarstvu. Bistvena razlika in prednost, ki jo nudi sistem alineiranih cen, pa je v tem, da postane vsakovrstna zaščita jasna tako po kvaliteti in količini, medtem ko je danes v našem gospodarstvu zelo težko določiti, ali za posamezne proizvode obstaja neka stimulacija ali destimulacija v odnosu do svetovnih cen in kako velika je. Ker pa teh dveh pokazateljev ne moremo določiti, kar pomeni, da ne vemo točno, katere produkcije subvencioniramo in predvsem koliko to našo družbo stane, nastajajo pri vedno širšem proizvodnem asortimanu, količinsko vedno večji proizvodnji in izvozu možnosti, da gospodarstvo daje v obliki skritih subvencij ne samo proporcionalno večjo podporo, ampak da z razbohotenjem nerentabilnih proizvođenj subvencije rastejo celo hitreje od proizvodnje in izvoza. To pa pomeni zniževanje akumulacijske sposobnosti gospodarstva in počasnejšo rast

standarda glede na obstoječe kapacitete. Kakor hitro pa bi postale subvencije jasne za vsako vrsto proizvodnje z nižjo produktivnostjo od odnosa med povprečno produktivnostjo našega gospodarstva in svetovnega, bi tak sistem dajal ton kriteriju investiranja. V primerih, kjer pa subvencije daleč presegajo koristi, ki jih ima naše gospodarstvo od posamezne proizvodnje, pa še vedno preostaja možnost preorientacije proizvodnje na komercialno uspešnejše artikole.

Ob mnenju, da je bolj ali manj administrativen način formiranja količine in strukture izvoza neučinkovit pri današnji stopnji razvoja našega gospodarstva, nastane vprašanje, kako okrepiti izvozni impulz oziroma kako aktivirati izvozno propulzivnost, ki do sedaj zaradi administrativnih ukrepov ni prišla do izraza.

Okrepitev izvoznega impulza je na osnovi dosedanjega izvajanja mogoče iskati v večji vlogi ekonomskih faktorjev v celotnem gospodarskem sistemu in s tem tudi v zunanji trgovini. Gre torej za to, da postane dinar vedno bolj edinstvena mera vrednosti v odnosu do vedno večjega števila proizvodnih sektorjev (izjeme bi predstavljali zaščiteni sektorji), kar pomeni, da za gospodarstvo ni vseeno, ako je dinar v odnosu do posameznih artiklov na ravni tečaja ali pa je apreciran oziroma depreciran. Sedaj delajo podjetja v razmeroma podobnih komercialnih pogojih ne glede na to, ali predstavlja ekvivalent enemu ZDA \$ npr. 500, 1.000 ali pa celo 3.000 dinarjev, z alineacijo cen pa bi imela ekonomsko prednost predvsem tista podjetja, katerih povprečne cene (obratno velja za produktivnost pri proizvodnji posameznega artikla) bi bile enake ali pa nižje od svetovnih v odnosu do realnega tečaja dinarja, ki bi pomenil povprečno produktivnost v našem gospodarstvu v odnosu do povprečne svetovne produktivnosti.

V zunanji trgovini bi taki pogoji predstavljali prenehanje izvoza za vsako ceno, s tem da bi gospodarski instrumenti omogočali razmeroma enakomerno nagrajevanje za enako količino dela podobne kvalitete, kar bi omogočilo večjo stimulacijo tistih proizvodnih sektorjev, kjer bi za določeno količino domačega dela dobili na osnovi zunanjetrgovinske izmenjave večjo količino tujega dela, kot to določa tečaj domače valute v odnosu do svetovne valute (oziroma tujih valut). Skratka, ekonomsko bi bila stimulirana vsaka proizvodnja, ki bi omogočala zamenjavo določene količine domačega dela za večjo količino tujega dela v uvoznih artiklih od povprečnega s tečajem določenega odnosa. Ta materialna stimulacija bi pozitivno vplivala ne samo na osebne dohodke in produktivnost, ampak tudi na akumulativno sposobnost podjetja, kar bi imelo za rezultat stimuliranje izvozno orientiranih investicij, katerih cilj bi bil v zniževanju količine domačega dela v menjavi za tuje delo. Jasno je, da bi tak proces omogočil specializacijo in modernizacijo proizvodnje in s tem nasploh vplival na vključevanje naših gospodarskih kapacitet v svetovno delitev dela na osnovi ekonomske stimulacije dolgoročnejšega značaja.

S tem bi porast proizvodnje ekonomsko najrentabilnejših sektorjev vplival ne samo na večji in kvalitetnejši izvoz, ampak tudi na notranjo gospodarsko rast, kajti sprostita bi se velika sredstva, ki se uporabljajo za zaščito nevažnih in neperspektivnih proizvođenj, s tem pa bi se omogočala večja akumulativna sposobnost gospodarstva v celoti, hkrati pa bi breme zaščite

res nujnih in perspektivnih proizvodnih sektorjev predstavljalo manjšo oviro splošnemu gospodarskemu razvoju.

POVZETEK

Mišljenje, da je našemu gospodarstvu potrebno in koristno vključevanje v svetovno delitev dela, je enoglasno, in to ne samo zaradi geografskega položaja, razmeroma majhnih potrošnih in proizvodnih kapacitet, ampak tudi zaradi same strukture proizvodnje, ki jo v pojavnem obdobju dinamično spreminjamo in to v precejšnji meri s pomočjo zunanje trgovine.

Glede na to, da svetovni trg doživlja v zadnjem obdobju določene kvalitativne spremembe v delitvi dela, ki se javljajo deloma tudi v pojavnih oblikah regionalnih skupnosti, se postavlja vprašanje položaja naše zunanje trgovine v takšnih okoliščinah. To vprašanje je še posebno potencirano in aktualno zaradi neskladja med izvozom in uvozom, ki je predvsem v zadnjem

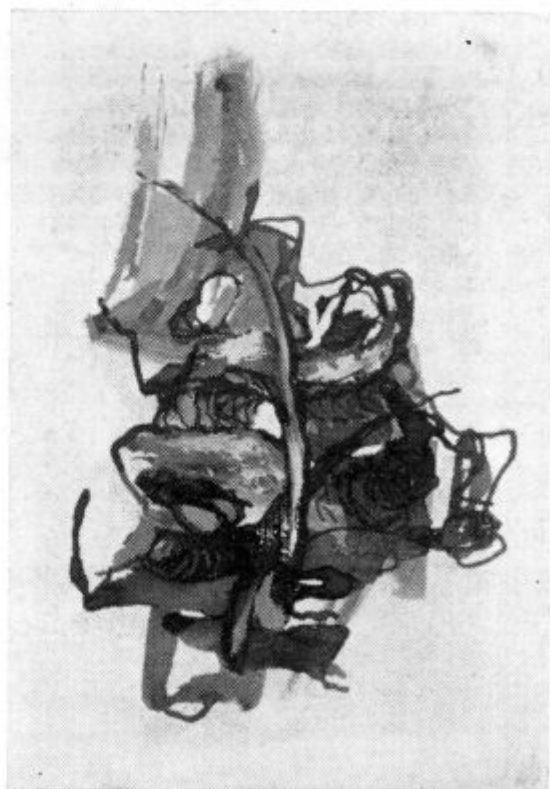
času precej kritično. Ravno to neskladje med premajhnim izvozom in prevelikimi uvoznimi potrebami pa nakazuje stanje, da je naše gospodarstvo že doseglo tako visoko stopnjo razvoja, da postaja dosedanji sistem formiranja izvoza, ki je v bistvu funkcija porasta proizvodnje in potrebne stopnje izvozne stimulacije, neučinkovit in neekonomičen.

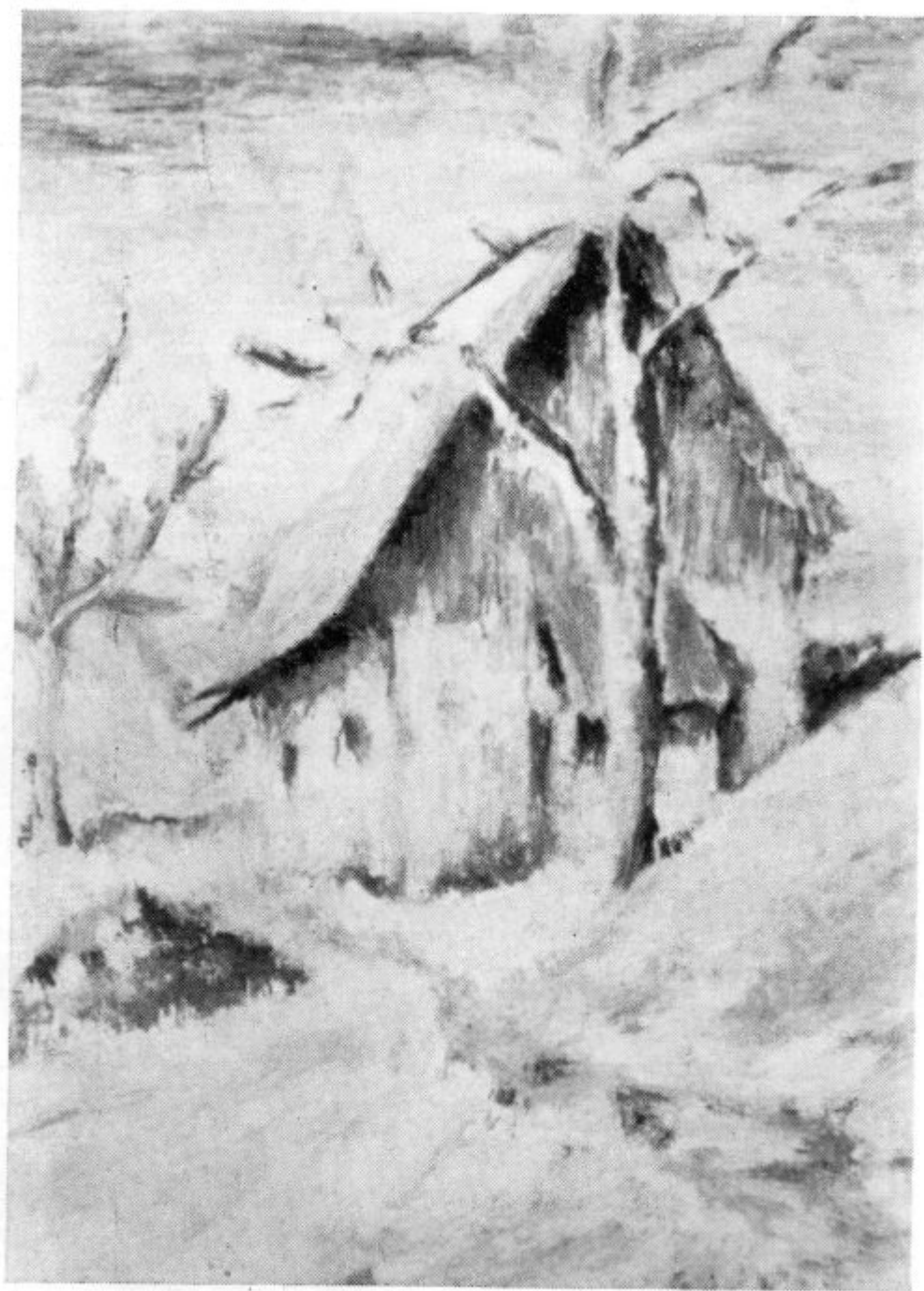
S tem se postavlja problem novega in uspešnega izvoznega impulza. Ob mnenju, da pretežno administrativni način reguliranja zunanje trgovine na današnji stopnji našega gospodarstva ne daje optimalnih ali pa celo uspešnih rezultatov, lahko iščemo rešitev problema v čistejših in doslednejših ekonomskih kriterijih izvozne stimulacije ter zunanje trgovine sploh. Ker pa je zunanja trgovina s svojimi presežki oziroma primanjkljaji samo neločljiv del in izraz celotnega gospodarskega sistema, pomeni uvajanje novih kriterijev formiranja zunanje trgovine obenem tudi spreminjanje kriterijev delitve dohodka, rentabilnosti investicij itd. v gospodarstvu kot celoti.

Peščena uza

Zjutraj pozabiš na svojega otroka,
pustiš ga nekje na gmajni,
med bori,
med kamenjem,
med peskom na plaži,
med strnišči avgustovskih njiv.
Pustiš ga na valovih
svojih prvih kodrov,
med pozabljenimi vzgibi
prvih popkov.
Potem naloviš grlic
in umiješ svoj obraz
v njihovi krvi.
Ko vzameš ogledalo,
greš v gozd in si izbereš drevo
za svojo krsto.

Emil Miklavčič





Vid Miklavčič — Cerkljanski motiv (olje)

Praznik

*Rojstvo upa: boš — ne boš?
Čas sodnik čez zemljo gre
in določa: boš — ne boš...
enim DA in drugim NE.*

J. Menart

»Le pojdimo, le pojdimo, saj gremo Nacka obiskat!«

Lezli smo po stezi, ki se je po ostrem pobočju kačasto potegnila iz vasi. Jerca, ki je ob vsakem obratu s travo poraščene poti povedala namen našega romanja in hkrati izrazila nezadovoljstvo nad našo počasnostjo, je vlekla procesijo k Nacku. Nekaj metrov za njo sta se vlekla kot dve senci Matevž — njen ta star in stric Anže — stric za vse otroke naše vasi. Za njima sta šli Kovačeva Silva in Platnarica ter čisto na koncu Platnaričina Maja, Šmehov Francek in jaz.

Nedeljsko jutranje sonce je žejalo počitek v preznojenih telesih. Nezaupanje do obljubljenih postaje v Kladarjevi oštariji je z vsakim korakom opominjajoče raslo v meni. Žeja, brezizhodna strmina in Jerca, ki je morala biti vedno za celo serpentino pred ostalimi, so mi vzbujali grešne blodnje. Če sem zamižal, sem zagledal pred seboj črnega zmaja, ki neusmiljeno vleče verigo žrtev svojim mladičem. Nič ni počakala, če se je z drobnimi, hitrimi koraki odlepila od skupine — vedno smo jo morali dohiteti, pa je nam takoj spet ušla. Dolgo črno krilo se ji je opletalo med nogami in na glavi je nosila preveliko črno ruto. Pa smo jo dohiteli, pa je spet preganjajoče zamomljala:

»Le pojdimo, le pojdimo, saj gremo Nacka obiskat!«

Vas je ostajala globoko pod nami, zgubljali smo se med rdečimi in rumenimi krošnjami jesenskih barv ter si v kratkih stavkih šepetali drobne želje svojega trenutnega upanja in razpoloženja. Le Jerca je skopo molčala, grabila je naša občutja in jih metala v svoj kalup, ki je imel edino zveličavno željo: »dalje«. Skoraj zasovražil sem njeno odmaknjenost.

»Orka čik, baba, kako gre...« sem samo v mislih stkal.

Kovačeva Silva in Platnarica sta si nekaj prišepetavali, potem pa sta se zasmejala. Anže se je tako in tako samo režal, če mu je Matevž kaj rekel ali ne.

Jerca se je ustavila, kot bi hotela reči:

»No, saj bomo kmalu,« pa ni rekla. Ko smo se ji približali, je spet ponovila:

»Le pojdimo, le pojdimo, saj gremo Nacka obiskat!«

Prav tako sem dojel, kot da bi rekla: »Prav je vam, zakaj ste šli, zdaj pa imate, ko vam je vroče in ste trudni.«

»Nikoli več,« sem samo pomislil in podzavestno potegnil korak.

Šli smo mimo Kolarja, mimo Šmihove bajte in se slednjič privlekli do Kladarja, pod vrhom griča.

»Nekaj bomo šli v hišo pojest,« je skoraj sebi šepetala Jerca.

»In pa nekaj popit,« je dodal Matevž.

Ustavil sem se in mi je odleglo. V glavi mi je v hipu zrasla sreča, objel bi Majo, ki se je v temno modrem prekratku krilcu znojila pred menoj.

»Joj, Nacek,« sem pomislil, »pa smo tu.« V temni veži nas je pozdravil debeli krčmar in nam odprl duri v izbo.

»Ali greste na odkritje?« Debeli krčmar je držal roke na obilni domovini.

»Tudi Nacka bodo napisali na spomenik,« je Jerca z neprizadeto hladnostjo odgovarjala, ne da bi ga pogledala.

»Koliko bi bil zdaj star?« Debeli krčmar je drezal v nerazpoloženje.

»Trideset v maju, mejduš, kakšen fant, a ne,« je prizadeto, a neumestno odgovoril Matevž.

V glavi se je razraščala sladkost, hkrati pa sem hrepenel po Nackovi skrivnosti; pričakovanje je bilo tako silno, da bi brž skočil za Jerco proti Lutnem, čeprav sem zamrzil suho sonce in brezizhodnost strmega pobočja. Jerca je iz rdečega cekarja s kovinskimi rinkami, ki so služile za držalo, vzela tenak hleb in z Matevževo nožičko odrezala vsakemu prozoren kos.

»Anže, si se že oženil?« je vprašal krčmar strica.

Stric se je režal, kazal je grde rjave zobe in potem na dušek izpil poln kozarec.

Vsi smo se smejali, le Jerca je zrla skozi okno in otroci nismo nič razumeli.

»Le pojejte in spijte, do Lutnega je še ura,« je priganjala Jerca. Nihče ji ni odgovoril, le Platnarica, ki smo ji otroci rekli »ta sitna«, se je dvignila in se približevala vratom. Vseskozi me je dražila Platnaričina prisotnost, sovražil sem njen hinavski smeh, še bolj pa ogabno pridobitniško vnemo. Tudi Kovačeva Silva je vstala in si popravljala

prekratko modro bluzo, ki ji je že vso pot uhajala izza ozkega krila. Obilne prsi so se ji še bolj izbočile; ujel sem Anžetov sladki smeh.

Vrh griča se je našemu počutju razdala skladna preproga jeseni. Naši pogledi so se poigravali z vihravimi zastavami, z vasico, ki ždi pod gričem, po katerem je posejano jesensko hrepenenje barv. Jerca se je ustavila in ko smo jo dohiteli, nas je opomnila: »Še četrť ure, glejte, vse je v zastavah, slovesno bo. Le pojdimo!«

Najrajši bi se usedel in gledal. Slasti pričakovanja so dvigale moč in prilivale upanje. Naenkrat sem v vsem videl praznik, v pisanih krošnjah dreves; tudi Jerca, ki je bila že spet deset metrov pred ostalimi, je postala praznik in Maja, ki je v modrem krilcu poskakovala po kolniku. Od Kovačeve Silve je vel očarljiv duh po znoju in dišečih mazilih. Vedel sem, da ta duh prihaja iz polnih prsi in hkrati dojel, da je tudi ta vonj sestavni del praznika. Porodila se je grešna skrivnost, začutil sem napetost, znašel sem se čisto blizu nje, skoraj bi se z rokami dotaknil njenega ozkega zelenega krila. Koraki obeh mož so postali slovesni in umirjeni. Prikupni veter je donasal iz vasi osamljene klice, mogoče se je začula vmes celo melodija svetlih trobent in udarci po velikem bobnu in rumenih činelah. Sonce je drselo nad planoto in izvajljalo praznik iz pisane jeseni in našega pričakovanja, ki je mejilo na hrepenenje. Jerca ni o Nacku nič več rekla; v strnjeni skupini smo se bližali vasi.

Med hišami, ki so se zgostile okrog privzdignjene cerkve, je hodilo mnogo ljudi, tudi vojake smo srečavali. Jerca nas je vodila med okrašenimi hišami in obloženimi stojnicami. Maja in Francek sta se pogovarjala o godbi, Anže se je nasmihal zastavam, Kovačevi Silvi pa so mežikali vojaki in domači fantje ter se ogledovali za njo. Vedno sem se ujel s pogledom s tistim, ki se je oglednil za Silvo — stopal sem tik nje.

Ko sta Matevž in Anže spila v Lovčevi oštariji vsak en štuc, smo se pričeli vzpenjati na pokopališče. Po dolgih stopnicah smo šli v črni procesiji, ki se je iztekla v gmoto, ki je valovila okoli rumene cerkve. V ozadju se je nad množico dvignila visoka rdeča masa, ob njej pa je stal v zastave odet oder.

»Tisto je spomenik,« je rekla Maja.

»Mmm, lep rdeč,« je dodal Francek.

»Saj v resnici ni rdeč, tisto je zastava, odkrili ga bodo.«

Molče sem jo poslušal in ji verjel, po glavi so se sprehajale blodnje o Nacku; slovesne, temne in žalostne.

Stlačili smo se okoli rdeče gmote, ki je spomenik.

»Le stopimo še bliže, da bomo slišali!« je Jerca priganjala našo počasnost in neiznajdljivost. Zdrenjali smo se okoli nje in napeto pričakovali.

Na oder so se povzpeli lepo oblečeni možje in vojaki, ob njega pa so se vstopili črni godbeniki z zlatimi trobentami. Slovesnost je lebdela nad nami, gneča je postajala odvrtna, dokler ni praznik naenkrat zdrknil s svojo veličino v povprečno nevšečnost človeškega prerivanja, ki je temeljilo na samoljubnem iskanju najboljšega prostora. Stric Anže in Silva sta si nekaj prišepetavala in se nasmihala, Platnarica pa se je že pred slovesnostjo poslovila od nas, češ da bo pogledala pri kmetih, če imajo kaj masla in jajc. Medtem ko sem premišljeval in ugotavljal Platnaričine lumparije, je množica hipoma utihnila in prisluhnila možu, ki je slovesno pozdravil predsednike na odru in nas. Ploskali smo. Potem je nekdo drug bral dolg govor. Množica je v začetku slovesno obstala, a le za hip, napete vzmeti gneče niso dopuščale umerjenega poslušanja. Mož na odru se je razvnel, govoril je najprej o žrtvah in o klanju in čez čas pomirjujoče vodil naša čustva v sladko razglabljanje o človeški svobodi in sreči. Pred očmi sta mi vstajali veličina in dragocenost človeške krvi, v borbah sem naenkrat gledal bitja, ki jih ni mogoče uvrstiti med ljudi.

»Borci so nesmrtni in večni!«

Iz blodenj o borbah in krvi so me hipno odtegnile solze na Jerčinem licu. Obšla me je nerazumljiva groza, ki je hlatala po občutkih slovesne dojemljivosti praznika. Kovačeva Silva je brezizrazno, skoraj zaspano zrla v rdeč spomenik. Dregnil sem Majo in ji z očmi povedal, da Jerca joka. Maja je pogledala najprej v tla in spet mene. Jok odraslih me je vtopljal v nerazumljiva razglabljanja o nesreči in sramoti. Jok in občutek sramote sem vedno enačil kot nuino združljivi obliki človeškega čustvovanja. Nikdar nisem jokal, da ne bi čutil v sebi meča sramotilnih nasmeškov Maje, Franceka ali še koga drugega. Malokrat sem jokal.

Med množico je zavel gromki aplavz — Jerca je obrisala solzne oči in pogledala Matevža, ki je stal poleg. Ob Jerčini drobni postavi je bil videti Matevž orjaški, skoraj bi videl v njegovi veličini slo, ki vztrajno ponižuje njeno bit in jo znova vtaplja v jok, ki izžema iz nje še zadnje sokove upanja.

Gromki aplavz in visoki mož, ki je krilil z rokami, sta mi vsiljevala sladke misli o

zmagi v podobi zeleno oblečenih vojakov, ki se spuščajo z vseh pobočij v vas. Nič se jim ne zoperstavlja, vse je enostavno, smrti ni, vsi so se vrnili, sovražnika ni, joj, vsi so se vrnili!

Mož se je razvnel, glas je dvigal tudi ob nepomembnih besedah kot na primer naša vas, osnovna šola ali naši hribi. Čustvovanje množice se je z govornikovim dviganjem glasu stopnjevalo do slovesne tišine, dokler se ni sprostilo ob strmem padcu njegove napetosti.

»Slava padlim borcem!«

»Slava...« je s temnim basom zavalovila množica.

K mikrofону je potem stopila drobna punčka, za njo je stala lepa učiteljica in ji prišepetavala. Deklica se je priklonila in pričela s pretiranim spakovanjem:

»Sini môji,

môji trije fantje zlati...«

Bila je odljudna, če je ne bi bilo, bi slovesnost še dolgo hranil kot neskaljeno lepoto, nad katero se boči lik rdečega spomenika.

Mož, ki je poprej govoril, je potem slovesno, spoštljivo potegnil s spomenika rdečo zastavo. Med množico je zašuštelo in spet utihnilo. Bel, v čudne oblike izsekan kamen je naenkrat porušil v meni vse predstave o spomeniku. Bil je čuden in nerazumljiv, po niem pa je bilo kot nasejano 38 imen padlih borcev. Če sem ga dolgo gledal, je postal v svojem okamenelom miru grožec in podoben smrti, ki sem si jo kot maihen ministrant na nogrebih, med obupanim jokom nesrečnih sorodnikov, nad črno jamo, zarisaval v glavi.

»Že vidim napis vašega Nacka, tretji je z vrha.«

Vsi smo pogledali Silvo, Jerci so v hipu solze zalile oči, sklonila je glavo in bila je še manjša.

»ČESNIK IGNACIJ« je bilo vklesano.

Nikoli mi ni mama pravila, da bi imela Jerca sina partizana. Črna godba je igrala žalostno pesem. Ko sem opazil, da so se tudi Matevžu orosile oči, mi je postalo nerodno. pogledal sem na grič: pisane ter zelene krošnje dreves so me dvigale v čudni nemoči, ki bi jo lahko imenoval žalost.

Množica se je razlezla po dolgem pokopališču.

Jerca nas je vlekla bliže k spomeniku, hotela se je nrepirati, da je Nackovo ime res vklesano v beli kamen. Matevž je stegnil vžigalico. Jerca na je na sivi podstavek prilegala štiri svečke. Med nami se je sletela čudna pregrada molka in tisočernih vprašanih, o katerih smo se bali govoriti. Jerca je stala okamenela, s sklonjeno glavo in sklenjenimi rokami ob mogočnem spomeniku. Z Majo sva

štela vklesana imena in ko sva nehala, sva drug drugemu šepnila:

»38«

Potem je preko misli počasi drsela zgodba o postreljenih mladeničih, ki so nam jo pripovedovali v šoli, navdal me je dojem sreče, da živim in temna sla maščevanja se je razrašala v meni.

Prerivali smo se med množico proti vasi in molčali. Molčali smo tudi potem, ko je Jerca kupila vsakemu pol klobase in žemljo. Platnarice še vedno ni bilo, Silva pa se je pri stojnici, kjer so prodajali vetrnice in lectova srca, pogovarjala s črnim fantom. V noge je bolj in bolj lezla utrujenost, želja sesti — samo sesti je odrivala vse ostale. Od brade nam je kapljala tolšča, ki jo je na papirnatem krožniku dal prodajalec s klobaso vred.

Med nami se je naenkrat znašla Silva in rekla, da se ob šestih dobimo na klopi pod Blažonovim hrastom. Brž je zopet skočila k črnemu fantu pri stojnici — ga pogledala s črnimi velikimi očmi in se mu sladko nasmehnila. Po zvočniku so peli Božo in Miško ter Rezika in Sonja. Lepo bi bilo, če ne bi bili utrujeni od dolge hoje in stanja. Matevž je držal v rokah papirnat kozarec in zalival tolsto klobaso.

»Otroci, varvajte gvante, tolšča se ne da izprati!« nas je Jerca opominjala.

Anže se je nasmihal procesiji, ki se je vlačila med hišami, posebno lepim dekletom je rad kazal rjave zobe. Stali smo ob kostanju, ki se je nad nami razrastle v ogromno rjavo krošnjo, in jedli ter bili zadovoljni, da imamo prostor, pa čeprav smo občutili, da smo tu nepotrebni, da bi bilo bolje, če bi se umaknili in bi lahko tudi drugi ob klobasah ali grozdju motrili množico, ki se je brezkončno vlačila med hišami.

»Popoldne bo veselica,« je rekel Anže.

»Bomo videli...« mu je odsotno odvrnil Matevž.

»Ko bomo pojedli, bomo stopili k Blažonu. njihov Jane in naš Nack sta skupaj padla!« je vsem ukazala Jerca.

Stopali smo po prašnem kolovozu med nizkimi hišami, mimo gasilnega doma in osnovne šole ter se slednjič znašli pred Blažonovo domačijo.

»Jerca, na cel kup si jih prignala,« je v vratih pozdravljial brkati gospodar, »no, Matevž, kako je kai?«

»O ja, sai bo šlo...« sta utrujeno momljala in mu ponujala roko.

Brkati Blaž nas je vodil v izbo.

Otroci smo posedli po klopi ob mrzli peči, Jerca, Matevž in Anže pa so se usedli okoli velike bele mize. Blaž je prinesel steklenico žganja in bučko mošta, ki smo ga otroci pili kar iz steklenice. Bolj kot kaj drugega smo bili veseli klopi. Zamaknjeni smo zrl skozi okno v pisani grič in molčali od utrujenosti in od praznika.

Blaž se je dvignil na stolu, pogledal po gostih, kot da pripravlja dolg govor.

»Kakšni fantje bi bili lahko danes.«

»Kaj fantje, možje,« mu je segel v besedo Matevž.

»Človeku je le slabo namenjeno,« je pomirjajoče pripomnila Jerca.

Molk.

»Vojna je hudič...« Blaž je momljal, ne da bi koga pogledal.

»Kaj pa imaš zdaj, ko si dal sina?!« Matevž je kopičil ostrnost.

»Davke, da se iz njih ne vidim.«

»In bog ve, kako so jih mučili te fante, preden so jih...«

Jerci so priplozele solze po licih. Molk nas je vodil v trpko osamljenost. Celo Anže se je zresnil.

»Edinega sina,« je Jerca ponovno zajokala.

V izbo je prilezla težka žalost, razumeli smo smrt, ki se je sprehajala med nami, razumeli, kako se nasmiha brezizhodnemu molku, ki se je razrastle med štirimi stenami.

»Človek ne pozabi lahko...« Blaž je hotel umiriti Jerčino ihtenje.

»Naj gre k vragu vse skupaj,« je zamahnil z roko Matevž, »ti imaš vsaj hčer,« je pogledal Blaža.

Blaž je neodločno zamahnil z roko, prijel steklenico in natočil.

»Hčer je hčer, saj veš, na sina sem stavil.«

»Človek pozabi med delom, a dolgi zimski popoldnevi...«

Solze, spet težke solze... In molk.

»Usojeno je bilo, kaj hočemo,« je zatarnal Blaž.

Praznik je v svoji slovesnosti strmo zdrknil v vsakdanjo povprečnost. Otroci smo nekaj časa z odprtimi usti poslušali brkatega Blaža, počasi pa smo se naveličali. Skoraj smo dojeli Nackovo usodo, ki so ga Nemoi skupaj z Blažonovim Janetom ustrelili v Zali. V usnavaajoči odmaknjenosti od praznika smo se dolgočasili, pa čeprav je beseda za mizo stekla tudi o slabi letini in industriji, ki uničuje kmeta.

»Ali lahko gremo po vasi?« se je okorajžil Francek. Jerca ga ni slišala.

»Poiskali bomo Kovačevo Silvo in jo pripeljali sem.« Maja je s hinavsko preračunljivostjo popravljala Francka.

»Pojdite, pojdite,« je nejevoljno zamahnil z roko Matevž.

V kozolcu pod pokopališčem se je ljudstvo zbiralo na ples. Sonce se je že skoraj dotikalo obzorja, med hiše v Lutnem je legala senca. Stali smo na zidu ob železni ograji in opazovali plesalce in godce ter gasilce, ki so prodajali vino in klobase ter listke za srečolov.

»Glej Silvo!« je s prstom pokazal Francek k mizi v kotu. Črni fant, ki smo ga že dopoldne gledali s Silvo, jo je držal okrog pasu ter jo božal po licih ter ji sladko šepetal.

»Tisti je njen fant,« je rekla Maja.

Obšlo me je temno občutje prezira do od ljudnega fanta. Zazdelo se mi je, da ruši močno stavbo praznika in krade sladke duhove po dišečem mazilu in znoju, ki žare iz Silvinega telesa. V teh duhovih in v vihravih zastavah sem najprej dojemal slovesnost in ji verjel.

»Pojdi jo poklicat!«

»Pa ti jo pojdi!« me je zavrnila. Ničesar več nisem rekel, oči so brez misli sledile pisanim parom, ki so skladno drseli po belem podu. Pogledal sem na pokopališče in se naenkrat zazdel samemu sebi osamljenega in bednega. Mrak je grozil z vzhodne strani. Po pokopališču se je sprehajalo nekaj ljudi, med hiše je legla osamljenost nedeljskega popoldneva, ki je bila čisto blizu žalosti. Množica se je razdajala mazurki Avgusta Stanka. Dekleta so v peharjih nosile rdeče rože in jih pripenjale na prsi vročim plesalcem. Smejale so se in se spogledovale s fanti, ki so stali v vratih. Ko so se pari razšli, so starejši možje za vrati zapeli:

»Zagorski zvonovi premilo pojo...

.....

pa, če jo nesejo, pa naj jo neso...«

Strmeli smo v pisano valovanje in molčali, tudi potem, ko je nekdo zavriskal, se nismo zganili. Občutki so bili nacepljeni kot ritem množice, ki se je zbrala v dolgem kozolcu. Nekateri so nosili na prsih medalje in na glavi titovke.

»Tisti so partizani.« Maja je vedno razlagala znane stvari.

S Franckom sva molčala, kot bi vedela, da je to že samo po sebi umevno.

Slednjič je Maja zaslutila naš bližnji odhod. Stekli smo po ograji do dvorišča in se zdrenjali med belimi mizami do Silve in brkatega fanta.

»Maja, povej Jerci, da sem srečala prijatelja, ki je z avtom, pripeljal me bo!« Nasmehnila se je odljudnemu prijatelju, on pa se je še tesneje stisnil k njej.

Maja je pridno pokimala, potem pa smo zagrenjeno odšli mimo šole in gasilnega doma proti Blažonovi hiši. Sonce je slednjič zdrselo za obronek planote, sveta se je oprijemala ostrina, praznik se je pogreznil do nerazumljivega konca.

Pred Blažonovo domačijo je široko stala Platnarica in držala v obeh rokah nabasana cekarja. Ko sem jo zagledal, sem se razsrdil — ona pravzaprav ni prišla na odkritje spomenika, pač pa po jajca in maslo. Režala se je in režala; dva podbradka sta ji med smehom ogabno nihala, nič lepega ni bilo na njej; Maji tega nisem nikdar povedal. Ponosno je ukazovala, da se bomo sedaj vrnili domov ter še hinavsko prosila, da bi ji Francek in jaz nesla vsak en cekar. Navdala me je mrznja, ki ji skoraj nisem vedel vzroka. Pokimal sem, Francek pa je celo dejal:

»Bova, bova!«

Stopili smo v izbo. Na klopi ob peči je spal stric, Blaž in Matevž pa sta s kletvicami krasila pogovor ob spraznjeni steklenici žganja. Jerca je molče sedela na klopi ob Anžetovi glavi, na katero je bil poveznjen siv klobuk.

»Kako jih bomo spravili domov?« Jerca je boječe šepetala vprašanje in prošnjo Platnarici, ki se je nasmihala med durmi. Matevž jo je slišal.

»Kako, hudiča, saj smo vendar dedci.«

»Pa tega norčka!« Jerca se je usmiljeno sklonila nad strica.

»A, pusti norca, naj spi, bo že prišel, če danes ne, pa jutri,« je dvigal Matevž desnico.

»Je rekla Silva, da ne bo šla z nami, ker je srečala prijatelja, ki jo bo peljal z avtomobilom,« je kot naučeno zrecitirala Maja.

»Ha, ha, ha, prijatelja, take dobijo hitro prijatelja, ni res, ta stara?«

»Bodi že tiho in pripravi se, da gremo!«

Blaž se je samo smejal in nerazumljivo krilil z rokami.

Otroci smo čakali v temni veži. S Francikom sva držala v rokah vsak svoj cekar. Matevž si je oblačil površnik in se zibal sredi poda.

»A, hudiča, odkritje, kajne Blaž?«

Jerca se je Blažu zahvaljevala, on pa se je široko zleknil na stolu in se pijano kro-

hotal. Domenili so se za strica Anžeta, ki bo jutri prišel za nami.

»Naj spi čez noč na klopi.«

Jerca in Platnarica sta pod roko vodili Matevža, ki se je spotaknil ob vsaki večji izboklini na kolovozu, ki se potegne iz vasi. S Francikom sva gulila vsak en cekar jajc, ki jih bo Platnarica jutri pol dražje prodala v mestu, Maja pa se je držala mame za roko.

Iz kozolca pod pokopališčem je od časa do časa prišel glas vaških godcev, osamljen vrisk ali temna melodija »zagorskih zvonov«. Molčali smo, Matevž je od časa do časa zamomljal kletvico, ki pa se je takoj razblinila v molku komaj rojenega večera. Na misel mi niso več stopali sladki prividi praznika kot zjutraj, ko smo se po isti poti približevali vasi, zgubljal sem se v nerazumljivi razdvojenosti. Premišljeval sem, kako fant z brčicami boža Silvo po licih in ji z roko sega okoli obilnih prsi, iz katerih prihaja duh praznika. Spomnil sem se Anžeta, ki se morda reži na klopi ob peči pri Blažonu:

»Čemu se reži?«

Množica se je razšla na vse strani.

»Kje bo jutri množica?«

Molk je silil, da je pred menoj spet vstala ogromna pojava spomenika. Večja in živa je postajala. Beli kamen je grozeče plaval nad množico, iz njega je lila rdeča svetloba. Obračal in obračal sem podobo, dajal sem ji skladnost in barvo. Spomenik je stal zdaj nad to, zdaj nad ono skupino množice. Na očeh ni bilo solz, Jerca in Matevž sta z velikim upanjem zrla v osemtrideset vklesanih imen. Na njunih licih sta bili sreča ponosa in sladkost upanja. Maja in Francek sta vsem pripenjala rdeče šopke, Anže in Silva pa sta dvigala na visok drog pisano zastavo.

»Joj, praznik,« sem skoraj glasno kriknil.

Matevž se je opotekajoče, s težavo, ob pomoči Jerce in Platnarice spuščal po kolniku. Jerca ni več omenila Nacka.

»Zakaj nič več ne reče o Nacku?«

»Saj bomo kmalu doma,« je čez čas rekla, nihče ji ni odgovoril.

Vsakdanje življenje na poljski način

Že nekaj let k nam z uspehom prodira poljski humor, še posebno pa njegova višja zvrst — satira. Slavomir Mrožek je tudi za Slovence postal pojem za izredno ošiljeno in kritično pero, ki ne prizanaša niti zastarelim niti novim pojavom civilizacije: birokraciji, zlaganosti in ponarejenosti ljudi, komolčarstvu, avtomatizaciji človeka in še neštetim slabim lastnostim modernega človeka. Čeprav Mrožek v zadnjem času ne piše več kratkih satiričnih zgodb in se vedno bolj loteva pisanja za gledališče, tudi pri pisanju za oder ni odložil svojega ostrega peresa.

Vendar pa poznamo pri nas po imenu skoraj samo Mrožka, čeprav na Poljskem ne občutijo pomanjkanja pisateljev, ki zmorejo ostriti puščice. Njim se v polni meri pridružujejo tudi pisateljice, ki prav nič ne zaostajajo za moškimi kolegi. Ena od njih je tudi STEFANIA GRODZIENSKA, znana poljska satiričarka in feljtonistka, rojena leta 1914 v Lodžu. Umetniško kariero je začela že po končani srednji šoli, ko je hkrati z njo zaključila tudi baletno šolo in je do leta 1939 delala v gledališčih kot plesalka. Leta 1944 je bila spiker poljskega radia v Lublinu. Leto pozneje je začela delati kot pisec tekstov in kot igralka v gledališču Sirena, od leta 1952 dalje pa dela v varšavskem Satiričnem gledališču.

V naslednjem prevodu prinašamo 2 zgodbi Stefanie Grodzienske, ki na prvi pogled nista toliko satirični, kot sta duhoviti in zabavni. Pisateljica nam opisuje vsakdanje življenje, ki ga znamo moderni ljudje tako spretno zavozlati, na način, ki se že bliža groteski. Skoraj več kot z napisanimi stavki nam pisateljica pove takole med vrsticami, vse pa je hudomušno in hkrati poživljajoče.

Marjan Poljanec

KRITIK IN MINISTER

— Kaj menite o novem romanu Zbysława Szprote? — je vprašal minister.

— Njegov novi roman se mi zdi dober, minister — je odgovoril kritik.

Minister je odkimal.

— Se pravi, dober v določenem smislu — se je popravil kritik.

Minister je odkimal.

— Dober v določenem smislu, to se pravi, dober za ozek krog kavarniških intelektualcev.

Minister je odkimal.

— Ali še bolje, za bralce z nezahtevnim okusom, slabo sem se bil izrazil.

Minister je odkimal.

— Sploh pa je to slab roman, gospod minister.

Minister je odkimal.

— Vendar ga pri vsem tem ne smemo popolnoma obsoditi.

Minister je odkimal.

— Strašno neudoben je tale ovratnik — je dejal.

LIZBONA

Dan ni bil niti več zimski niti še ne pomladanski. Ob takem dnevu postane človeku dolgčas in temu se takoj pridruži še melanholija. Vsaka ženska pomisli na novo obleko, moški pa — na novo ženo. Toda že se pojavi naslednja misel: »Kaj pa narediti s staro?« In tako skoraj vedno sanje ostanejo le sanje, predvsem kar se tiče nove obleke.

Takšnega zimsko-pomladnega dne, polnega nemira, upov in žalosti, sem stopila na cesto. Sonce, ki je v tem letu prvokrat zares posijalo, je s svojimi žarki priklicalo v meni nenadno željo po novem, željo, da bi pretrgala sivino običajnega tedna. Kot nalašč sem stopala prav mimo potovalnega biroja. Potovanje... da. To je potrebno. Vrvež na kolodvoru... »Pospešeni vlak za Prago, Dunaj, Pariz odpelje z drugega tira na prvem peronu...« Odhod. Skozi okna v vlaku vidim hiše tujih mest. Gledam stanovanja, ulice, ljudi, ki živijo tu svoje vsakdanje življenje, in jih opazujem kakor skozi luknjo v ključavnici: Kaj ni čudovito, da ta ženska stanuje prav tu, v tem Brnu ali na tem Dunaju. Oblekla je otroke in šla z njimi nakupovat. Sleherni dan dela tako, toda za mene igra le svojo vlogo v gledališču. Zame je obstajala le tisti trenutek, njen nastop ni trajal več kot štiri sekunde. Da. Potovati moram.

Vstopila sem v potovalni biro.

— Prosim vozovnico za drugi razred — sem dejala vsa zasanjana.

— Do kod? — je vprašal službujoči uradnik.

— Nekam daleč.

— Mogoče do Koszalina?

— Kaj dalje ni mogoče?

— Za Koszalinom je še Mielno.

— In potem?

— Potem je že morje.

— Škoda. Ali nimate na kopnem nič drugega.

— Prosim lepo. Swieradów. Zelo daleč je in poleg tega še na kopnem.

— In potem?

— Potem je že meja.
— Nič hudega. Saj ni treba, da bi bilo izključno na Poljskem. Kaj mi lahko svetujete v tujini?

— Mora biti daleč?

— Mora biti daleč.

— Mogoče Lizbona?

— Je to daleč?

— Daleč.

— Potem prosim eno drugi razred do Lizbone.

Pristojni uradnik je za trenutek pomislil in dejal:

— Žal mi je, prosim lepo, vendar bi morali imeti potni list in vizo.

— Saj vendar nočem ostati tam, samo peljala bi se tja in nazaj. Pomlad je, saj veste, in tako lep dan pa bi šla rada malo na zrak. To je vendar normalno.

— Seveda, prosim lepo. Tudi sam bi z veseljem šel na zrak. Toda žal me predpisi ovirajo. Morda pa bi se vseeno odločili za kaj domačega?

— Kaj pa mi svetujete?

— Svetoval bi vam na primer Poznan. Lepo mesto. Snažno. Z univerzo.

— Hm... To ni slaba ideja. Ko že tako hvalite, pa mi dajte eno drugi razred za Poznan, prosim. Kdaj odpelje vlak?

— Ponoči. Ob nič sedemindvajset.

— No, hvala lepa. Saj sem vam vendar jasno povedala, da je pomlad, lep dan in bi se rada kam odpeljala. Ampak ne ponoči. Le zakaj bi potovala ponoči! Kaj nimate podnevi nič?

— Seveda imamo. Razpolagamo z bogato dnevno izbiro, prosim lepo.

— Na primer?

— Krakov. Čedno, staro mesto. Kulturni spomeniki, cerkve, avtentični kraljevski dvorec na tako imenovanem Wawelu. Popolnoma boste zadovoljni.

— No dobro, pa naj bo Krakov, da vam ne vzamem preveč časa. Koliko stane vozovnica?

— Enaindevetdeset zlotov dvajset.

— V eno smer?

— Da.

— Torej tja in obratno stodvainosemdeset zlotov štirideset?

— Tako je, prosim lepo.

— Predrago. Ideja je ideja, toda skoraj dvesto zlotov, to je že denar. Ne govorim zato, da bi se pogajala, bogvaruj, vse kaj drugega; če bi imela tam vsaj kakšen opravke, toda le za zabavo je to predrago. Nimate nič cenejšega?

— Seveda, nudimo prijetna potovanja po zmernih cenah. Wyszaków — devetnajst zlotov dvajset. Tja in nazaj boste potovali za komaj osemtrideset zlotov štirideset.

— Pa je tale Wyszaków zanimiv?

— Če sem odkrit, potem primerjava z Lizbono ne bi bila v njegovo korist. Vendar je zato zelo dostopna cena!

— Seveda, drago ni, toda če sami priznate, da je mesto grše od Lizbone, je tudi štirideset zlotov škoda. Saj jih ne pobiram na cesti.

— Morda pa bi se odločili za Piastów. Ali pa Ursus ali Włochy? Cenejše kot le kaj. Mnogo ljudi potuje tja. Ne bi hotel, da bi šli od nas praznih rok.

Zamislila sem se in vprašala:

— Kaj pa menite, kot strokovnjak, o Wilanowu?

— Vse najboljše, prosim lepo. Wilanów lahko priporočim z mirno vestjo. Za osem-deset grošev park in kulturni spomeniki.

— Prosim torej eno do Wilanowa.

— Zelo mi je žal, toda vozovnic za mestni promet ne prodajamo.

— Škoda. Tako lepo ste mi svetovali, sedaj pa bodo zaslužili vaši konkurenti. In niti pomagati mi ne boste več mogli v avtobusu.

Zavzdihnila sem in pogledala uradnika. Imel je tako lepe oči.

— Čez deset minut končam z delom — je rekel — če lahko počakate, vam bom pomagal najti avtobus. Vse za potrošnika!

Bil je lep zimsko-pomladni dan. Do večera sva blodila po blatu wilanowskega parka. Na drevju so bili popki, uradnik potovalnega urada je imel lepe oči in res ne vem, če je lizbonska pomlad dosti lepša.

Nekaj popotnih utrinkov

Tako bi morda lahko imenoval naslednji sestavek o vtisih, ki sem jih doživel v času strokovne prakse v mesecu avgustu in septembru 1964 v največjem fizikalnem raziskovalnem inštitutu v Zah. Nemčiji (Braunschweigu), kamor me je poslala fakulteta za elektroniko v Ljubljani. Poskušal bom zbrati nekaj zanimivih podatkov iz beležnice, da bom podal približno sliko o tej deželi. Opisal bom le doživetja, kakršna bi se lahko pripetila kot turistu sleherne mu izmed nas.

Ekspresni vlak proti Severu hiti skozi široka polja, na katerih zori pšenica. Nebo ni več tako značilno modro kot na Jugu, nežna mlečna modrina nad nami mi večkrat pritegne pozornost. Tu in tam se za električno žično ograjo pase črnobelo govedo. Živina je očitno navajena na divji hrup okrog sebe, saj drvečemu vlaku ne privoščijo pogleda. Vlak se poredkoma ustavlja — na postajah stoji največ minuto, dve. Vagoni so skoraj prazni; pozna se, da je nedelja.

Možakar ob meni se vrača z dopusta v Alpah domov v Hamburg. Ne more prenehati lepote visokih vrhov. Ponosno mi kaže med gorami posnete barvne fotografije. Njegovo navdušenje nad gorami se mi je zdelo v začetku malce pretirano. Čim dalj smo se vozili, tem bolj sem ga razumel. Okrog nas je bila sama ravnina, povsod samo žito. Rumena polja preseka včasih asfaltni trak z množico avtomobilov. Sele v ozadju se poznajo obrisi v modrino zavitih vzpetin. Pokrajina je postajala vedno bolj dolgocasnja, veter vedno bolj hladen. Počasi sem doumeval, da prav zato prebivalci teh krajev tako radi govorijo o počitnicah v gorah ali ob morju.

Zmanjkalo je besed za pogovor, v tem premoru sem se spomnil stare ženice s Primorskega. Srečal sem jo v Avstriji na vlaku proti Münchenu. Ze dvajset let ni videla sina. Sama se je brez znanja tujega jezika podala na dolgo pot proti Skandinaviji. Nisem je hotel sprasevati, zakaj jo sin pusti na tako dolgo pot in zakaj je sam ne obišče. Bila je vsa skrusena in bi jo s tem gotovo prizadel.

Cas je potekal naglo. Potniki so me zasipali z vprašanji o Jadranu in seveda o komunizmu. Studentka, ki se je vračala domov na počitnice, ni mogla prenehati naše Dalmacije. Bila je tudi že na Azurni obali. Da bi se naredil skromnega, sem znil:

»Azurna obala je gotovo lepša od naše?«

»Po mojem mnenju dela Azurno obalo lepo le velika množica prospektov in seveda gostinske usluge, narava sama pa ne nudi dosti. Počutiš se kot vkovan, tam doli v Franciji: na eni strani samo morje, na drugi trda tla. Pri vas pa monotonost gladino morja razbijajo otočki vseh oblik in velikosti. Tudi ljudje so mi bolj všeč in niso prijazni le tedaj, če vidijo denar. Nerodno je, ker ne delate za svoje lepote nobene propagande — če jo delate, jo je težko najti!«

»Zakaj ste se pa vi odločili za Jugoslavijo?«

»Mnogo mojih kolegic je že bilo pri vas in so jo priporočile nato še ostalim. Bilo mi je že malo nerodno — ne le meni, tudi mojim staršem; večina naših sosedov je že pripovedovala o Jugoslaviji, nekateri so bili že po večkrat tam doli.«

V Göttingenu, znanem univerzitetnem mestu, vstopita še dva študenta. Vlak nikjer ne sme odpeljati z zamudo. Železniški uslužbenci živčno tekajo po peronu, za mene kot Jugoslovana je to dokaj nenavadno. Vlak odpelje z vseh postaj, ko sekundni kazalec na peronski uri pride do vrha. To dobesedno pomeni, da bi lahko po vlaku naravnal uro.

Vneta diskusija o študijskih sistemih pri nas in pri njih je dosegla višek, ko sem moral izstopiti. Nagla izmenjava naslovov, najlepše obojestranske želje in brž ven. Biti je treba nagel. To sem spoznal že na prejšnjih postajah.

Na peronu me je objel hladen zrak, lanko bi rekel »mrzel«, čeprav je bila to prva nedelja v avgustu. Po peronu so se sprehajali ljudje v v plaščih. Sonce na jasnem nebu se je nagibalo že proti zahodu.

Nemški kolega, študent elektrotehnike, me je izpred postaje popeljal v študentski dom na drugi strani mesta. Stanovalci v domu, med njimi je precej tujih študentov, so že vedeli, da dobijo novega gosta iz Jugoslavije. V moji sobici je za razsvetljavo služil par senčnikov (na stropu ni bilo nobene luči), na nočni omarici je bil že postavljen radijski aparat, na posebni polici nad posteljo celo svetlo zeleni telefon. Student, katerega so študentje doma izvolili, da zastopa njihove interese (mi bi rekli predsednik študentskega sveta), mi je razkazal dom. Kot zanimivost naj omenim še to, da so bili v ceno stanovanja vračunani razni sadni sokovi in pivo. Po želji in kadarkoli lahko stanovalec vzame iz hladilnika steklenico soka ali piva, ne da bi za to kaj plačal.

Staro mesto, kjer človek skoraj pozabi na sedanost, je v naslednjih tednih zaslužilo mojo največjo pozornost. Prvi zametki bodočega mesta so nastali že v 9. stoletju — torej pred 1100 leti. Tu je kasneje leta 1031 zgradil Henrik Lev svojo rezidenco. Zaradi razvoja trgovine in obrti je bil Braunschweig že leta 1500 eno največjih trgovskih mest. Mesto je do druge svetovne vojne kazalo zaključeno celoto srednjeveških cerkva in poslopij iz 15.—17. stoletja. Bombardiranja med zadnjo svetovno vojno so popolnoma spremenila zunanji videz mesta. Skrb za tradicijo prebivalcem ni dala miru in so vse važnejše zgodovinske objekte po vojni znova postavili.

Polovica vseh poslopij je bila v vojni porušena. Kakor je mesto dobilo v preteklih stoletjih edinstven karakter, tako dobiva sedaj vedno bolj moderen videz, kjer se skladno združuje staro z novim. Poleg starih spomenikov nastajajo široke ceste, ki so dobile svoj prostor na račun v vojni porušeni poslopij, in visoke zgradbe iz betona in stekla. Pred petimi leti so tu zgradili najmodernejšo železniško postajo v Zah. Nemčiji z vsemi potrebnimi objekti. Potrebo po novi postaji so čutile že tri generacije. Ker so zavezniki med vojno postajo popolnoma porušili, ni preostalo drugega, kakor da zgradijo vse novo in lepše. To je prehodna postaja za promet iz Zah. Nemčije v Berlin.

Braunschweig je znano mesto raziskovalnih inštitutov in se ponaša z edinstvenimi laboratoriji v Evropi. Tehnična višja šola (kar ustreza našim fakultetam) je najstarejša svoje vrste na

svetu. Na njej je študiral slavní matematik Gauss, on se je tu tudi rodil. Ravno med mojo prakso je zahodni tisk prinesel celo novico, da bodo v »Institutu za vesoljske polete« v Braunschweigu okrog leta 1967 v praksi preizkusili ionski pogon raket. To bo zanesljivo pomenilo preokretnico v človekovem osvajanju vesolja.

Inštitut, kjer sem praktičiral, velja za največjo raziskovalno ustanovo za vsa področja fizike v Nemčiji. Po vojni so vse laboratorije preselili iz Berlina semkaj v prostore, ki jih je zapustila »Luftwaffe«. Tu so pred vojno preizkušali letalske modele. Vsa poslopja so bila skrita v gozdu daleč od mesta, da jih iz zraka ni bilo mogoče videti. Po vojni postavljene zgradbe se ponosno dvigajo nad krošnjami dreves.

Večina uslužbenecv se vozi na delo z lastnimi avtomobili. Delovni čas se pričinja ob osmih in se konča ob štirih popoldne. Vmes je ena ura prosta za kosilo in kratek sprehod. Kosilo je kar v inštitutu, kjer lahko vsak uslužbenec dobi po principu samopostrežbe za majhen denar razmeroma dobro kosilo. Zanimivost: če je nekdo še lačen, lahko gre še po eno brezplačno porcijo. Sladka solata brez kisa in olja, okisane surove ribe iz Severnega morja, čaj z mlekom, pomaranče v solati — vse to je za nas posebnost.

Za naše pojme neverjetno zaupanje med ljudmi daje celotnemu življenju prijeten ton. Našel bom nekaj primerov. V skladišču v inštitutu je lahko vsakdo vzel material brez podpisov ali česa podobnega, kar bi kazalo na nezaupanje do partnerja. Pri tem je šlo največkrat za material velikih vrednosti (instrumenti, transistorji itd.). Presenečen sem bil, ko sem ob odhodu iz inštituta po dveh mesecih rabil šest žigov, ki naj bi jih dobil v sosednjih laboratorijih kot znak, da nimam ničesar izposojenega, oziroma da sem vse vrnil (knjige, orodje itd.). Preden sem dobil žig, me je uslužbenec enostavno vprašal, če kaj dolgujem. Če sem rekel, da nič, mi je dal žig, ne da bi kontroliral po kartoteki, če je to soloh res. »To ti je birokracija!« so me tolažili ostali, čeprav sem vse to opravil v četr uri. Bala so se, da ne bi odnesel zaradi tega domov slabih vtisov. Če bi jim povedal, koliko vsemogočih potrdil sem moral imeti in koliko časa je to stalo ob raznih vpisih v Ljubljani, mi gotovo ne bi verjeli...

V trgovinah dajo na podlagi ustnih podatkov interesentom na poskušno domov n. pr. TV sprejemnik, fotoaparate. Zelo redko ustne podatke prodajalec kontrolira, saj je nereničan, da bo potrošnik prinesel aparat v določenem roku nazaj ali pa ga bo prišel plačati. To se je zgodilo tudi meni, čeprav sem bil prodajalcu popolnoma neznan. V času lanskim olimpijskim iger si je večina študentov v študentskem domu tako vzela »na poskušno« televizijske sprejemnike. Po dveh tednih so jih vrnil: »Kaj nam pa morejo?!«

Točnost in vljudnost se pozna na vsakem koraku. Ljudje se nikjer ne prerivajo. Če bi v avtobusu mlajši moški starejšemu ne odstonil mesta, bi bilo nekaj nemogočega. Harmonija med pešci in avtomobilisti je značilnost dežel z visoko razvito motorizacijo: Pešec gre lahko čez cesto kjerkoli v mestu, paziti pa mora, da ne bo oviral vozil. Vsakdo izbere temu primeren trenutek za prehod čez cesto. Če je promet zelo gost, vozniki potrpežljivo čakajo. Nihče med njimi ne trobi ali preklinja. Večkrat sem videl, da je cela kolona avtomobilov čakala, da bo cesto prečkal en sam človek. Pešec se zna vživet v vlogo avtomobilista in obratno. Seveda bo pešec čimbolj naglo šel čez cesto, da bo

čimprej stekel promet naprej. Čeprav je promet zelo gost, sem v mestu, ki je precej večje od Ljubljane, videl konjsko vprego. V Ljubljani je to že zdavnaj prepovedano. Večkrat sem srečal stare ljudi z dežele v narodni noši.

V trgovini sem celo doživel, da so se ljudje pred menoj prepirali, kdo je prišel za katerim — ne: kdo pred katerim. Glede točnosti še tole: noslovodja v trgovini je, preden je trgovino odprl, gledal na sekundni kazalec in držal za ključ. Šele ko je sekundni kazalec pokril številko dvanajst na številčnici, je obrnil ključ v vratih in odprl trgovino; isto sem večkrat videl ob zapiranju. Če v trgovini niso imeli drobiža, je prodajalec ceno artikla zaokrožil navzdol! Ne navzgor! Doživel sem še veliko podobnih, lepih presenečenj.

Poleg enolične pokrajine me je močno utrujalo tudi razmeroma hladno podnebje. Mrzli vetrovi s Severnega morja redkokdaj dovolijo, da se temperatura na soncu dvigne nad 25°C. Vzbujal sem celo pozornost, ker nisem nosil plašča — kdo bo pa sumil, da je tam gori potreben v poletnih mesecih, ko se mi pečemo na vročini. Baje sem letos imel srečo — z vremenom je druga leta še slabše. Ni čudno, če sem večkrat slišal vroče želje: »Šel bi k vam in ležal na soncu do onemoglosti!«

Nezanimiva pokrajina močno vpliva tudi na privatno življenje prebivalcev. Ob sobotah in nedeljah — sobota je dela prost dan — ima vsakdo pred seboj dve izbiri: ali ostane doma ali se z avtomobilom odpelje daleč na jug v Harz. To je hribovita pokrajina v velikosti naše Primorske. Trava med drevjem je v gozdovih te pokrajine dobesedno steptana, saj je to priljubljen izletniški kraj pokrajin ob Severnem morju. Celo Holanci in Danci prihajajo semkaj. Po več kilometrov dolge kolone avtomobilov se ob nedeljah zvečer vijejo iz Harza proti Hamburgu, Hannoveru, Bremenu. Vsakdo pride semkaj le zaradi gozdov, da se tako reši strašne monotonosti.

V Harzu sem prvič v življenju naletel na problem, ki čaka v bodočnosti vse človeštvo: problem pitne vode. V Harzu so po dolinah, kjer tečejo potoki in rečice, zgradili po več deset metrov visoke betonske jezove. Od tu vodijo vodo po ceveh z raznimi črpalnimi postajami daleč do pristaniških mest ob Severnem morju. Ta voda je brez okusa. V kozarcu vode se čez noč naredi na dnu tanka rjava mrena. Rad sem verjel študentu, ko mi je pripovedoval, da ne bo pozabil vode, ki jo je pil v Kranjski gori.

V omenjenih gozdovih nikjer na tleh nisem opazil odvrženih papirkov ali celo konserv. Ob cestah so košarice, vanje ljudje kar iz avtomobilov dajejo odpadke. Nikdar nihče ne vrže ničesar skozi okno vozečega avtomobila, tako da se obiskovalec te velike lepe gozdne pokrajine počuti kot v lepo negovanem parku brez odpadkov po tleh.

Srečal sem še drug problem za človeštvo. Visoka koncentracija strupenih plinov v industrijskih predelih je rodila ukrepe »Anti-smog«. Če je količina teh plinov v zraku previsoka, ustavi policija v ogroženih mestih ves promet z avtomobili (razen reševalna, policijska in gasilska vozila) in nadaljujejo vožnjo šele, ko gostota plinov pade pod dopustno mejo.

Če bi me kdo vprašal, zakaj rad potujem, bi mu kratko odgovoril: »Zaradi ljudi!« V vsakem kraju imajo ljudje v sebi nekaj posebnega. Različne so njihove navade, vzgoja in mišljenje. Različni so njihovi pogledi na svet in sočloveka. To jih loči med seboj in prav to je najbolj privlačno. Globoka nasprotja v mišljenjih pri raz-

ličnih ljudeh, s katerimi prihaja popotnik v stik, šele dajo pravo sliko o deželi in njenih prebivalcih.

Potovanje v to deželo me je najbolj zanimalo zaradi prebivalcev, da bi zvedel za njihova mišljenja o stvareh, ki so me zanimala zlasti kot Jugoslavana. Vedel sem, da morajo imeti na nekatere stvari popolnoma drugačne poglede kot jaz in prav to me je vleklo.

Ker je mesto blizu državne meje z Nemško demokratično republiko, sem imel možnost srečati ljudi, ki so se po vojni preselili z Vzhoda. Nazivajo se za »preganjanje« (Vertriebene). Preselili so se iz Poljske, Češke, Jugoslavije. Da bi zadostili svoji jezi, še sedaj razširjajo vsemogoče senzacije o »rdeči nevarnosti« — komunizmu. Tedaj se je mnogo govorilo o obisku Hruščova v Bonnu. Slišal sem nekoga, ki je želel, da bi tega nikoli ne doživel. Ljudje so pod močnim propagandnim pritiskom. Časopisi z milijonskimi nakladami na široko pišejo o »begih v svobodo« preko meje z NDR in gospodarskih težavah v socialističnih državah. Časopisi si tako zagotovijo visoko naklado in temu primeren dobiček, saj so vsi taki članki objavljeni na prvi strani kot največje senzacije.

Na televiziji sem videl celo jugoslovanski dokumentarni film. Komentator je posredoval neverjetne ugotovitve o vzgoji mladine pri nas. Zanimivo je bilo spoznati, kako so film opremili s prepričljivim komentarjem, ki je gledalca moral pritegniti. Mnogo gledalcev je že bilo pri nas in ti so povedali resnico ostalim, ki so po končani oddaji z usmiljenjem boljčali vame kot v reveža, prihajajočega iz dežele, kjer vlada tam umazanija in kriminal...

Ljudje so ob takih »odkritjih« nemških komentatorjev očitno zmedeni. Nihajo med temi komentarji in novicami ljudi, ki so že bili v »rdečem pekl« — kakor reakcionarni krogi imenujejo dežele na vzhodu.

Večkrat sem imel možnost, seznaniti se z načinom propagande proti NDR. Izredno poceni potovanja zahodnonemških potovalnih agencij k »bodeči žici« so si močno podobna. V mojem primeru je vodič z velikim zanosom na obmejnem prehodu v Helmstedtu pokazal na stražne stolpe vzdolž meje: »Meja med svobodo in svetovnim bolševizmom je to!« Hvalil se je, kolikokrat je že pomagal pri begih preko meje iz »komunističnega režima«, kako je tajno prehajal državno mejo in fotografiral objekte na vzhodni strani. Studentom iz 28 dežel — kot Jugoslovani sem bil sam — se je to hvalisanje zdelo neumno in se je od časa do časa kdo nasmehnil. Vodiča to ni motilo! »Sedaj me imajo na seznamih in bi me takoj aretirali, če bi me mogli!« so mu domišljavo sijale oči.

Nikjer med študenti nisem srečal človeka, ki bi v NDR videl deželo z raznimi težavami. Starejši mislijo na predvojno Nemčijo in kako velika je bila. Nihče ne poskuša iskati vzrokov, zakaj je prišlo do sedanjega stanja in razdelitve dežele.

Na vseh zemljevidih so načrtane meje predvojne Nemčije. Čez vzhodne predele je natisnjena pripomba: »Pod tujo upravo«. Taki zemljevidi se ponavljajo vsak dan po časopisih in televizijskih zaslonih kot vremenska slika. Neka založba je izdala zemljevid z novimi državnimi mejami, v političnih krogih je nastalo ogorčenje. Pojavile so se razne sankcije proti založniku, seveda je moral kloniti.

Mnogi so prepričani, da Nemčija ni kriva za grozote v drugi svetovni vojni. O žrtvah ne vedo dosti, saj niti ni čudno: v šolah neha

predavati zgodovino pri poglavjih pred prvo svetovno vojno. Mladina izve o teh stvareh nekaj malega iz časopisov in revij, ti pa o tem ne pišejo kaj prida.

Televizija je nekega večera predvajala poljski film o zadušnem uporu v varšavskem ghetu »Kanal«. Studentje prej o tem niso vedeli ničesar in so film razumeli kot navadno »komunistično propagando«. Nekdo je poskušal najti podatke o ghetu v enciklopediji, kjer o tem seveda ni našel sledi. Razveselilo me je samo predvajanje filma, saj je pokazal drobce tega, kar se je dogajalo v zadnji vojni.

Vesel sem bil tudi dokumentarnih filmov ob 25-letnici začetka druge svetovne vojne. Tedanja senzacionalna poročila o uspehih Wehrmachta je napovedovalec sproti demantiral s podatki o kolikor toliko resničnih težavah z odporiški gibanji po Evropi. Živo se spominjam vojnega poročevalca v odlomku filmskega tednika o dogodkih na fronti »...in naši vojaki ponosno korakajo v Varšavo, prebivalci jih navdušeno, s solzami v očeh pozdravljajo...«. Na ekranu je bilo res videti navdušene obraze nemških vojakov, ki se sedaj verjetno repenčijo kot »preganjanje«. Oglasi se napovedovalec: »Resnica je bila čisto drugačna...!« in našteva poraze in s kakšnim odporom so evropska mesta sprejemala nemške vojake. Napovedovalec se je čudil nad izvežbanostjo reporterjev, ker so na tak način kazali stvari v popolnoma drugačni luči, tako da je vsakdo tem lažem moral verjeti.

Znano je, da je Hitler pred začetkom zadnje vojne v veliki tajnosti organiziral posebne skupine poljsko govorečih vojakov. Ti so v poljskih uniformah nato ropali in napadali nemške vasi ob meji. Novice o tedanjih napadih »poljskih enot« na »naše ozemlje« so z velikim pompom napihovale željo po maščevanju, to se pravi: vojni. Konec avgusta sem o teh Hitlerjevih akcijah bral v časopisih in videl tudi nekaj filmskih posnetkov, v začetku avgusta pa sem še srečal ljudi, ki so trdili, da so za drugo svetovno vojno krivi Poljaki, ker so pred vojno upadali na nemško ozemlje, ropali in ubijali nedolžne ljudi. To se dogaja dvajset let po vojni, torej je Hitler svoja propagandna sredstva znal res temeljito izrabiti. Spet me je razveselilo dejstvo, da vendarle nekdo poskuša prikazati dejansko stanje.

Doživetja, dobra in slaba, so se vrstila zelo naglo. Takoj naslednji dan mi je obisk v tisoč let starem kraljevem dvorcu v Goslavju zagrenil vtise. V dvorani sem videl prošnjo do obiskovalcev, naj v NDR pošljejo čim več paketov ali vsaj pisem — ni važno komu in kaj! »Važno je, da bodo bratje za bodečo mejo in minami vedeli, da niso sami. Mislimo nanje in pomagajmo jim v najtežjih trenutkih! Vedeti morajo, da jim stojimo ob strani!« Na istem mestu sem videl v vitrini knjigo z nekakšnimi podpisi. Vodič je skupini turistov razlagal: »To so podpisi nemških žena z otroki, naj izpustijo komunisti iz vojnega ujetništva njihove očete, može in sinove.« Mnogi obiskovalci niso verjeli, da bi še sedaj bili nemški vojaki kjerkoli v ujetništvu. Vodič je imel odgovor že pripravljen:

»Ne pozabite, da se to dogaja v dvajsetem stoletju! Knjiga je dokaz tem strahotam. Jesti morajo drevesno skorjo in ne smejo pisati domov, zato nihče ne ve, kje so!« Napravil je vtis, kakor da so za vse gorje in mrtve vojake odgovorni drugi narodi. Nešteto nemških vojakov je obležalo po drugih deželah in zdi se, da sedaj možakar vse te vojake šteje za zgoraj omenjene vojne ujetnike. Ni povedal, kaj vse se je v 20.

stoletju še dogajalo, koliko mrtvih je bilo po raznih taboriščih — večkrat pa sem slišal, koliko Nemcev so pobili Poljaki, Rusi...

Pred dvorcem sem videl zvon, ki zveni vsak večer, da se »preganjani« (lahko rečemo kar emigranti) spomnijo svojih starih krajev na vzhodu, iz katerih so se po vojni izselili. Ti emigranti so samo v času dveh mesecev imeli v Braunschweigu in okolici več shodov. Plakati po ulicah so prebivalce vabili na udeležbo. Ko sem nekemu — ne emigrantu — našteval žrtve Jugoslavije v zadnji vojni, sem dobil odgovor: »Temu se ni treba dosti čuditi, saj je naših vojakov pri vas ogromno padlo. Poleg tega vaša vojska ni bila regularna in v tem primeru ni mogla priti v poštev mednarodna konvencija!« Sami smo torej krivi za žrtve: »Saj ste podpisali pakt! Zakaj ste se pa uprli?«

V takih pogovorih sem govoril o izselitvah Slovencev, racijah — o tem so prvič slišali in niso verjeli.

Skupina starejših ljudi se je pogovarjala o bodoči združeni Nemčiji. Nekdo se je bal: »Kaj, če nam bodo Rusi postavili pogoje, naj sprejmemo socialistično družbeno ureditev in šele nato dovolili združitev obeh Nemčij?« Sosed je odgovoril: »Rajši bi doživel atomski napad!« Ostali ob tej pripombi niso bili prav nič začudeni. Vse to spet priča o divji propagandi lahkega časopisja in kakšne posledice taka propaganda lahko zapusti.

Vesel sem bil, da med študenti nisem srečal nobenega s takimi ali podobnimi izjavami. Skupino kolegov sem vprašal, kaj menijo o zgoraj omenjenih dveh vodičih in neodgovornih novicah v časopisju. Odgovor me je razveselil. Vsi so ostro obsojali način takega pisanja in stare, v svojih idejah izgubljene vodiče. Trdili so: »Vse to dela veliko nacionalno sramoto! Mi mlajši s prizadevanjem poskušamo dokazati svetu, da Nemci niso vsi taki, kakor tujci zaradi preteklosti mislijo. Na žalost pa se še vedno najdejo posamezniki, ki naša prizadevanja podirajo.« Take izjave sem med študenti mnogokrat slišal.

Mnogo bi lahko pisal še o drugih ugotovitvah. Vsakogar bo zanimalo, kaj vse vedo o Jugoslaviji. O naši zunanji politiki so zelo dobro obveščeni. Nekaterim ni šlo v glavo, zakaj »nismo med Vzhodom in Zahodom«. To so si razlagali z načelom; kdor nam kaj da, tega hvalimo. Dobesedno vsi nam zamerijo, ker smo priznali NDR. Neverjetno dosti vedo o aferi Djilas — o tem se piše in razpravlja. Neki študent ob obisku Hruščova v CSSR ni vedel, kdo je pred-

sednik čehoslovaške vlade — isti študent pa je v drugem pogovoru pokazal, da pozna celo nekaj naših vodilnih osebnosti. Tudi pri drugih sem opazil dobro razgledanost glede Jugoslavije.

Jugoslavija je v političnem pogledu nekaj posebnega med drugimi deželami in ni čudno, da zanjo vlada precejšnje zanimanje!« so mi povedali. Kot Jugoslovan sem bil deležen večje pozornosti kot drugi. Ker so Jugoslovani z znanjem jezika v severni Nemčiji zelo redki — videl sem le nekaj delavcev iz drugih republik in ti nam na žalost ne delajo slovesa — sem imel vsak večer težko glavo zaradi dolgih debat. Tudi zanimanje za letovanje pri nas jih sili k razmišljanju o naši politiki in gospodarstvu. Mnogi vedo, da so komentarji v časopisju včasih preveč enostranski in napihnjeni, da ne kažejo prave slike o Jugoslaviji. S tem zanimanjem mnogokrat naletijo na emigrantsko literaturo in se spet znajdejo v precepu: »Komu verjeti?« Soglašam s tistimi, ki so že bili pri nas in pravijo: »Najbolje je videti na lastne oči!« — teh je vedno več. Videli so, da naši ljudje niso neobriti in raztrgani prosjaki, kakor so si prej mislili.

Na teh straneh sem nanizal doživljaje, ki so me najbolj prizadeli. Nisem omenil dolgih izletov ob koncu tednov v velika mesta severne Evrope. Mnogo bi lahko pisal o obisku v tovarnah Volkswagen, ogromnem Hamburgu, Berlinu, severnih Benetkah — Stockholmu, neprijetnih srečanjih z našimi emigranti. Moral bi omeniti mnoge lepe večere v družinskih krogih — doživel sem celo, da so za »gosta iz Jugoslavije« naročili posebno torto — in iskrene diskusije med študenti vseh kontinentov so večkrat trajale do jutra.

Naši strokovnjaki za turizem bi se lahko v deželah na Severu veliko naučili. Tudi ogromni avtomatizirani dnevni kopi premoga so napravili na mene močan vtis: na delovišču, dolgem več kilometrov, ni bilo nobenega človeka, kakor bi bil praznik.

Vse to in še mnogo več bi šele dalo bralcu pravo sliko o tej deželi in njenih ljudeh. Mene so najbolj bolela zgoraj opisana nasprotja, zato se mi je zdelo potrebno, da jih nakažem s posameznimi primeri.

V kratkem času sem spoznal veliko novih stvari, krajev, ljudi in njihovih navad. Vsega tega ne bi mogel najti v nobeni knjigi ali filmu. Spoznal sem, da potovanja niso le brezkoristno razmetavanje denarja, tako žrtvovan denar daje bogate obresti.



Mlin

Foto: Zivko Pitamic

Šolska poročila

SOLSKI SVETI IN ORGANI DRUŽBENEGA UPRAVLJANJA

Šolsko leto 1952/53

Šolski svet

Hubert ing. Fröhlich, predsednik; Marijan Repanšek, namestnik predsednika; Draga Podlesek, Marija Lazar, Frančiška Pajer, Josip Pivk, Ivan Kanduč, Leni Kržišnik, Alojz Škarabot, Tončka Sabec, Fanči Gosler, Slavka Berglez, Zvonka Logar, Cilka Kumer, Mirko Kobal, Filip Breclj in Slavica Božič — ravnateljica.

Šolsko leto 1953/54

Šolski svet

Jože Jereb, predsednik; Draga Podlesek, namestnik predsednika; Mirko Kobal, Zvonka Logar, Marijan Repanšek, Slavka Berglez, Fanči Gosler, Cilka Kumer, Tončka Sabec, Leni Kržišnik, Angela Grošelj, Marija Lazar, Filip Breclj, Ladislav Filipič, Ivana Didič, Marija Hrovat, Pavla Modrijan, Marija Reven, Ignac Pišlar, Julijana Likar, Terezija Grošelj, prof. Zora Fröhlich in Slavica Božič, ravnateljica.

Šolsko leto 1954/55

Šolski svet

Jože Jereb, predsednik; Draga Podlesek, namestnik predsednika; Marija Hrovat, Vlasta Hribenik, Marija Reven, Zvonka Logar, Poldka Kos, Leni Kržišnik, Ivana Vončina, Filip Breclj, Cilka Kumer, Julka Likar, Ivanka Didič, Pavla Alič, Minka Reven, Jože Reven, Lado Filipič, Danilo Sever, Silva Sever in Slavica Božič, ravnateljica.

Šolsko leto 1955/56 in 1956/57

Šolski odbor

Imenovana od LOMO Idrija: Janko Bevk, predsednik, Danilo Sever.

Imenovani od OLO Tolmin: Lado Božič, Janko Lukan, Miloš ing. Šulin.

Imenovana od SZDL Idrija: Leni Kržišnik, Marijan Repanšek.

Imenovan od obč. odb. LMS: Marijan Beričić.

Imenovan od obč. odb. ZB Idrija: Jože Jereb.

Voljen iz učit. zbora: Vinko Vršec.

Voljen iz dijaškega kolektiva: Ivan Brovč.

Ravnatelj šole: Slavica Božič.

Upravnik Dijškega doma: Miro Golob.

Šolsko leto 1957/58

Šolski odbor

Imenovana od OLO Idrija: Lado Božič, Ivan ing. Gantar.

Imenovana od SZDL Idrija: Leni Kržišnik

Imenovan od ZB Idrija: Pavel Sturm.

Imenovan od DPM Idrija: Danilo Sever, predsednik.

Imenovan od RZS Idrija: Karel Treven.

Voljeni iz prof. zbora: Marija Bavdaž, Silva Sever, Vinko Vršec.

Voljen iz dijaške skupnosti: Dušan Skočir.

Upravnik Dijškega doma: Ludvik Canžek.

Ravnatelj šole: Slavica Božič.

Šolsko leto 1958/59

Šolski odbor

Imenovana od OLO Idrija: Ivan ing. Gantar, Lado Božič.

Imenovana od SZDL Idrija: Leni Kržišnik, Alojz Boscherini.

Imenovan od ZB Idrija: Pavel Sturm, predsednik.

Imenovan od RZS Idrija: Karel Treven.

Voljeni iz prof. zbora: Silva Sever, Marija Bavdaž.

Voljena iz zbora osnovne šole: Anica Dolinar, Vinko Vršec.

Voljen iz dijaške skupnosti: Dušan Skočir.

Upravnik Dijškega doma: Ludvik Canžek.

Ravnatelj osnovne šole: Bojan Križaj.

Ravnateljica šole: Slavica Božič

Šolsko leto 1959/60 in 1960/61

Šolski odbor

Imenovana od OLO Idrija: Tone Rems, predsednik; Mirko Tratnik.

Imenovani od SZDL Idrija: Gizela Švagelj, ing. Alojz Zorc in Alojz Boscherini.

Imenovan od ZB Idrija: Pavel Sturm.

Imenovana od RZS Idrija: Slavko Božič, Ivo Prelovec.

Voljena iz prof. zbora: Jože Karčnik, Anica Munda.

Voljeni iz dijaške skupnosti: Marko Kerševan, Aleš Zlatoper, Cvetka Pergar.

Upravnik Dijškega doma: Jožefa Bočin.

Ravnateljica šole: Slavica Božič.

Šolsko leto 1961/62 in 1962/63

Šolski odbor

Imenovana od OLO Idrija: ing. Alojz Zorc, predsednik; Mirko Tratnik.

Imenovana od SZDL Idrija: Lojze Boscherini, Gizela Švagelj.

Imenovan od ZB Idrija: Pavel Sturm.

Imenovana od RZS Idrija: Slavko Božič, Ivo Prelovec.

Imenovan od Lesne industrije: Josip Pagon.

Imenovan od obč. komiteja LMS: Marijan Lampe.

Voljena iz prof. zbora: Anica Munda, Jože Karčnik.

Voljeni iz šol. dijaške skupnosti: Vojka Mohorič, Igor Uršič, Erika Melihen, Marka Levica.

Ravnatelj šole: Slavica Božič.

Šolsko leto 1963/64

Šolski odbor

Imenovana od OS Idrija: Mirko Tratnik, predsednik; Ruža ing. Jager.

Imenovani od SZDL Idrija: Adolf Podobnik, Uroš dr. Cergolj, Franjo ing. Kordiš.

Imenovana od RZS Idrija: Valentin ing. Gostiša, Vlado Miklavč.

Imenovan od Lesne industrije: Ciril Konjar

Imenovan od ZMS: Alojz Vehar.

Voljena iz prof. zbora: Boris Leskovec, Martin Majcen.

Voljeni iz šol. dijaške skup.: Dušan Pirc, Slavko Močnik, Pavel Premrl.

Ravnatelj šole: Slavica Božič.

Šolsko leto 1964/65

Svet šole

Voljeni iz delovne skupnosti šole: Boris Leskovec, predsednik; Martin Majcen, Jože Karčnik, Albina Hvastija, Tončka Petrič, Vinko Cuderman, Marija Kogoj, Katica Grošelj, Marija Kenda.

Voljen iz skupnosti staršev: Franc Toplak.
Imenovan od RZS Idrija: Valentin ing. Gostiša.
Imenovan od Lesne industrije: Adolf Podobnik.
Imenovan od OS Idrija: Ruža ing. Jager.
Voljeni iz dijaške skupnosti: Silvij Božič, Ivan Felc.

Ravnatelj šole: Slavica Božič.

UČNO OSEBJE NIZJE GIMNAZIJE

v šolskih letih od 1945/46 do 1951/52

Vodje šole:

Delegati:

Jože Makuc, profesor od 1. 10. 1945 do 15. 12. 1946
Erna Cesnik, učitelj od 15. 12. 1946 do 18. 2. 1947
Marija Fröhlih, profesor od 18. 2. 1947 do 10. 3. 1947

V. d. ravnateljji:

Amalija Malovrh, profesor od 20. 3. 1947 do 20. 9. 1947
Albin Vončina, učitelj od 20. 9. 1947 do 29. 11. 1947
Marija Puc, predmetna učiteljica od 29. 11. 1947 do 31. 10. 1952

Učitelji:

Bevc Marija, profesor
Bonča Nataša, profesor
Cesnik Erna, učiteljica
Fröhlih Marija, profesor
Grgurovič Mila, predmetni učitelj
Hladnik Jože, učitelj
Jaklič Helena, profesor
Jalen France, učitelj
Karčnik Franc
Kenda Franciška, učitelj
Kumer Ivan, profesor
Logar Srečko, učitelj
Makuc Jože, profesor
Malovrh Amalija, profesor
Mejovšek Rado, učitelj
Mozetič Silva, inženir agronomije
Musar Ana, učitelj
Pavlika Minka, učitelj
Puc Marija, predmetni učitelj
Rijavec Ivan, strokovni učitelj
Rojc Sonja, profesor
Ropret Avgusta, profesor
Škerlj Duška, učitelj
Tiringer Elizabeta, učitelj
Treven Dora, učitelj
Treven Marija, profesor
Trošt Janko, predmetni učitelj
Udovič Grozdana, profesor
Uršič Stanislav, profesor
Velikonja Marija, učitelj
Vončina Albina, učitelj
Vršec Vinko, učitelj.

UČNO OSEBJE GIMNAZIJE JURIJA VEGE

v šolskih letih od 1952/53 do 1957/58

Ravnateljica: Slavica Božič, profesor

Učitelji:

Bavdaž Jurij, predmetni učitelj
Bavdaž Marija, profesor
Berglez Slavica, učitelj
Bevc Marija, profesor
Čanžek Ludvik, profesor

Dolinar Anica, strokovni učitelj
Flander Janko, profesor
Fröhlih Marija, profesor
Gabrovšek Dora, učitelj
Gabrovšek Viktor, strokovni učitelj
Hlača Ivan, predmetni učitelj
Istenič Janez, predmetni učitelj
Karčnik Jože, profesor
Koren Marija, akademski slikar
Križ Rafaela, učitelj
Lenassi Benjamin, predmetni učitelj
Masle Črtomir, predmetni učitelj
Munda Anica, profesor
Obradović Duša, profesor
Pirc Anka, predmetni učitelj
Petrovič Zdenka, predmetni učitelj
Romih Marija, profesor
Ropret Avgusta, profesor
Rosenwirth Ivanka, predmetni učitelj
Rupnik Marija, predmetni učitelj
Sever Silva, profesor
Skočir Slavica, profesor
Stepančič Marija, učitelj
Šavli Valentina, učitelj
Šulin Iva, profesor
Tavželj Stanko, učitelj
Vlahovič Danica, profesor
Vončina Albin, učitelj
Vršec Vinko, predmetni učitelj
Znidaršič Mitja, učitelj

UČNO OSEBJE GIMNAZIJE JURIJA VEGE

v šolskih letih od 1958/59 do 1964/65

Ravnateljica: Slavica Božič, pedagoški svetnik

Učitelji:

Bavdaž Marija, profesor
Božič Vlada, profesor
Brkljačič Tatjana, profesor
Čuderman Vinko, profesor
Čanžek Ludvik, profesor
Gabrovšek Viktor, strokovni učitelj
Grum Alenka, profesor
Hvastija Albina, profesor
Jurjevič Alojz, predmetni učitelj
Karčnik Jože, profesor
Križ Rafaela, učitelj
Leskovec Boris, profesor
Lipušček Mira, profesor
Majcen Martin, učitelj praktičnega pouka
Marc Marija, profesor
Maver Ivan, profesor
Mozetič Niko, profesor
Munda Anica, profesor
Pavšič Tomaž, predmetni učitelj
Petric Tončka, profesor
Pirc Anka, predmetni učitelj
Skočir Slavica, profesor
Serafimović Marija, predmetni učitelj
Sever Silva, profesor
Šinigoj Oskar, honorarni predavatelj
Štucin Ana, predmetni učitelj
Švab Alojz, predmetni učitelj
Urbas Draga, profesor
Vest Helena, profesor
Vršec Vinko, predmetni učitelj

PROFESORSKI ZBOR V SOL. LETU 1964/65

Božič Slavica, pedagoški svetnik
Bavdaž Marija, profesor
Čuderman Vinko, profesor
Grum Alenka, profesor

Hvastija Albina, profesor
 Karčnik Jože, profesor
 Leskovec Boris, profesor
 Lipušček Mira, profesor
 Majcen Martin, učitelj praktičnega pouka
 Mozetič Niko, profesor
 Munda Anica, profesor
 Pavšič Tomaž, predmetni učitelj
 Petrič Tončka, profesor
 Pirc Anka, predmetni učitelj
 Serafimovič Marija, predmetni učitelj
 Svab Alojz, predmetni učitelj
 Urbas Draga, profesor
 Vest Helena, profesor

Jereb Fani
 Jurjevič Mara
 Kašča Jelko
 Kaurič Pajo
 Kenda Frančiška
 Keser Sergij
 Klemenčič Franc
 Koler Viktor
 Kumer Albin
 Lazar Marjanca
 Marušič Tomaž
 Mklavčič dr. Nesta
 Minčevič Jožica
 Nevreden Marija
 Novak Mira
 Pajer Evlalija
 Pirnik Makso
 Poljanšek Slava
 Predovnik Stanislav
 Prelovec Cveto
 Primožič Ivan
 Primožič Lavra
 Pučnik Jože
 Repanšek Marjan
 Rijavec Ivan
 Starin Roman
 Sulgaj Cveto
 Tanjšek Marija
 Trušnovec Milan
 Zelenc Franc

PREDAVATELJI — ZUNANJI SODELAVCI

v šolskih letih od 1952/53 do 1964/65

Bavdaž Jurij
 Blaj Gabrijela
 Borko Rozina
 Brus Roman
 Erjavec Drago
 Flander Nelka
 Gantar ing. Ivan
 Gantar Pepi
 Gnezda Neža
 Hladnik Jože

ŠTEVILO RAZREDOV, ODDELKOV IN DIJAKOV

v šolskih letih od 1945/46 do 1964/65

Šol. leto	Št. razredov		Št. oddelkov		Število dijakov					
					M		Z		Sk	
	nižja	višja	nižja	višja	niž.	viš.	niž.	viš.	niž.	viš.
1945/46	4	—	6	—	78	—	114	—	192	—
1946/47	4	—	5	—	91	—	79	—	170	—
1947/48	4	—	6	—	125	—	105	—	230	—
1948/49	3	—	5	—	107	—	113	—	220	—
1949/50	3	—	5	—	98	—	113	—	211	—
1950/51	3	—	6	—	79	—	132	—	211	—
1951/52	4	—	7	—	99	—	150	—	249	—
1952/53	4	1	8	2	91	14	128	29	219	43
1953/54	4	2	7	3	102	33	138	45	240	78
1954/55	4	3	9	3	128	37	148	66	276	103
1955/56	4	4	8	4	140	48	133	75	273	123
1956/57	4	4	8	5	126	59	108	63	234	122
1957/58	4	4	10	4	144	50	115	64	259	114
1958/59	—	4	—	5	—	58	—	49	—	107
1959/60	—	4	—	4	—	66	—	54	—	120
1960/61	—	4	—	4	—	64	—	49	—	113
1961/62	—	4 + 1 ESS	—	6	—	73	—	80	—	153
1962/63	—	4 + 2 ESS	—	8	—	104	—	104	—	208
1963/64	—	4 + 2 ESS	—	9	—	124	—	125	—	249
1964/65	—	4 + 2 ESS	—	11	—	98	—	177	—	275

Šolsko leto 1955/56

MATURANTI

1. Bajec Stefaniya	uslužbenka	Nova Gorica
2. Bogataj Ivan	pravnik	Ljubljana
3. Bončina Filip		na Švedskem
4. Bončina Franciška	uslužbenka	Idrija
5. Bonež Olga	mag. pharm.	Kobarid
6. Božič Ljubivoj		
7. Božič Vladimira	profesor slovenščine	Novo mesto
8. Breclj Marijan	veterinar	Kočevje
9. Brovc Ivan	dipl. ekonomist	
10. Brus Mariva	višja medicinska sestra	Idrija
11. Gabršček Ivan		
12. Grošelj Jožica	dipl. inženir kemije	Celje
13. Hožič Ferdinand	študent medicine	Ljubljana
14. Hribernik Mavra	dipl. inženir arhitekture	Ljubljana
15. Koren Jožica	glavna medicinska sestra	Sempeter
16. Kravanja Majda	uslužbenka	Bovec
17. Krivec Ivan	dipl. inženir gozdarstva	Tolmin
18. Kuk Vera	predmetna učiteljica matematike	
19. Makuc Pavla	višja medicinska sestra	Idrija
20. Maver Emil	dipl. inženir strojništva	Nova Gorica
21. Menart Jožefa	glavna medicinska sestra	Ljubljana
22. Mišič Ivan		v Italiji
23. Mlekuž Zdenka	mag. pharm.	Rijeka
24. Močnik Marija	predmetna učiteljica slovenščine	Solkan
25. Modrijan Marija	višja medicinska sestra	Trebnje
26. Nagode Ivana	pravnik	Maribor
27. Podlessek Sonja	dipl. inženir arhitekture	Ljubljana
28. Podobnik Ivan	dipl. inženir rudarstva	Idrija
29. Rozman Breda	dipl. ekonomist	Litija
30. Rupnik Franc	študent medicine	
31. Rupnik Jožica	predmetna učiteljica matematike	Ljubljana
32. Sinkovec Marinka	študent germanistike	
33. Tušar Franc	dipl. inženir elektrotehnike	Cerkno
34. Zagar Kristjana	mag. pharm.	

Šolsko leto 1956/57

1. Basile Adrijana	uslužbenka	Idrija
2. Beričič Ana-Milena	uslužbenka	Idrija
3. Cigale Helena	profesor angleščine in nemščine	Idrija
4. Copi Vladimir	pravnik	
5. Crv Rafael	dipl. ekonomist	Ljubljana
6. Gruntar Ivan-Aldo	dipl. inženir agronomije	Tolmin
7. Jereb Marija		v Angliji
8. Kobal Ana-Marija	profesor angleščine in nemščine	Biograd na moru
9. Koler Viktor	dipl. ekonomist	Idrija
10. Kosmač Valerija	uslužbenka	Idrija
11. Kovačič Almira	profesor nemščine in angleščine	Tolmin
12. Laharnar Karel	dipl. inženir geodezije	Tolmin
13. Leskovec Boris	profesor telovadbe	Idrija
14. Leskovec Marija	zdravnica	Jesenice
15. Logar Aleksander	profesor telovadbe	Crnomelj
16. Murovec Ana	višja medicinska sestra	Idrija
17. Petrovčič Janez	pravnik	Nova Gorica
18. Planišček Rihard	dipl. inženir agronomije	
19. Rejc Henrik	dipl. ekonomist	Medvode
20. Rupnik Marija	profesor matematike	Ajdovščina
21. Savli Albin	učitelj, izredni študent VPS	Sp. Idrija
22. Savli Pavel	uslužbenec	Tolmin
23. Šimac Rudolf	dipl. ekonomist	Nova Gorica
24. Sočan Alojz	dipl. ekonomist	
25. Šuler Martin-Lovrenc	pravnik	Nova Gorica
26. Turk Marjeta	predmetna učiteljica angleščine in zgodovine	
27. Tušar Ana-Marija	zdravnica	Split
		Ljubljana

Solsko leto 1957/58

1. Bevk Breda	študent ekonomije	Zagreb
2. Celestina Roza	uslužbenka	Idrija
3. Didič Marta	uslužbenka	Železniki
4. Von Gvida-Ana	uslužbenka	Ljubljana
5. Jazbar Gabrijela	absolvent ekonomije	Idrija
6. Kertelj Roza	absolvent filoz. (geogr.)	Idrija
7. Kikelj Ivanka	učiteljica	
8. Kobal Marija	izred. študent VPS	Nova Gorica
9. Kogej Marija	uslužbenka	Tolmin
10. Kos Marjeta	uslužbenka	v Italiji
11. Kovačič Ana-Marija	predmetna učiteljica matematike	Ajdovščina
12. Kravos Florijan	absolvent stroj. fak.	
13. Lapajne Marijan		
14. Logar Nevenka	izredni študent prava	Ljubljana
15. Močnik Aleksander	študent arhitekture	Ljubljana
16. Perdiš Anton	dipl. inženir kemije	
17. Pišljari Ignacij	absolvent gozdar. fak.	
18. Povšnar Marijan	podporočnik mornarice	
19. Pretner Julijana	predmetna učiteljica	
20. Rejc Marija	višja medicinska sestra	Šempeter
21. Strel Marija	absolvent VPS (an.)	Sp. Idrija
22. Šavli Nada	dipl. ekonomist	Ajdovščina
23. Stravs Marija	PTT kontrolor	Idrija
24. Terpin Marija	uslužbenka	Idrija
25. Vončina Ivana	predm. učiteljica gospodinjstva	Idrija

Solsko leto 1958/59

1. Beričič Srečko	študent rudar. fak.	
2. Bogataj Bogomira	profesor matematike	Idrija
3. Brence Silva	uslužbenka	Idrija
4. Golob Bruno	podporočnik letalstva	Sarajevo
5. Jereb Nikolaj	absolvent agronomije	
6. Kobal Adolf	stomatolog	Idrija
7. Komar Bruno	inženir elektrotehnike	
8. Kravanja Jože	dipl. ekonomist	Idrija
9. Likar Silva	socialna delavka	Idrija
10. Pavlovčič Marijan	absolvent rudar. fak.	
11. Pirc Marijan	absolvent agronomije	
12. Pivk Ivan	študent elektrotehnike	
13. Pivk Marija-Elizabeta	učiteljica	Idrija
14. Puhar Brigita	abs. fak. za geodez.	
15. Reven Andrejka	višja medicinska sestra	Ljubljana
16. Škočir Dušan	dipl. inženir strojništva	Kobarid
17. Vehar Jože	dipl. inženir gradbeništva	

Solsko leto 1959/60

1. Albreht Ivan	inženir elektrotehnike	Idrija
2. Bizjak Miroslav	študent gradb. fak.	
3. Brus Srečko	študent kemije	
4. Cigale Marija	profesor sociologije	Koper
5. Di Marco Ana-Marija	študent stomatologije	
6. Felc Jože	študent medicine	
7. Hvala Ivan	študent višje polit. šole	
8. Kogej Milan	tehnični risar	Idrija
9. Komar Aldo	študent ekonomije	
10. Kravanja Nikolaja	študent agronomije	
11. Likar Marijan	uslužbenec	Idrija
12. Logar Peter	dipl. inženir gozdarstva	Idrija
13. Močnik Leopold	študent medicine	
14. Murovec Aldo	študent strojništva	
15. Pirc Ana-Marija	študent filoz. fak. (angl., nem.)	
16. Podkrajšek Lucijan	študent medicine	
17. Primožič Anton	dipl. tehnični matematik	Ljubljana
18. Sozio Erika	študent filoz. fak. (rušč., franc.)	
19. Stres Marija-Magdalena		
20. Šulgač Jožefa	študent stomatologije	
21. Tušar Irma	študent farmakologije	
22. Vidmar Ana	študent arhitekture	
23. Zorč Adriana	višja medicinska sestra	Stara gora pri Novi Gorici

Solsko leto 1960/61

1. Alič Ladislav	študent strojništva	
2. Bizjak Marijan	študent strojništva	
3. Car Jožef	študent geolog. fak.	
4. Cebron Florjana	študent farmacije	Ajdovščina
5. Eržen Ana	višja medicinska sestra	
6. Gantar Izidor	študent medicine	
7. Gnezda Lidija	višja medicinska sestra	Šempeter
8. Hrast Ivan	študent rudarstva	
9. Jereb Peter	študent elektrotehnike	
10. Kerševan Marko	študent sociologije	Ankaran
11. Kogej Albina	višja medicinska sestra	
12. Koželj Barbara	študent farmacije	
13. Lapajne Anica	študent medicine	Idrija
14. Lapajne Ivana	socialna delavka	
15. Likar Gabrijela	študent filoz. fak. (sl, ru)	
16. Likar Marija	študent kemije	
17. Melihen Jože	študent ekonomije	
18. Miklavčič Emil	študent filoz. fak. (sl.)	
19. Mohorič Ana	študent medicine	Idrija
20. Murovec Doroteja	socialna delavka	
21. Pelhan Sergej	študent sociologije	
22. Pergar Cvetka	socialna delavka	
23. Peternel Magdalena	uslužbenka	
24. Pirkovič Andrej	študent prava	
25. Podobnik Rafael	študent stomatologije	
26. Poljanšek Jurij	študent strojništva	
27. Redelonghi Marijan	študent medicine	
28. Rutar Ferucij	uslužbenec	
29. Skok Ludovika	študent stomatologije	
30. Strgulc Emil	študent elektrotehnike	
31. Suban Ivan	študent psihologije	
32. Troha Olga	študent VŠ za tekst. ind.	
33. Velikajne Branko	študent arhitekture	
34. Velikajne Danijel	inženir strojništva	
35. Vidmar Marija-Antonija	višja medicinska sestra	Idrija
36. Zajc Katarina	študent stomatologije	

Solsko leto 1961/62

1. Božič Milan	študent arhitekture	
2. Carl Marijan	študent rudarstva	Ledine
3. Čuk Marija	učiteljica	
4. Didič Igor	študent stomatologije	
5. Flander Emilija	učiteljica	Novaki pri Cerknem
6. Golob Olga	uslužbenka	Tolmin
7. Iskra Karel	študent VEKŠ	
8. Kavčič Janez	študent umetn. zgod.	
9. Krapež Edvard	študent strojništva	
10. Krapež Marija	študent kemije	
11. Lapajne Pavel	študent elektrotehnike	
12. Ličer Karolina	študent VPS (bio, ke)	
13. Mažgon Andrej	študent Visoke šole za tel. vzg.	
14. Miklavčič Vid	učitelj	Kanji dol
15. Pagon Rozalija	uslužbenka	Pulj
16. Poljanec Marjan	študent filoz. fak. (ru, ne)	
17. Poženel Erna	turistični strokovnjak	Idrija
18. Prezeli Ladislava	študent filoz. fak. (ne, ru)	
19. Rudolf Andrejka	študent ekonomije	
20. Trpin Majda	uslužbenka	Idrija
21. Uršič Igor	študent strojništva	
22. Zajec Stanislav	študent medicine	
23. Zlatoper Aleš	študent filoz. fak.	
24. Zorc Ivanka	študent ekonomije	

Solsko leto 1962/63

1. Golja Franc
2. Jereb Marija
3. Jereb Stanislav
4. Magajne Danijel
5. Magajne Katarina
6. Melihen Erika
7. Novak Vinko
8. Pavlovčič Marija
9. Peternel Vida
10. Rupnik Peter
11. Skok Igor
12. Sulin Ladislav
13. Uršič Nataša
14. Velikajne Marjeta

študent elektrotehnike
študent medicine
študent elektrotehnike
študent gradb. fak.
študent Višje komer. šole
študent filoz. fak. (ne, ru)
študent strojništva
uslužbenka
študent filoz. fak. (sl.)
študent at. fizike
študent stomatologije
študent strojništva
študent višje šole za med. sestre
uslužbenka

Šolsko leto 1963/64

1. Alič Ivan
2. Bajc Jože
3. Bizjak Andrej
4. Bočin Marija
5. Demšar Ernest
6. Gnezda Vladimir
7. Jazbar Franc
8. Jurjavčič Anica
9. Knap Silvij
10. Kobal Jožefa
11. Laharnar Ivan
12. Mohorič Vojka
13. Pervanje Fortunat
14. Pirc Nadja
15. Pitamic Valentin
16. Pivk Zofija
17. Poženel Jožef
18. Raunacher Dubravka
19. Rupnik Jože
20. Svetlik Edvard
21. Terpin Rafael
22. Treven Vojka
23. Tušar Vida
24. Vončina Bojan

študent strojništva
študent rudarstva
študent metalurgije
študent stomatologije
študent višje šole za soc. delav.
študent ekonomije

študent metalurgije
študent prava

v službi RŽS
študent živil. tehnolog.
študent ekonomije
študent ekonomije
študent ekonomije
uslužbenka
študent at. fizike
študent višje šole za turizem
študent elektrotehnike
študent ekonomije
študent Akad. za upodab. umet.
študent filoz. fak. (an, ru)
študent višje šole za med. sestre
študent arhitekture

Solsko leto 1964/65

Kam namerava jo po maturi?

1. Biziak Pavel
2. Božič Bogdan
3. Bratuš Jože
4. Carli Marija
5. Felc Marta
6. Grahli Anton
7. Hladnik Miha
8. Jereb Silvij
9. Kacin Zdravko
10. Klemenčič Andrej
11. Kokalj Andra
12. Kumer Ivan
13. Leskovec Jožica
14. Likar Nada
15. Logar Zmago
16. Marka Levica
17. Mervic Ivan
18. Miklavčič Marijan
19. Močnik Anica
20. Pagon Dušan
21. Pagon Jurij
22. Pirc Dušan
23. Poljanec Nataša
24. Prezelj Metoda
25. Sedej Ema
26. Sedej Nada
27. Strnad Antonija
28. Sulin Danila

strojništvo
ekonomija
vojaška akademija
arhitektura
germanistika
medicina
stomatologija
arhitektura
gradbeništvo
ekonomija
germanistika
arhitektura
agronomija
pravo
kemija
germanistika
gozdarstvo
medicina
pedagoška akademija
gozdarstvo
gozdarstvo
medicina
medicina
pedagoška akademija
pedagoška akademija
pravo
v službo
germanistika

29. Velikaine Zorko pedagoška akademija
30. Zorc Jože strojništvo
31. Žgavec Anton strojništvo

Solsko leto 1964/65

Kam namerava jo prvi maturanti ESS po maturi?

1. Bratuš Silva
2. Čibej Anica
3. Gosler Aleksander
4. Gostiša Marija
5. Jurman Andra
6. Jereb Jožefa
7. Kogei Ljudmila
8. Kogej Marjeta
9. Kacin Dušan
10. Kosmač Marta
11. Kravos Alojzija
12. Lampe Katarina
13. Lapajne Peter
14. Mlakar Ivan
15. Moravec Silvija
16. Rupnik Marija
17. Rupnik Valerija
18. Šemerl Jožica
19. Špiš Zlatka
20. Trpin Milan
21. Velikaine Kristijana
22. Zajc Bogomila
23. Zajc Anica
24. Žonta Jožica

v službo
germanistika
ekonomija
v službo
v službo
v službo
v službo
v službo
v službo
v službo
v službo
v službo
ekonomija
ekonomija
v službo
v službo
v službo
v službo
pravo
psihologija
v službo
pravo
v službo
v službo

U P R A V A
DELOVNI KOLEKTIV
DELA VSKI SVET
UPRAVNI ODBOR
SINDIKALNA PODRUŽNICA

**RUDNIKA
ŽIVEGA
SREBRA
IDRIJA**

ZA DAN RUDARJA
ISKRENE ČESTITKE!



KMETIJSKA ZADRUGA IDRIJA

se priporoča z delovnimi enotami:

posestvo SEBALK — proizvodnja mleka,
posestvo ČRNI VRH — pitališče mlade govede,
mlekarna GODOVIC,
klavnica IDRIJA,
prodajalna mesa in mleka v IDRIJI, SP. IDRIJI in ČRNEM VRHU,
odkupne postaje ČRNI VRH, DOLE, LEDINE in IDRIJA,
servisna delavnica za kosilnice BCS in žage JU-BU s strojnim odsekom,
hranilno kreditni odsek
in zaloga reprodukcijskega materiala in nadomestnih delov v IDRIJI

Soško gozdno gospodarstvo Tolmin

Gozdni obrat Idrija I

Iskreno čestita k 20-letnici osvoboditve

»Pekarna« v Idriji

opozarja prebivalce in tuje goste na lokal nasproti občinskega sedeža, kjer postrežemo z vsemi pekovskimi izdelki

OBRTNO PODJETJE

ČIPKA in Čipkarska zadruga

V I D R I J I

Razširili smo svoje področje in ukrenili vse potrebno, da bo tudi v letu 1965 tekla proizvodnja nemoteno in v zadovoljstvo vseh naših pridnih čipkaric!